Микола Трублаїні

ЛАХТАК

ЧАСТИНА ПЕРША

НІМИЙ ПАРОПЛАВ

РОЗДІЛ І

Вітер налетів несподівано. З неймовірною швидкістю запінились хвилі. Збурений простір наближався до пароплава, що стояв за милю від берега. Між реями щогл, у надбудовах капітанського містка чулось уривчасте й грізне вищання.

Хвилі захитали пароплав з боку на бік, повертаючи його носом проти вітру. Натягнувся ланцюг якоря. Раптовий шторм нагадував грім з ясного неба. Штурман Кар вибіг широкими східцями трапа на капітанський місток і глянув на обрій.

З норд-весту йшов шаленої сили шторм. Море лютувало, але сила хвиль ще відставала від сили вітру. Вітер рвав пароплав з якоря, розірвав прапор на кормі, позносив з палуби порожні ящики, мотуззя, шматки парусини. Штурман Кар засюрчав у свисток. Але то було непотрібно: біля нього вже стояли боцман Лейте і обидва вахтові матроси.

— Боцман, на брашпиль! [Лебідка, що нею підіймають якір.] Напоготові! — гукнув Кар у рупор.

— Єсть на брашпиль! — долетіло крізь вітер. Боцман з матросом Котоваєм за хвилину опинились на

півбаку й посідали навпочіпки, ховаючись од вітру.

На місток вискочив у засмальцьованій робі другий механік Торба.

Отто Рудольфовичу,— схвильовано спитав він,— що це?

— Гукни в машину, щоб приготувались...Негайна готовність! — прокричав йому штурман, нахиляючись проти вітру.

— А капітан?

Кар у відповідь, наче стверджуючи щось, труснув кошлатою шапкою і підніс руку вгору, щоб потягти за мотуз.

З тоненької трубки біля димаря з хрипом вирвалась пара. Спочатку чути було лише шипіння, а потім, перемагаючи бурю, розлітаючись по вітру, громохко загуло. То був довгий тривожний сигнал.

Штурман не випускав з руки канат. Далеко, на горби острова, ніс вітер гудок. На палубу з кубриків і кают вибігали люди.

Тим часом механік припав до свистка машинного телефону і, подувши туди, щосили загукав у трубку:

— Машину на негайну готовність!

Облишивши телефон, кинув оком на запінені вали, що вже доплигували до корми, і, крикнувши: "Полундра" [Тобто "Стережись!"], прожогом скотився по трапу вниз. Він поспішав у глибину пароплава, до машинного відділу.

Штурман засіпав за шкертик [Мотузочок.] — гудок став переривчастий: — Гууу-гууу-гу-гу! Гу! Гууу!

Нарешті штурман випустив шкертик, і знову свист вітру між снастями покрив усі звуки на пароплаві.

Кар обернувся до підвахтового матроса Соломіна:

— Негайно сповістіть усіх, щоб приготувались до авралу. Всім на палубу!

Васька Соломій побіг по кубриках та каютах.

Кар підніс великий морський бінокль і, зіпершись ліктями на фальшборт [Дерев'яна огорожа капітанського містка.], припав очима до скла об'єктивів. Він дивився на острів, відшукуючи там людей.

Обривистий берег ламався перебитим хребтом і вибігав у море піщаною косою. Похмурістю віяло від сірих пустинних горбів. Де-не-де по ярках біліли залишки торішнього снігу. На косі, край самої води, чорніла шлюпка.

В шлюпці стояло двоє людей. Один з них притискав рушницю до плеча, націляючись угору.

"Мабуть, стріляє, щоб поспішали до човна",— догадався Кар.

Його турбувало — чи всі на острові чули гудок. Він перелічив — скількох людей видно на острові. Штурман бачив дев'ятьох. Скільки всіх з'їхало на берег, він не знав, але був певен — більше ніж дев'ять. У бінокль уперто розшукував решту... Його погляд перебігав по купах плавникових дерев на березі, по покручених щілинах ярків і вертався до маленької лагуни. Там, де берег завертав на захід, виднілась якась жива істота, простуючи в протилежний від шлюпки бік. Кар пильно стежив за тією істотою. Від напруження засльозились очі. Витер їх зігнутим пальцем і перевів бінокль у другий бік. З горба, праворуч, спускалось ще

двоє людей. Із шлюпки їх, мабуть, не бачили, бо купка людей, що зібрались там, лагодилась їхати.

А вітер скаженів. Хвилі підносили свої гребені вище і вище. Як запінені звірі, вони мчали до берега й розбивалися там, де стояла шлюпка.

Люди біля шлюпки, скориставшись із набіглої хвилі, штовхнули свою посудину на воду. Забігши, хто по коліна, хто по пояс, у воду, хапалися за борти. Хвиля відкотилася, одкинувши шлюпку в море. Гребці скільки сили вдарили веслами, рятуючись від могутнього прибою.

Кар з тривогою глянув на двох людей, що вийшли з рівчака і бігцем поспішали до берега.

РОЗДІЛ II

Підхоплена хвилями, шлюпка вилетіла в море. Одразу ж її підкинуло на пінявий гребінь грандіозного валу, а потім кинуло в прірву між двома височезними хвилями, заховавши від очей Кара. Штурман побілів, спостерігаючи боротьбу шлюпки з хвилями. Ось її знов винесло на гребінь водяної гори, щоб за якусь мить кинути в нову прірву темно-зеленої води полярного моря.

Відчуваючи, як б'ють хвилі у борт пароплава, Кар жахався за долю маленької шлюпки. Його менше непокоїло майбутнє двох людей, які підходили вже до моря: на березі вони мали почувати себе безпечніше. Штурман навіть шкодував, що дав тривожний гудок. Він мусив би знятися з якоря й одразу ж виходити в море. Нехай би всі залишились на час шторму на острові. Найгірше, що було з ними, так це довелося б трохи поголодувати — день-два доки пароплав повернеться до острова.

Такі думки промайнули в голові штурмана, бо всю його увагу притягла шлюпка, що акробатично підплигувала на хвилях.

Люди в шлюпці мали шестеро весел і, хоч звичайно вона ходила під чотирма веслами, тепер вони налягали на всі шість.

Вітер заливав шлюпку дощем бризок, зриваючи їх з вершків хвиль.

На фоні похмурого острова, що виступав з полярного моря, дев'ятеро людей змагалися з розлюченими хвилями за своє життя. Той, що сидів на кормі, уп'явшись руками в стерно, скеровував шлюпку на пароплав. Та навряд чи знайшлася б така залізна рука, яка спромоглась би скерувати шлюпку проти навіженого вітру, що здіймав одинадцятибальний шторм.

Тим часом двоє відсталих бідолах вибігли на берег. їх, мабуть, охопив відчай, коли вони побачили шлюпку вже на середині між островом і пароплавом. Вони притуляли приклади рушниць до плеча і стріляли в небо. З пароплава можна було розгледіти, як блискали постріли, але звуки пострілів не долітали,— все губилось у ревінні бурі. Хто знає, чого хотіли ті хлопці? Може, незважаючи на розбурхане море, вони вимагали, щоб по них вислали шлюпку. А може, хотіли лише нагадати про себе, щоб після шторму їм швидше прислали допомогу.

Кар перестав дивитись на них. Стиснувши щелепи, він з непорушною увагою стежив за шлюпкою.

Шторм переходив в ураган. Пароплав відкидало чимраз дужче, і щосекунди можна було сподіватись, що якір не втримає судна, що його зірве і тоді понесе просто на берег, де розіб'є об прибережне каміння.

Лейте і Котовай лежали на полубаку, вчепившися руками за брашпиль. Вони наготувались пустити пару, щоб лебідка потягла ланцюг якоря. Море вже обливало хвилями полубак, але Кар не подавав знаку підіймати якір. Штурман чекав на шлюпку, де мусив бути капітан і майже половина команди. Даремно Торба свистів у свисток

переговорної трубки. Механік хотів сказати, що пару піднято і машина напоготові, але до телефону ніхто не підходив.

Лише раз озирнувся Кар, коли шлюпка пройшла вже приблизно дві третини важкого шляху. Він обернувся до матроса Соломіна і хрипким голосом прокричав крізь вітер.

— Усіх вільних до шлюпбалки! Приймайте шлюпку!

Ніс пароплава все вище заливало хвилями. Боцман і матрос, що лежали на півбаку, геть вимокли, хоч і були в гумових плащах. Вони дрижали від холоду й з непевністю поглядали на хвилі, коли ті то підносили півбак угору, то плескали спіненими верхівками на палубу. Обидва неспокійно зиркали на Кара і мовчки поглядали один на одного.

Шлюпка все повільніше наближалась до пароплава. Супротивний вітер велетенськими хвилями одганяв її назад до берега. Вже неозброєним оком можна було розрізнити людей у шлюпці. Гребці напружували всі сили, стерновий закляк біля стерна. Двоє людей вичерпували воду, бо, незважаючи на всю спритність стернового, хвилі вже заливали невелику посудину. Злітаючи на високі гребені хвиль чи провалюючись між ними, шлюпка, здавалось, стояла на одному місці.

Аж ось із присвистом гарматного снаряда шарпн,в вітер, і, здавалося, затріщали щогли на пароплаві. Боцман і матрос притиснулись до брашпиля. Запінилась уся поверхня моря, і штурман Кар відчув, як ураз пароплав рвонувся кормою вперед.

Лейте нахилився до Котовая, дико блимнув очима і прокричав на вухо:

— Тікай!

Обидва метнулись на спардек (Одна з верхніх палуб, де звичайно буває кают-компанія).

Всі зрозуміли, що пароплав зірвало з якоря.

— Праворуч стерно! — закричав Кар, підбігаючи до Соломіна.

Він рвонув важіль машинного телеграфу, перевівши його на — повний вперед. Парова машина запрацювала. Торба не гаяв часу. А Кар давав часті тривожні гудки. Цим він хотів сповістити шлюпку про нещастя. Та там, очевидно, вже зрозуміли, і від того враз послабли руки гребців. Шлюпка затанцювала на місці, і її почало зносити вітром.

Тепер настала страшна хвилина для пароплава. Шторм підхопив пароплав і, заливаючи хвилями, поніс до берега.

Даремно Торба закликав кочегарів держати пару вище червоної риски манометра, даремно, рискуючи зірвати котли, намагався він боротися з вітром і хвилями.

Єдине, що залишалось, — це скерувати пароплав понад берегом у відкрите море. Соломін затиснув ручки штурвального колеса. На щастя, пароплав чудово слухав стерна. Кар стояв біля матроса і показував, куди стернувати, думаючи: "Дев'яносто дев'ять проти ста, що розіб'ємось..."

Він озирнувся на шлюпку, що вже повернула до берега. І тут же побачив, що величезна хвиля, наздогнавши, підняла її високо вгору. В ту ж мить друга хвиля вдарила в неї з неймовірною силою і наполовину затопила. Третя хвиля не забарилась, і шлюпка пішла шкереберть. Двоє чи троє вхопились за перекинуту шлюпку, і їх разом з нею високо піднесла грізна хвиля.

Кар зблід. І не лише він зблід. Усі, хто був на палубі, здригнулись. Тільки Соломін не одвів очей від курсу, міцно стискаючи штурвал. Штурман кинувся до бортової надбудови — скидати рятувальні кола. Те саме робили машиніст і боцман на спардеку.

А вітер та хвилі несли і пароплав і шлюпку на прибережне каміння.

РОЗДІЛ III

В Архангельськ вступила похмура осінь. У міському саду вітер обривав останнє листя, дощ безперервно поливав місто. Вода Північної Двіни, звичайно темно-зеленого кольору, тепер набувала темно-сірого відтінку і, здавалося, важчала.

До Архангельської пристані причалювали пароплави з Далекої Півночі. Це були останні пароплави, що поверталися з далеких і небезпечних рейсів в Арктику. Прийшов "Ломоносов" з Землі Франца-Йосифа, з Нової Землі прибули "Русанов" і "Сибіряков", з Карського моря вернулися "Таймир" і "Малигін". Криголам "Ленін", провівши з гирла Єнісею у Баренцове море останній караван іноземних лісовозів, зайшов до Архангельського порту.

В кабінеті начальника порту щораз частіше з'являлись досвідчені льодові капітани. Прибувши в Архангельськ, вони чисто голили підборіддя, підстригали вуса, скидали з себе двопудові кожухи й одягали замість них кращих фасонів пальта з золотими нашивками на рукавах і кашкети з великими гербами Радторгфлоту, що їх матроси жартома звуть "капустою".

В кабінеті начальника порту, крім веселих привітань, їх зустрічало тривожне запитання:

— Чи не зустрічали ви "Лахтака"? А може, чули що про нього?

Але ніхто нічого не міг сказати, крім того, що вже давно знав начальник порту. Чотири тижні тому капітан "Лахтака" передав по радіо: "Підійшов до острова Уєдінєнія. Гадаю сьогодні закінчити зйомку і візьму курс Архангельськ".

Увечері того ж дня в Карському морі знявся великої сили шторм. Він одніс на південь "Малигіна", викинув на мілину шхуну "Білуху". Кілька днів електричні розряди в атмосфері не давали змоги береговим радіостанціям зв'язатися з суднами. Але скоро запрацювали всі радіостанції. Один по одному відгукувалися пароплави. Мовчав лише радист "Лахтака".

Всім радіостанціям доручили викликати "Лахтак" і пильно слухати, чи не обізветься він. Усім пароплавам, що плавали на Півночі, наказано стежити — чи не побачать "Лахтака". Але жодних відомостей про цей пароплав не надходило.

10 вересня датовано останню радіограму від капітана "Лахтака" Гагіна. Відтоді ніхто не чув і не бачив цього пароплава. Рівно через місяць, а саме 10 жовтня, в Архангельському порту було скликано нараду кращих капітанів-льотчиків та штурманів-полярників.

їх зібралося чоловік двадцять: різного віку кремезні люди з обличчями, дубленими вітром, сонцем і морською водою. Переважали літні. Начальник порту коротко інформував:

— Місяць і кілька днів тому пароплав Радторгфлоту "Лахтак" з паровою машиною на 800 кінських сил під командою капітана Гагіна залишив східний берег Нової Землі. Там він висадив групу мисливців і персонал метеорологічної станції. "Лахтак" мав завдання підійти до острова Уєдінєнія і, коли будуть сприятливі умови, зробити картографічну зйомку цього острова. 10 вересня одержано по радіо повідомлення від капітана Гагіна, що він підійшов до острова Уєдінєнія. Найпізніше за два дні вони мали закінчити роботу і вертатись до

Архангельська. З того часу до сьогодні ніяких відомостей про пароплав ми не маємо. Але знаємо, що 10—11 — 12 вересня в Карському морі, особливо в його північній частині, бушував великої сили шторм. Це викликає побоювання, чи не загинув пароплав. Правда, ніхто не чув сигналу "SOS". Коли берегові радіостанції в ті дні мали чутність дуже погану, то радисти пароплавів, які плавали в Карському морі, на це не скаржаться. Вони весь час підтримували зв'язок між собою, але ні заклику на допомогу, ні взагалі будь-якого сигналу з "Лахтака" не чули. Ця справа примусила мене скликати вас і порадитись, що треба нам зробити для розшуків "Лахтака" і його екіпажу.

Кілька хвилин тривала мовчанка. Лише дехто стримано покашлював.

Проти начальника порту сиділи два дідугани,— славетні капітани на Білому морі — височезний Іван Федорович Шеболдаєв і низенький, гарячий, як вогонь, Федір Іванович Мамуєв. Іванові Федоровичу було років із сімдесят, а Федорові Івановичу, мабуть,— вісімдесят. Обидва вони давні друзі, але ніколи й ні в чому один з одним не погоджувались. Ніхто не пам'ятав випадку, щоб ці дідугани дійшли коли-небудь згоди в якійсь справі.

Начальник порту вирішив поспитати їхньої думки.

— Федоре Івановичу, що ви скажете? Маленький дідок виплюнув чорну тютюнову жуйку, повернувся до Івана Федоровича і сказав:

— Мабуть, розбило об каміння. Треба шукати на півдні понад східним берегом Нової Землі. Тільки тепер темно.

Іван Федорович наготував на долоні нюхального тютюну і наче чекав, коли його спитають.

— А що скаже нам Іван Федорович? — спитав начальник порту.

Високий дід втягнув правою ніздрею тютюн, примружився і гучно чхнув, ніби хотів сказати, що чхав він на думку свого друга. Потім витяг велику хустку, висякався й лише тоді сказав:

— Навряд чи кого знайдете. Мабуть, розірвало котел. Але коли хочете шукати, шукайте на північ понад східним берегом Нової Землі. Тільки тепер шторми.

Більше старі капітани нічого не сказали. Зате сказав молодий капітан Кривцов:

— Треба негайно вирядити рятівний пароплав з літаком до Карського моря. Він мусить спробувати підійти до острова Уєдінєнія, а після того, вдасться це чи не вдасться, пройти понад східним берегом Нової Землі і з допомогою тамтешніх мисливців обстежити все узбережжя.

На думку Кривцова пристали начальник порту і більшість капітанів.

Лише дідугани щось невдоволено бубоніли, але й вони не заперечували.

РОЗДІЛ IV

Начальникові порту Архангельськ.

Рейсовий звіт капітана шхуни "Білуха" Кривцова Д. П.

12 жовтня ц. р. шхуна "Білуха" під моїм командуванням, узявши на борт літак № 6 з пілотом Барилем, вийшла з Архангельська, маючи своїм призначенням західну частину Карського моря. Наше завдання було: пройти до острова Уєдінєнія, коли це дозволить крига й погода, обстежити цей маловідомий острів з метою розшукати пароплав "Лахтак" або його уламки, а також екіпаж цього пароплава. Коли б нам

не вдалося там нічого знайти або несприятливі обставини не дозволяли підійти до острова Уєдінєнія, то ми мусили взяти курс на мис Желанія і звідти пройти на південь понад східним берегом Нової Землі, розшукуючи той самий пароплав та його екіпаж.

У трюми "Білухи" взято було тримісячний запас пального, півторамісячний запас води і десятимісячний запас харчів для екіпажу, на випадок, коли б нас затерла крига. 16 жовтня, перемагаючи шторм у Баренцовому морі, ми підійшли до Нової Землі проти протоки Маточкін Шар. Пройшовши бухту Самойловича, ми трохи не наскочили на каміння біля мису Баранячого. З великими труднощами вдалося крізь туман розглядіти знак Пахтусова і ввійти в протоку, де ми знайшли захист від штормового вітру.

У протоці, в бухті Білушій, шхуна одстоювалась два дні. Коли вітер упав до п'яти балів, я підняв якір і вийшов у Карське море. Мусили поспішати скористатися з останніх коротких днів. Перед виходом у Карське море я віддав якір проти радіостанції Маточкін Шар. На шхуну прибув начальник геофізичної обсерваторії і повідомив, що жодних відомостей про "Лахтак" вони не мають. З бухти Примітка, де "Лахтак" висаджував звіробоїв, недавно приїздив мисливець. Від нього довідались, що "Лахтак" залишив Примітку ще 7 вересня і вже не повертався.

Вийшовши в Карське море, я взяв курс на ост до острова Уєдінєнія. 19 жовтня ранком зустріли першу кригу. Погода стояла хороша. Абсолютна відсутність хмар і вітру. О першій годині дня пілот Бариль з бортмеханіком Зеленцем вилетіли на розвідку криги. Через те що на літаку не було радіо, я запропонував їм не віддалятись більше, як за коло видимості зі шхуни. Але, очевидно, вони не зважили на моє застереження і зникли з очей. Тим часом з норд-остової сторони знявся туман і за десять-п'ятнадцять хвилин оповив усе навколо.

Не більше як за дві години зовсім смеркло. Протягом довгої осінньої ночі кожні десять хвилин ми пускали із шхуни ракети. Ранок другого

дня був такий же туманний. Туман зависав такий густий, що не дозволяв розглядіти з капітанського містка, що робилось на носі або на кормі. Під кінець того ж дня подув зюйдовий вітер і почав зганяти туман. Заледенілість моря доходила до 6—7 балів. Я вирішив простояти на місці цілу ніч, щоб 21-го йти шукати літака № 6. Але вночі почався шторм силою коло 9 балів, який подрейфував шхуну з кригою на північ. Боячись попасти в затиски криги, я взяв курс на вест до берега Нової Землі. 23 жовтня шторм почав спадати, але ненадовго. Наступного дня він знову розбушувався, досягаючи до десяти балів. До шторму прилучився мороз, і шхуна від хвиль та бризок почала обмерзати. Протягом шести днів увесь екіпаж був на ногах. Як тільки могли оббивали і обрубували кригу на бортах, фальшбортах, палубах та щоглах. Палубна й машинна команди працювали з великою відвагою, незважаючи на те, що кожної хвилини при тридцятип'ятиградусному розмахові хитавиці можна було посковзнутись і впасти в море. Прив'язували себе до щогл, бортових поручнів, кнехтів (Невеликі залізні стовпчики на палубі пароплава або на пристані, за які кріплять залізні троси) парової лебідки. Особливо відзначились матроси Сосновий і Клаб, що по кілька разів вилазили на щогли під час великого розмаху хитавиці і оббивали кригу на реях і самих щоглах. Машиніст Рачок шість діб не відходив від машини і на сьому — зомлів. Його довелось покласти в судновий лазарет. Антена радіо обривалась кілька разів, і часто ми не мали змоги нічого про себе повідомити. 30 жовтня шторм ущух. Кригою нас притиснуло до Нової Землі. Скориставшись з відносно тихої погоди, я прогалинами між кригою пройшов до бухти Примітка, де й віддав якір 1 листопада. Там знайшов загін мисливців і метеорологічну станцію. Від них дізнався, що на "Лахтаку" було двоє пасажирів: науковий працівник гідролог Запара і мисливець Юрій Вершомет. За моєю порадою 2 листопада мисливці бухти

Приітка вирядили дві санні партії на розшуки уламків "Лахтака" або його екіпажу, а також літака № 6. Одна партія пішла берегом на північ, друга — на південь. Такі самі партії, як я довідався по радіо, вийшли їм назустріч з Маточкіного Шару та мису Желанія. З листопада, незважаючи на полярну темряву, я знову спробував пройти на схід у

Карське море. Приблизно за вісімнадцять миль від берега потрапив у торосисту кригу, пошкодив гвинт, обламавши лопасть. Маючи від Вас розпорядження вертатись, з великими труднощами вибрався з криги і пройшов до протоки Маточкін Шар. Там простояв до 23 листопада, коли повернулась розвідувальна партія, що ходила звідти назустріч партії з бухти Примітка. Жодна з цих партій нічого не знайшла. 28 листопада знявся з якоря і 5 грудня прийшов в Архангельськ. Вважаю, що шхуну негайно треба послати в Мурманськ на ремонт, щоб встигнути взяти участь у весняній звіробійній кампанії.

Вважаю за потрібне порушити клопотання про нагороду за самовіддану роботу матросів Соснового та Клаба і машиніста Рачка і про призначення пенсії родинам загиблих льотчика Бариля і борт-механіка Зеленця.

Хочу ще звернути Вашу увагу на повідомлення з Північної Землі, що його перехопив по радіо мій радист. У вересні під час шторму з островів далеко в морі спостерігалось якесь судно. Можливо, то був "Лахтак", але скоріше якийсь норвежець, що забрався так далеко на полювання. 5 грудня. Капітан Кривцов.

РОЗДІЛ V

Різким рухом викинувши рятувальні кола, штурман Кар перестав дивитись на шлюпку, яка підстрибнула на хвилях догори дном. Він мусив зберегти своє судно або врятувати хоча б тих, хто залишився на пароплаві. В його розпорядженні було п'ять, шість, максимум — десять хвилин.

— Боцмане! — прогримів штурман, перемагаючи бурю. Його голос змінився і став громохким, як брязкіт заліза, а звичайно лагідні сіро-блакитні очі палали сталевими блискавками.— Всіх наверх! Одягти пробкові пояси і — до шлюпки!

Лейте двадцять років боцманував, і жодного разу не трапилось, коли б він не плюнув перед тим, як виконати будь-який наказ. Але на цей раз навіть язик в роті боцмана не встиг заворушитись, як боцман з'їхав по трапу на нижню палубу.

Кар нахилився до телефону, свиснув у машину, а потім загукав:

— Повний вперед! І всі наверх!

Котовай вихопив з невеликої скрині пробковий пояс, підійшов до штурмана і обв'язав його. Кар того не помічав. Залишивши незакритою трубку телефону-свистка, він, зіпершись руками на фальшборт і примруживши око, наче вираховував момент, коли ніс пароплава вдарить у берег. Котовай, взявши другий пояс, підійшов до Соломіна. Матрос залишався нерухомим. Лише час від часу швиденько перекидав з руки на руку колесо штурвала, дотримуючи курсу на зюйд-остовий кінцевий мисок острова. Тільки б проскочити повз той мисок, і пароплав буде врятовано. Але шторм збивав пароплав з курсу і швидко відносив до берега.

— Два градуси до себе! — крикнув Кар Соломіну, нахиляючи до нього голову.

— Єсть! — Соломін швиденько крутнув штурвальним колесом.

На палубі зібрався екіпаж, що залишився на пароплаві. Лейте нарахував одинадцять. Не вистачало лише механіка Торби та кочегара Павлюка.

— Де механік? — налетів Лейте на машинну команду.

— В машині лишився.

— Чорти б його там лишали, — кинув боцман прокляття і плигнув до машинного люка.

За півхвилини він стояв у машинному відділі. Парова машина так гуркотіла й дрижала, що, здавалось, ось-ось вилетить із свого кріплення. Механік дав повну пару. Але, очевидно, він ще не був зовсім задоволений. Лейте побачив, як Торба й Павлюк, почервонівши від напруги, натискали на якийсь важіль. Вони закривали буквально всі виходи пари, щоб усю її силу пустити на дейдвудний вал (Вал від парової машини, на кінці якого насаджено гвинт, що рух пароплав), який крутить гвинт пароплава. За гуркотом машини Лейте не чув, як механік говорив кочегарові:

— Замість сімдесяти максимальних, ми дамо сто двадцять оборотів гвинта...

Може б, запальний механік ще щось сказав, та Лейте не дав йому закінчити, бо знав, що жити їм залишилось навряд чи п'ять хвилин.

— К чорту геть! — загаласував боцман, хапаючи їх за плечі. — Наверх!

Механік, очевидно, з обличчя боцмана зрозумів усю небезпеку і, підскочивши, крикнув:

— Павлюк, наверх!

— А ти? — І боцман схопив механіка за руку.

— Я останній залишу машину, — вирвав той руку. Розлючений боцман моргнув Павлюкові. Враз четверо сильних рук піднесли низенького механіка і, незважаючи на його обурливі вигуки, потягли по трапу наверх.

Машинний відділ спорожнів, лише машина гулко стугоніла, надаючи шаленої швидкості дейдвудному валові "Лахтака".

Надходила остання хвилина. Пароплав наближався до зюйдового миска острова.

Пов'язавшись пробковими поясами, люди готувалися спустити шлюпку в той момент, як "Лахтак" своїм кілем удариться об берег. Лише Котовай, що роздавав усім пояси, забув сам обв'язати себе. Сумними очима дивився він на корму, що її заливали хвилі, та на піняве розбурхане море. Поруч нього став юнга Стьопа. Погляд юнги, проминувши борт пароплава, зупинився на канаті лага (Прилад для вимірювання відстані, пройденої пароплавом), що тягся по воді за пароплавом. Враз він схвильовано обернувся, штовхнув Котовая і показав рукою, куди дивився сам. Матрос випростався й нахмурився.

— Ого! — Він махнув кулаком над своєю головою, а тоді, підбігши до гурту людей, що чекали на спардеку останньої хвилини, загукав: — Боцмане, людина за бортом!

Весь гурт глянув, стежачи за напрямом руки Котовая, що показував на корму.

Там, у хвилях, боролась за життя людина. Вона вхопилась за лаг, і пароплав буксував її за собою. Хвилі заливали голову потопаючого, і не можна було пізнати, хто це саме. Та ніхто й не намагався в той момент це зробити. Лейте забув, що за хвилину доведеться самому рятуватись від розбурханих хвиль берегового прибою, і сміливо кинувся на корму. Хвилі гуляли по кормі, заливаючи людей по коліна. Котовай і боцман потягли за лаг-лінь (Лінь — мотузок; лаг-лінь — мотузок від лага, який викидають за корму у воду). Корма підстрибувала на хвилях, наче м'яч. Моряки ледве стояли на ногах.

Людина, що її підкидало хвилями на кінці лаг-ліня, нагадувала велику рибу на гаку. Матроси боялися, щоб не обірвався лінь, бо тоді людина, безперечно, загине. Та ось вона вже біля самої корми. Найстрашніше, найнебезпечніше місце. Тут хвиля так може вдарити людиною об борт, що й дух виб'є. Крім того, гвинт пароплава утворює тут вир, який, затягнувши людину під себе, може порубати її гострими лопастями.

Але ж навіжений велетень — кочегар Павлюк! Він вихопив довгий флагшток, що стирчав з корми, обв'язав себе і лаг-лінь корковим поясом і плигнув за корму, тримаючи один кінець флагштока. Решта моряків тримала за другий. Саме в цей момент вирішувалась доля "Лахтака". Але тепер це бачили лише Кар і Соломін та ще хіба кок (Куховар на пароплаві), що із страху заліз під димар пароплава.

Пароплав піднесло під самий мисок і промчало за сто метрів від берега. Карові здавалося, шо він чув, як кіль черкнув по дну. Штурман махнув рукою, і Соломін круто повернув стерно. Зюйдовий мисок острова лишився позаду. Тут берег ішов у північно-східному напрямі. Тепер острів послаблював вітер, хвилі відносили пароплав геть від острова. Штурман з полегкістю зітхнув і повернувся до стернового. Очі Соломіна світилися радістю, а руки на штурвалі зовсім послабли.

— Стерновий, не спати! — гукнув Кар. Очі й губи його сміялися.

В цей момент вони зовсім забули про нещастя — про загибель шлюпки.

Кар проклав курс у відкрите море.

В той час на кормі Павлюк витягав з моря мимовільного плавця.

Тут теж відчули послаблення вітру, хоч хвилі все ще плигали на палубу. Людина з моря зомліла, але не випускала з рук лаг-ліня. Руки в

неї наче задерев'яніли. Боцман ножем розрубав лінь і підхопив на руки людину. Всі бачили її обличчя і пізнали мисливця Вершомета, що виїздив шлюпкою на берег. Значить він був у шлюпці, коли вона перекинулась.

Боцман подумав, що Вершомет, певно, немало наковтався води, і одразу разом із Котоваєм потяг мисливця на спардек витрушувати з нього воду. За ними поспішала решта рятівників.

В цей час серед них з'явився Кар.

— Ей, там! На місця!

Цей вигук примусив усіх озирнутись, і тоді побачили, що пароплав швидко віддалявся від острова. Його відносило на схід.

РОЗДІЛ VI

Всі повернулись на свої місця. Ішов час другої вахти, але відпочинку ніхто не мав. Вся підзмінна вахта з'їхала з капітаном на берег. Дехто там залишився, а більшість загинула під час аварії шлюпки. Перед Каром і Торбою стояло завдання розподілити людей так, щоб хоч частина пішла зараз же відпочити. Штурман відіслав у кочегарку кока і юнгу, щоб підсилити машинну команду.

Тим часом боцман і Павлюк так потрусили мисливця, що вся вода з нього вийшла і він опритомнів. Мисливець тихо стогнав. Штурман звелів перенести бідолаху до кают-компанії, покласти на софу і дати з аптечного запасу трохи вина. Славетний мисливець після вина облизався і попросив ще. Котовай, що сидів біля хворого, усміхнувся і хитро підморгнув.

— Ну, не пропадеш, жити будеш!

Вершомет у відповідь посміхнувся і хотів був підвестись, але слабість у руках, ногах і всьому тілі не дозволила цього. Він знову поклав голову на шкіряну подушку і заплющив очі, прислухаючись до глухих ударів хвиль об борти пароплава. Часом він здригався, бо йому здавалось, що хвилі накочуються і давлять.

— Будеш здоровий, — підбадьорююче сказав йому матрос і вийшов з кают-компанії.

А море не втихомирювалося. Грізні вали, що їх здіймав ураганний вітер, ставали ще грізнішими. Вітер шаленів, збиваючи зливу бризок з морської поверхні й підіймаючи їх у повітря. Цей дощ бризок заливав палуби "Лахтака".

Кар одяг гумовий плащ і на голову зюйдвестку. Він заховався в ґанкову надбудову на капітанському містку і думав про те, як захиститися від цієї навали хвиль, що мчали навздогін за пароплавом. Він вирішив хвилин з двадцять-тридцять триматися цього курсу, а потім для безпеки повернути і йти в протилежний бік.

"Буду триматися проти вітру", — думав штурман.

Вітер, що несподівано налетів дві години тому, нарешті приніс хмари й почав заволікати обрій димовою завісою сірих полярних туманів. За клоччям туманів мишачого кольору зникли береги острова Уєдінєнія. Навколо виднів лише схвильований морський простір.

Над головою штурмана з мідної трубки, біля димаря пароплава, з шумом вирвалась хмара пари. "Пару садять", — догадався Кар.

Справді, то Торба звелів випустити зайву пару, бо механік таки боявся, як би не злетіли в повітря старі котли разом з усім пароплавом.

Кар спокійно озирнувся на море і підніс до очей великий дванадцятикратний бінокль. Але крізь пасма туману і з допомогою бінокля нічого не міг розглянути. Він поволі обернувся, не відводячи очей від бінокля, і глянув по другий бік капітанського містка. Перед ним постала якась фігура, що величезним обличчям уперлась в бінокль. Штурман одвів бінокль від очей. На капітанському містку проти нього стояла знайома постать гідролога Запари.

Запара трохи здивовано дивився на Кара.

— Отто Рудольфовичу, хіба зараз ваша вахта? — спитався гідролог. Але Кар дивився на Запару ще з більшим здивуванням, ніж той на нього.

— Дмитре Петровичу, звідки ви?

— Як звідки? З каюти. Чого ви так здивувалися?

— Хіба ви не були на березі?

— Та в тім-то й справа. Гордій Іванович, наш любимий радист, обіцяв мене збудити, коли поїдуть на берег… але де острів? — Запара оглянувся навколо. — У тумані?

Кар мовчки дивився на гідролога. Він зрозумів, що гідролог не був на березі, весь час проспав і уявлення не має про ту трагедію, яка сталася кілька годин тому під вестовим берегом острова Уєдінєнія.

Кар глянув на море, а потім запросив гідролога до штурманської рубки.

В маленькому приміщенні рубки він розповів Запарі про всі ті події, які видались гідрологові важким кошмарним сном.

Охоплений жахом, сидів Запара перед штурманом, слухаючи оповідання. Отже, він ніколи не побачить тих прекрасних людей — капітана Гагіна, радиста Гордія Івановича, другого штурмана Михайлова, кочегарів, матросів, мисливця Вершомета.

— Невже всі загинули?

— Ні, не всі. В шлюпці було дев'ятеро, решта залишилась на острові... Хто саме, про це нам, мабуть, скаже Вершомет.

— Він? Не розумію... Як?

Штурман розповів про чудесне врятування мисливця. Коли він скінчив, гідролог схопився руками за голову і завмер у мовчанці.

Кар вийшов з рубки на місток.

Надходила ніч. Туман, перемішаний з темрявою, стінами оточив пароплав. За бортом ревіло море, і пароплав здригався від ударів хвиль, а коли вони заливали його палуби, то, здавалося, він задихався, наче жива істота. В просторі малознаного моря, в невимовній темряві ледве помітно то підносились угору, то падали вниз, то хилилися з боку на бік топові вогні на щоглах.

Де перебував пароплав — визначити не було змоги. Якби на небі була хоч одна зірка, Кар зумів би це зробити. Адже астрономію він знав чудово. Якби був радист, вони вдвох зробили б це з допомогою радіопеленгування, [Спосіб виявляти з допомогою радіо місцеперебування пароплава в морі.] але сам він на радіо не знався. Раптом у нього промайнула в думці назва для "Лахтака": — "Німий корабель".

Облишивши всі надії на визначення місцеперебування, Кар покликав боцмана і, наказавши змінити стернового, залишив його на вахті замість себе, а сам, загорнувшись у плащ, кинувся на софу в капітанській каюті.

Він заснув одразу як убитий. Штурман Кар мав залізні нерви. Але та нещаслива доба ще не закінчилась. За півтори години його збудив Лейте:

— Попсувалась штурвальна машина. Стерно не працює.

РОЗДІЛ VII

Кар умочив перо у синє чорнило і почав записувати в судновий журнал:

"12 вересня північно-східна частина Карського моря. Точно координати місцеперебування пароплава встановити неможливо, — третій день у густому тумані. Сьогодні шторм стих. Потрапили в дев'ятибальну кригу. Після того, як попсувалося стерно, керувати пароплавом під час шторму було майже неможливо. Поставили тимчасове дерев'яне стерно. Керувати цим стерном дуже важко. Дано розпорядження механікові докладно з'ясувати пошкодження стерна з тим, щоб, користуючись тихою погодою, зробити потрібний ремонт.

Сьогодні мисливець Вершомет пригадав прізвища тих, хто був у шлюпці під час загибелі. За його словами, це: 1) капітан Гагін, 2) штурман Михайлов, 3) радист Соловей, 4) машиніст Содін, 5) матрос Дерев'янко, 6) матрос Панін, 7) кочегар Зубко і 8) кочегар Ботман.

Отже, на острові Уєдінєнія лишилося п'ятеро людей, а саме: 1) механік Столяренко, 2) машиніст Ген, 3) матрос Орлов, 4) кочегар Ліп і 5) кочегар Фурман. У них є рушниці, невеликий запас патронів та запас хліба, консервів і шоколаду на два-три дні".

Штурман поклав ручку і задумався. Трохи подумавши, знову взявся писати. Писав твердо, як завжди, наче щось давно обдумане. Закінчивши, перечитав і ще раз перечитав написане:

"Сьогодні мною дано по судну такий наказ:

Через те що капітан пароплава "Лахтак" т. Гагін загинув, вважати, що я взяв на себе виконання обов'язків капітана судна з 10 вересня о 13 годині дня. Своїм першим помічником призначаю механіка пароплава т. Торбу. Другим помічником призначаю боцмана Лейте. До складу машинної команди переводиться юнга Черлак.

Гідролог Запара і мисливець Вершомет включаються до складу екіпажу і перший призначається штурманом-практикантом, а другий — боцманом.

По судну оголошується авральний стан. Усім товаришам пропоную дотримувати дисципліни і виявити максимум енергії та ініціативи, щоб зберегти пароплав, який є державним майном.

Виконуючий обов'язки капітана пароплава "Лахтак", штурман далекого плавання Кар".

Розуміючи велику відповідальність, що лягла тепер на нього, Кар скликав загальні збори команди, де й оголосив цей наказ. Стомлена команда тихим гулом ухвали зустріла розпорядження.

— Товариші, — звернувся до екіпажу Кар, — становище наше надзвичайно серйозне. З попсованим стерном ми попали в кригу, вибратися з якої для нашого пароплава було б важко, хоч би й мали добре стерно. За першої ясної години я повинен точно визначити, в якому місці моря ми знаходимося. Тоді, користаючись із прогалин між крижинами, постараємось підійти до найближчої землі і там стати на якір. Найстрашніше для нас — це небезпека попасти в крижані затиски.

В такому разі крига може так здушити "Лахтак", що він лусне, як горіх в обценьках. А коли й не роздушить, то яка радість залишитись на волю морських течій та нестійких вітрів? Вони можуть носити нас разом із кригою і два, і три роки. Чого доброго, занесе до самого полюса. Щоб цього не сталося, ударними темпами ми мусимо одремонтувати стерно. Нас залишилось мало, а тому й роботи на кожного вдвоє більше. Значить, більше напружуйте сили, щоб врятувати пароплав, щоб врятувати своє життя, а можливо, і тих п'ятьох товаришів, які залишилися на острові Уєдінєнія. Нарешті, через те що голова суднового комітету матрос Орлов і дехто з членів комітету загинули, у мене є пропозиція обрати новий судновий комітет. Це мусить бути бойовий комітет, або, як у даному разі ми можемо сказати, авральний. Такому комітетові доручимо порядкувати громадськими справами на пароплаві.

— Згода! — подав репліку Павлюк.

— Виліземо з цієї халепи, Отто Рудольфовичу, — додав безапеляційно Котовай.

Соломін уже мав конкретну пропозицію, кого обрати до судкому. Васька Соломін на пароплаві відзначався тим, що ніколи не вступав у жодні дискусії, але завжди виступав з пропозиціями. Йому навіть кличку дали Васька Пропозиціонер.

— Я хочу запропонувати,— почав він, підводячи високо голову і підносячи руку,— не гаяти час на балачки і обрати до судкому Шелемеху, Лейте та Черлака.

— Чекай!..— закричали одні.

— Який скорий!..— заперечили другі.

— А кого чекати? — виступали треті на оборону Соломіна.

Голосували недовго. Проти кандидатів, виставлених Соломіним, ніхто не заперечував, лише кок запротестував проти сімнадцятилітнього Стьопи Черлака, з яким був у давній незгоді. Та кока ніхто не підтримав.

Проголосували, і збори оголосили розпущеними на авральну роботу по ремонту стерна.

Торба виявив, що біля самого стерна у воді обірвався штуртрос [Металевий канат, що з'єднує стернову машину із стерном.]. Звичайно, полагодити таке пошкодження можна лише за допомогою водолаза. Але водолаз пароплава, матрос Дерев'янко, загинув, а крім нього спуститись під воду не міг ніхто.

На думку Торби, був лише один спосіб зарадити лихові.

Цей спосіб полягав у тому, щоб усі вантажі з корми перенести до носового трюму. Тоді ніс пароплава зануриться у воду, а корма, навпаки, підійметься, і стерно виступить з води. Тоді лише можна його полагодити.

Кар погодився з пропозицією Торби. Негайно команда, поділившись на дві зміни, по сім чоловік в кожній, почала роботу. На чолі однієї зміни став Вершомет, а на чолі другої — Павлюк. Тільки Кар не працював там. Він не залишав капітанського містка.

РОЗДІЛ VIII

Павлюк оголосив п'ятихвилинну перерву, щоб запалити цигарки. Бригада ухвалила робити такі перерви кожні дві години, бо бригада Вершомета закурювала щогодини.

Коли ж ми подужаємо цей вантаж? — поставив перед бригадою запитання Котовай і сам же відповів, незадоволено покрутивши головою: — Тут на місяць роботи.

— Вже й на місяць! То для таких тюхтіїв, як ти, на місяць,— відгризнувся Стьопа Черлак.

Стьопа лежав горілиць на мішках з вугіллям, стараючись під час перепочинку не ворушити ні ногою, ні рукою. На його глибоке переконання, це був найкращий спосіб зберегти енергію. Обличчя юнги вимазане було масним вугіллям, наче сажею. Лише зуби блищали, коли він скоромовкою розсипав слова.

— Закуриш, Стьопо? — запропонував йому Котовай цигарку.

— Ні. Теж охота легені псувати!

Стьопа і Павлюк — єдині з усього екіпажу "Лахтака" не вживали тютюну і неприхильно ставились до куріння. Бригада навіть підозрювала, чи не з цієї причини пропонували вони скоротити перерви "на перекур". Павлюк, гаряче виступаючи проти курців, щоразу посилався на своє прекрасне здоров'я та свої м'язи. А м'язи кочегар мав справді геркулесові. На здоров'я своє він теж ніколи не скаржився, бо, відколи пам'ятав себе, не знав, що то за штука — біль у голові. На жаль, Стьопа такими якостями похвалитись не міг. Але й з нього був хлопчисько не плохенький, — завжди міг за себе постояти і роботи не уникав.

Тепер, почуваючи на собі відповідальність, як член суднового комітету, Стьопа вирішив довести Котоваєві необґрунтованість його твердження, ніби на роботу, за яку вони взялися, треба цілий місяць.

— У нас на кормі є, — сказав Стьопа, — триста тонн вугілля, в кормовій цистерні — сто двадцять тонн води, вантажу різного, який

мусимо перенести, — тонн з двісті. Всього шістсот двадцять тонн. З них сто двадцять тонн води механік перекачає помпами. Це нас не стосується... Значить, п'ятсот тонн. Нас працює тринадцятеро. Скільки це на кожного виходить? Га? Мм... Майже сорок тонн на кожного... Майже два вагони з половиною. То, по-твоєму, я місяць перевантажуватиму?

— А хіба ні? — уперся на своєму Котовай.

— Та ти ж тільки добре розжуй, що я тобі кажу. Сорок тисяч кіло. Якщо кожен з нас кожні п'ять хвилин переноситиме по 60 кіло, то за годину це буде 720. Ми вирішили працювати по 12 годин на день, це значить, 8640 кіло. Отже, всього виходить лише трохи більше як чотири дні. Та невже ми за п'ять днів не зробимо?

— Може, — починав був здаватись Котовай, але зараз же знаходив новий аргумент: — А потім назад треба буде тягати.

— Ну, назад не так поспішно, — заспокоїв його Павлюк і, звівшись на ноги, загукав: — Кінчай перерву! Підіймайсь!

І швиденько, змагаючись, хто швидше однесе свою ношу, брались до роботи моряки Набирати більше як 60—70 кілограмів Павлюк нікому в своїй бригаді не дозволяв.

— Щоб бува не підірвався хто. Краще менше, та швидше.

Але сам брав подвійну норму.

— Я некурящий, мені можна за двох переносити, — жартував він.

Всі працювали запально. Але Кар, спостерігаючи, як постійний дрейф зносив пароплав у східному напрямі, та бачачи, як збільшувалась

кількість криги навколо пароплава, боявся, що через п'ять днів уже буде пізно ремонтувати стерно.

Через дві ночі по тому, як почався аврал, несподівано з туману виплив чималий шмат зоряного неба і простягся до самого обрію.

Гідролог збудив Кара. Штурман побачив сузір'я обох Ведмедиць. Побоюючись, щоб туман або хмари не закрили зорі, він кинувся до ящика, де лежав секстант [Прилад, уживаний на кораблях для астрономічних вимірів, з допомогою якого вираховують місцезнаходження судна.]. Витягти прилад, вибіг на місток. Рука злегка тремтіла. Запара стояв біля хронометра.

— Єсть?

— Єсть! — переглянулись обоє, коли Кар піймав секстантом Полярну зірку. Він узяв кути кількох зір і, записавши потрібні дані в блокнот, з допомогою астрономічних таблиць засів за обчислення.

За годину, перевіривши себе кілька разів, він урочисто промовив до гідролога, що стояв біля нього:

— Можете кричати ура і поздоровити себе, що вчасно збудили мене. Справді-бо вчасно: доки штурман розв'язував задачі, зорі зникли чи то в хмарах, чи в тумані. Темрява знову проковтнула все навкруги.

— Отже, де ми? — запитливо подивився Запара на штурмана.

— Коли вірити зорям, секстантові, компасові, картам і моїм обчисленням, то місце, де ми зараз є, — 78 паралель, 34 мінути, 40 секунд північної широти і 93 меридіан, 56 мінут, 35 секунд східної довготи.

— Тобто ми десь біля Північної Землі?

— Так, ця, вже не таємнича після експедиції Шмідта та Ушакова, земля має бути під нашим носом. Коли ж я не помиляюся, нас несе в протоку Шокальського, яка сполучає Карське море з морем Лаптєвих.

В цей момент на дверях штурманської рубки з'явилася маленька широка постать Торби.

— Ура! — захрипів механік — Останні дні він так накричався, що аж охрип.

— В чім річ? Хіба ти вже знаєш? — спитав спантеличений Запара.

— Авжеж знаю.

— Хто тобі сказав?

— Він же!

— Отто Рудольфович? — показав гідролог на Кара, бо був певен, що мова йде про визначення координат місцезнаходження пароплава.

— Та ні: наше чортеня, юний комітетчик, Стьопа...

— А він звідки знає?

— Тобто як звідки? — прийшла черга дивуватись механікові.

— Ну да, хто йому сказав? — допитувався Запара.

— Ніхто не казав. Він сам додумався. Виміряв.

— Ви про що?

— Про те, що корма вже полізла вгору. Воду вже викачали. А в нас у носовій частині є порожня цистерна на 150 тонн. Стьопа додумався накачати її водою. Це забере три-чотири години і зразу так перехилить пароплав на ніс, як повне відро перехиляє коромисло. Завтра ранком зможемо ремонтувати стерно. Зрозуміли?

— А я думав про координати.

— До чого тут координати? Стьопка про координати нічого не казав. Може, він вам що казав? От, хитрун, догадливий!

Кар, слухаючи цей діалог, сміявся, спершись руками на стіл. Запара пояснив Торбі, в чім річ, і подвоєна радість механіка не мала меж.

РОЗДІЛ IX

Готуючись до ремонту стерна, Вершомет шукав тонкий сталевий трос. Лейте порадив йому зазирнути до боцманської комори. Комора містилася глибоко на носі пароплава, під матроським кубриком. Новий боцман, не гаючи часу, попростував на бак. Прогупавши під вікнами кают-компанії важкими підборами своїх чобіт, — з шкіри морського зайця, — він спустився в кубрик. Там, за напівосвітленим столом, сиділи кок Аксенюк, кочегар Шор та машиніст Попов.

— Чого це вас, духів, сюди до рогатих принесло? Духи й рогаті — це старі дражливі прізвиська, що ними

ще й тепер інколи перекидаються палубна та машинна команди на пароплавах. Духами звалися кочегари, а рогатими — матроси. Пригадавши ці прізвиська, Вершомет, жартуючи, вжив їх. Його й справді трохи здивувало, чого це кочегари і машиніст опинилися в приміщенні матросів та ще й без жодного матроса.

— А, новий начальник, наше вам поважання. Дуже раді! — з добре захованою іронією привітав кок Вершомета, натякаючи на призначення мисливця боцманом.

— Ну, ну, — добродушно відповів на це мисливець. — Може, хочете до мене в палубну команду?

— Ні, дякуємо красно. Нам і в кочегарці добре. Там хоч для себе борщ зварити можна.

— Ач, камбузна кішка [Камбуз — кухня на кораблі.]. Кому що, а йому борщ У голові.

— А тобі, дядьку Юрій, аби жарти. Краще скажи, що це за порядки новий капітан запроваджує. Де це видано, щоб кока в кочегари переводити? А команда що, сухарі гризтиме? Де це видано, щоб хлопчиська юнгу висувати в судновий комітет? Що він тямить? Та скажи ще — чи годилось цього пришелепуватого Лейте помічником капітана робити? Чи не краще було б тебе, досвідченого полярного мисливця, шанованого нами, на цю посаду настановити? Ну, і я ж знов, не один рік плаваю, теж міг би пораду дати... а мене не спиталися.

Кок, розпалюючись, викладав свої образи. Його очі блищали, з рота від люті бризкала слина.

Кочегар і машиніст дружно підтакували кокові.

— Чому штурман під час авралу нам горілки не видав? — аргументував Шор, чухаючи свого прищуватого носа.

— А хіба б з мене був поганий механік? — натякнув на свої претензії Попов.

Вислухавши скарги всіх трьох, Вершомет протяжно свиснув і відповів усім трьом.

— Очевидно, штурман вирішив, що краще нам кілька днів гризти сухарі, ніж щоб за кілька день нас гризли полярні краби.

— Ти теж за нього руку держиш? — просичав розлючений Шор.

— Не маю часу з вами сперечатися.

Новий боцман відкрив люк, який вів униз у комору, де лежав різний шкіперський припас, в тому числі й потрібні йому сталеві троси. Включивши переносну електричну лампу-летючку, він поволі зійшов по східцях до комори.

У вузькому проміжку між бортами, що сходились тут, за залізними колонами, які підпирали палубу, лежала купа різноманітного шкіперського добра. Бухти добротного манільського каната, сталеві троси, бочки з вапном, цементом, каустикою, банки з фарбою, ящики з столярським інструментом і тисячі різних речей, що часто бувають потрібні на пароплаві й які знайти можна лише в боцманській коморі.

Вершомет нахилився над сталевими тросами. За кілька хвилин він вибрав трос потрібної йому товщини й довжини. Скрутивши трос, як треба було, він випростався, щоб лізти наверх, коли раптом над головою його щось гупнуло, а навколо все занурилось у темряву. Вершомет з несподіванки заточився і сперся плечем на залізний стовп.

А бодай би ти був ікла обламав! — вилаявся мисливець.— Що за хуліганство?

Він зрозумів, що люк, крізь який він спустився в комору закрили і лампочку виключили. Це міг зробити лише хтось із тих, хто сидів у матроському кубрику. Не випускаючи з однієї руки сталевий трос й

погаслу лампу-летючку, мисливець другою рукою намацував собі шлях між бочками, ящиками, канатами і залізом. Ступивши на маленьку драбинку, почав підійматися вгору, доки не стукнувся головою в дверцята люка. Тоді підняв руки вгору, пробуючи їх підняти. Але відчув, що дверцята піднялися не більше як на чверть дюйма, а далі не йшли. Щось міцно тримало їх.

"Невже засунули на засув?" — подумав мисливець і, поторсавши ще кілька разів, переконався, що так воно й є.

— Який же це негідник, хотів би я знати,— промовив сам до себе Вершомет, і на думку йому спав кок Аксенюк. Він спробував постукати в дверцята кулаком, але стук був такий слабкий, що він зразу ж перестав. Спустившись униз, він поклав на підлогу трос і лампочку. Тоді витяг з кишені сірники й засвітив. Полум'я це було замале, щоб добре освітити приміщення. Вершометові здалося, ніби він сидить у глибокому льохові. Спересердя стукнув ногою і кинув сірника. Світло згасло, і знову запанувала темрява.

Вершомет вслухався, чи не чути тут чого. Але почув лише пищання пацюків та глухе шарудіння криги об ніс пароплава.

Вирішив пошукати якогось важкого залізного предмета, яким можна було б постукати. Витяг з кишені повну коробку сірників і почав уважний огляд того лігва, де його замкнули. Між залізним брухтом і уламками ящиків знайшов ліхтар. Тоді подумав, що в боцманській коморі мусять обов'язково бути свічки. В одному закутку на полиці знайшов те, чого шукав. Тепер, озброєний ліхтарем, в якому горіла товста стеаринова свічка, став шукати важкий предмет, яким можна було б добре вгатити по залізних дверцятах й тим самим дати про себе знак.

В око йому впали сокира, молоток і лом. Він вибрав молоток і лом. Лом, правда, був важкуватий і тут не зовсім зручний, але мисливець хотів спробувати підважити ним дверцята.

За кілька хвилин він стояв на східцях і прислухався, чи не чути кого в кубрику. А там справді хтось був. Вер-шомет чув, як той невідомий пройшовся над ним та ще й пристукнув ногою, коли наступив на дверцята люка.

Стиснувши молоток, поспішив кілька разів ударити по дверцятах. Але дверцята не відчинялись. Мисливця охопив напад шаленої люті. Він щосили, — а її в нього було таки чимало, — затарабанив молотком у дверцята. У самого у вухах аж залящало. Але той гармидер, що він зняв, не давав жодних наслідків. Трохи заспокоївшись, мисливець узявся за лом. Він намагався загнати його між дверцятами і поріжком люка. Піт лився з нього, але нічого не виходило.

РОЗДІЛ X

Пароплав якось по-чудному занурився носом у воду, а кормою задерся вгору. На фоні уламків крижаного поля він нагадував п'яного, що повалився серед вулиці обличчям в калюжу, затягнуту першою крижаною плівкою. Неприємний різкий вітер, наче в осінню сльоту, чмихав уздовж лівого борту і, підхоплюючи з димаря дим, відносив його геть у закрижаніле море. Корма так високо піднялася вгору, що стерно на три чверті виступало з води. Торба, оточений всією машинною командою, оглядав пошкодження.

— Години за три полагодите? — спитав його Лейте.

— Побачимо, побачимо... Може й швидше. А де наш новий боцман?

— Пішов по трос.

— Я знаю, що пішов, бо я його просив, але чому він так довго не повертається?

Слухаючи цю розмову, Аксенюк, Шор і Попов непомітно для інших перезирнулись.

— Аксенюк, — звернувся до кока механік, — ану, піди поклич Вершомета.

— А де я його шукатиму? — невдоволеним тоном озвався той.

— У боцманській коморі.

Кок більше не заперечував. Повернувся й пішов. Тільки по обличчю Шора перебігла усмішка. Стьопа помітив ту усмішку, але не зрозумів її значення. Він ще помітив, як той підморгнув Попову. "Що б це означало?" — замислився Стьопа.

Чекаючи, доки прийде Вершомет з тросом, Торба звелів принести кілька дощок і почав майструвати поміст та драбину за кормою. Кілька великих дощок кинули в воду на дрібну кригу. В крайньому разі на тих дошках можна було людині утриматись.

Минав час, а Вершомет все ще не з являвся. Не вертався й кок. Коли Торба на це зауважив, Шор і Попов знову перезирнулись. Їх поведінка не уникла зіркого ока Стьопи. Хлопець вже слідкував за кочегаром. Для нього ці переморгування залишились незрозумілими, але він був певен, що між машиністом і кочегаром є якась змова.

Стьопа мав підстави підозрівати цих людей. Він знав, що вони і кок — люди не дуже чесні, а до того ж і поганенькі моряки. В Архангельську їм лише випадково вдалося потрапити на пароплав. Перед виходом у море "Лахтак" мав неповну команду. Незайнятого моряка на той час в Архангельську знайти було неможливо. Величезна кількість нових пароплавів проковтнула всі кадри кращих моряків. Капітан Гагін з великою неохотою взяв цих трьох до себе. Жодна організація їх не рекомендувала, а до того ж ходила певна поголоска, що їх не раз

списували з інших пароплавів за контрабанду, пияцтво та розкрадання майна.

Коли почали переносити дошки, Стьопа чув, як Попов півголосом сказав Шорові:

— Нехай посидить моржева свиня в сажі... непогано... А тим часом Аксенюк, пройшовши в матроський кубрик, почув, як Вершомет гупає молотком у двері. Кок тихо, сам до себе засміявся, витрусив з коробочки цигарку й закурив. Він чув, як під підлогою шаленів мисливець, але не подавав йому жодного знаку, що чує. Потім догадався, що той хоче чимсь підважити двері, але, глянувши на засув, задоволено сплюнув — засув був міцний, нічого не зробиш. Викуривши цигарку, подумав, що вже надто довго "шукає" боцмана, і кинувся до дверцят. Враз відсунув засув і роблено-зляканим голосом закричав:

— Хто там? Що таке?

В ту ж мить від удару лома дверцята підскочили и упали. З люка з'явилась голова розпаленого гнівом Вершомета. Він готовий був на порох стерти негідників, ЩО замкнули його в трюмі. "Штука клятого куховара",— подумав Вершомет. Але ж яке здивування і обурення на обличчі Аксенюка! Здавалося, сам Вершомет не був такий обурений.

— Хто це тебе туди запакував, дядьку Юрій? Що це за мерзотник?

— Це ти сам, негіднику! — закричав Вершомет.

— Та що ти кажеш, дядьку Юрій? Хіба б я дозволив це собі?

— Значить, твоя хуліганська команда, з якою ти тут сидів.

— Та ні, ми всі троє, як тільки ти спустився в комору, вийшли звідси.

Мисливець дивився недовірливо, але певність його похитнулась.

— Я. навпаки, прийшов сюди шукати тебе, — запевняв кок.

— А чого ти мене шукав?

— Тебе кличе Торба.

Мисливець пригадав, для чого власне спускався він у комору. Примушений був знову лізти по трос. Звелівши кокові почекати, він скочив униз і, діставши трос, швиденько звідти вийшов.

Поки йшли на корму, Вершомет безперервно лаявся і раз у раз недовірливо міряв поглядом кока. А той теж обурювався і солоденьким голосом заспокоював мисливця.

— Де ти пропадав, новий боцмане? — зустрів їх вигуком Торба. — Я гадав, що тебе грець ухопив.

Мисливець з обуренням розповів усім про свою пригоду. Коли він розповідав, Стьопа помітив знову, як перезирнулися між собою троє підозрілих приятелів.

Але всі вони рішуче заперечували проти припущення Вершомета, ніби вони заперли його в коморі. Вони доводили, що тим вчинком вони обурені не менше, ніж інші. Що то було лише на словах, Стьопа остаточно переконався, коли за кілька хвилин почув шепотіння Шора:

— Ти його рано випустив... — сказав він кокові, — іншим разом потрапить, так скоро не дамо вилізти.

— Ще б пак... хай буде вдячний, опудало...

Кок хотів ще щось сказати, але враз зупинився, бо перед ним встала постать Стьопи. Юнак, розмахнувшись, ударив кочегара в обличчя, а тоді кинувся на кока і почав його лупцювати. На допомогу кокові поспішили Шор і Попов.

Стьопа гукав:

— Ці негідники замкнули дядька Юрія.

На кормі зчинилася загальна колотнеча, бо Вершомет, устрявши в бійку, так ударив кока, що той полетів за борт; його приятелі вчепились у Вершомета. Довелося втрутитися Павлюкові, і його дужі руки, вхопивши то одного, то другого за комір, заспокоїли всіх. Тим часом

Лейте витяг з холодної види кока, який верещав там несамовитим голосом. На корму прилетів Кар, і все стихло, як перед бурею.

— Що за бешкет?! — прогримів залізним голосом капітан. І здалося, загуркотіла буря.

Всі виправдувались, а Стьопа доводив, що троє негідників замкнули Вершомета.

— Годі! — гримнув Кар, — потім розберемо, а зараз усі до роботи.

РОЗДІЛ XI

З полагодженим стерном пароплав повільно пробирався між кригою. Погода стояла ясна, хоч і вітряна. Туман видно було лише на сході понад краєм небосхилу. Вітер дув із заходу і гнав кригу, а з нею і пароплав до берегів Північної Землі. Кар узяв курс в тому ж напрямі. Його план передбачав таке: використати всі можливості, аби вийти з криги, випередити її, знайти захисну місцину біля берегів якогось острова і

об'якоритися. Вже там він вичікуватиме зручного моменту, коли крига дозволить пройти назад на захід.

Тепер дні швидко коротшали і сонце ледве підіймалось над обрієм. Зрідка над пароплавом пролітали чайки та кайри.

У цей день з "Лахтака" побачили надзвичайно білих, так званих снігових чайок. Мабуть, вони готувались летіти на південь. Проте присутність птахів свідчила, що земля мала бути десь зовсім близько. Справді, о першій годині дня Лейте перший помітив у тумані на сході щось подібне до берега. Через півгодини вітер підняв туман і за п'ять-шість миль від пароплава з явився гористий берег, укритий білими полотнами снігу й криги.

— Північна, Північна! — радісно гукнув гідролог. — Хай я буду не Запара, коли це не вона.

Всі, крім механіка, машиніста та двох кочегарів, що лишилися у машинному відділі, вийшли на палубу. Ніхто з них ніколи не бачив цієї землі. Адже пароплавів, яким щастило дійти до цієї землі, налічували лише одиниці. Кар, не пускаючи з рук бінокля, оглядав береги і раз у раз зазирав до карти, звіряв компас, поглядав на сонце і, нарешті, звелів стерновому закінчити курс.

— Де ми саме, Отто Рудольфовичу? — запитав гідролог.

— Якщо не помиляюсь, то перед входом у протоку Шокальського. Правда, я не зовсім певний у цій карті, а тих даних, що є в лоції [Спеціальний розділ мореходної науки. Тут — книжка-довідник про певне море.], для мене дуже мало.

— Як можна бути непевним у карті,— здивовано вихопився Запара. — Адже дослідження Ушакова, Урванцева, гідрографів з криголамів "Русанов" і "Таймир"...

— Але, на жаль, у мене лише так звана радіокарта, складена ще перед тими плаваннями. Виходячи в плавання, ми не збиралися сюди й не захопили з собою карти цих островів.

Кар ще раз подивився на свою карту, на компас і задумливо промовив:

— Нічого не розумію. На карті, виходить, цей мисок мусить лежати від нас просто на північ, а тут, коли це справді він, то не стільки на північ, скільки на схід...

— Отто Рудольфовичу, це дуже просто, змахнув гідролог руками: на Землі Північній магнітних аномалій багато. Мало не в кожному кутку цих островів стрілка компаса інакше скаче і завжди обманює...

— Тьху! — сплюнув спересердя Кар, — я й забув про можливість аномалій.

Стьопа, почувши розмову між гідрологом і штурманом, вирішив звернутись до Запари із запитанням: — А що то за радіокарта, та ще й брехлива?

— Друзі мої, — відказав гідролог, підходячи до гурту моряків, — коли хочете, я розповім вам історію відкриття й дослідження цієї землі, а також про радіокарту. — Просимо, просимо! — загукали присутні.

— Я трохи знаю, але й мені охота послухати, — присунувся до гурту Вершомет.

Запара простяг руку, показуючи на берег, і почав свою розповідь.

— По той бік цієї білявої красуні лежить одне з найменш досліджених морів, так зване море братів Лаптєвих. Воно назване так за іменем братів Харитона та Дмитра Лаптєвих, що двісті років тому

досліджували північний берег Сибіру. 1913 року в те море пройшла експедиція капітана Вількіцького на криголамах "Таймир" і "Вайгач". Експедиція була гідрографічна і головним своїм завданням мала виправлення старих і складання нових карт, потрібних для мореплавства в цих полярних морях. "Таймир" і "Вайгач" намагались пройти понад берегами Сибіру з Тихого океану в Атлантичний. Завдання не важке, і до того часу подорож удалося зробити лише шведові Норденшільду, що йшов з Атлантичного океану в Тихий на пароплаві "Вега".

Підійшовши до мису Челюскіна, криголами зустріли важку кригу і повернули на північ, шукаючи там, далі від берега вільного проходу.

Несподівано моряки побачили берег невідомої землі. Берег той простягався на північ. Два дні йшли пароплави понад тим берегом і, нарешті, повернули назад. Назвали ту землю іменем царя Миколи II, хоч ніяких прав на

це той цар не мав.

— Теж мені великий мореплавець! — усміхнувся

Лейте.

— Наступного літа, — продовжував Запара, — знову ті самі криголами підходили до цієї землі, але нічого нового не відкрили. Не вдалося тоді побачити ні того, де саме на півночі кінчається ця земля, ні її західного берега, що ось перед нами.

Після того кілька разів дослідники намагалися підійти до цієї землі з усіх сторін. Але з жодної сторони не вдалося.

Не вдалося це й знаменитому полярникові Роальду Амундсену.

1930 року радянський полярник, дослідник Ушаков, зголосився, що, коли пароплав приставить його на цю землю, він залишиться на ній і дослідить її. Криголамному пароплавові "Седову" вдалося підійти крізь кригу до маленького острівця Домашнього, що на захід від цієї землі. Той острів, кілометрів півтора завдовжки і третину кілометра завширшки,— гола скеля. На тому острові не росте жодної рослинки. Там навіть нема прісної води. На цю скелю висадили Георгія Ушакова з трьома його товаришами: геологом Урванцевим, радистом Ходовим і мисливцем Журавльовим.

Пробули вони там два роки. То були два роки героїчного життя. Радист Вася Ходов залишався самотній на цілі місяці в маленькій хатині на острові Мисливець. Журавльов запрягав собак і виїздив по кризі полювати на островах. Він запасав харчі для собак і людей, добував хутра білого ведмедя і песця. А Ушаков і Урванцев виїздили в далекі дослідницькі подорожі. Протока на сорок кілометрів виокремлювала їх острівець від Землі Північної. Незважаючи на штормовий вітер, снігопад, завірюху, проїздили дослідники сорокакілометровим крижаним мостом. Дістався до Землі Північної, будували провіантські склади й рушали вздовж берегів цієї землі. Вони поклали собі об'їхати її довкола, занести ті береги на карту і в кількох місцях перейти ту землю впоперек.

Якось навесні, після двомісячної подорожі, Ушаков з Урванцевим повертались на свій острівець. Сонце стояло вже цілу добу над Північною Землею. Сніг танув, і з гір збігали струмки. Крига в морі чорніла й тріскалася. Поверх криги стояли калюжі талої води. Зморені собаки ледве тягли нарти. Ці вірні звірі то потопали в глибокій воді, то різали п'яти об гостру кригу й калічили ноги. Мандрівники шили собакам на лапи капшуки, але за годину-дві ті капшуки, пошматовані, лишались за нартами. Ішли морською кригою. Аж ось глибока розколина в кризі відгородила мандрівників зовсім від берега. Води на кризі все більшало, а темно-сіре небо над обрієм свідчило, що там, удалині, зовсім чисте від криги море. Товариші потрапили в таке місце, де вода доходила їм до пояса. Нарти й собаки спливали над водою. З великими труднощами вийшли вони на крижину, яка ще була міцною і майже не мала на собі

води. На тій крижині протримались цілу добу. Надвечір узявся невеликий мороз, і тоді їм удалося вибратись на берег. Вони поспішали до свого острова, а дорога дедалі ставала важчою. Нарешті встигли вийти на берег острова Домашнього. Під кінець уже не собаки везли їх, а вони собак, поклавши тварин на нарти. Не скоро в собак позагоювались виразки на лапах. Але мандрівникам таки пощастило: другого дня вся крига між островом і Землею Північною розтанула, поламалась і перетворилась в крихку кашу

— Значить, завжди треба поспішати, — знову вставив Лейте.

— Або, — відказав йому Запара, — не відкладай на завтра те, що можеш зробити сьогодні. Але слухайте далі. 1932 року Ушакова з його товаришами зняв з цього острова пароплав "Русанов". Внаслідок роботи цих дослідників виявилося, що Земля Північна — це чотири великих і багато дрібних островів. Більшість їх укрита льодовиками і майже завжди снігом. На цих островах буває багато ведмедів (вони вбили 104) Є там чимало пухнастих песців. На південному острові трапляються олені. У водах коло острова зустрічається чимало моржів, морських зайців, нерпи та білухи.

1932 року з півночі цю землю обійшов криголамний пароплав "Сибіряков". Тоді ж таки пароплав "Русанов" пройшов уперше протокою Шокальського, до якої оце ми наближаємось. Ото, бачите, ліворуч острів Жовтневої революції, а праворуч — острів Більшовик. Далі на північ є острів Комсомолець і найменший з цих чотирьох — острів Піонер. За кілька днів після "Русанова" сюди прийшов криголам "Таймир". Це той самий криголам, що колись перший відкрив цю землю. "Таймир" дванадцять днів досліджував і виміряв протоку Шокальського. Виміри показали, що це є досить широка й глибока протока...

Гідрологові не дав закінчити голос Кара:

— Боцмане, лот! Штурман Запара, до пеленгатора! [Прилад, щоб визначати кути між напрямом руху пароплава і якимось предметом. За його допомогою вираховують відстань пароплава від берега.]

РОЗДІЛ XII

"Лахтак", поминувши маленький острівець, заходив у протоку. Великі гори, ніби велетні-охоронці, стояли вздовж протоки. Криги зустріли мало, пароплав ішов наче впевненіше й сміливіше, ніж досі.

Вершомет проміряв лотом глибину. Жодного разу лот не діставав дна. Запара, нахилившись над пеленгатором, допомагав Карові визначати віддаль пароплава від берега. А ось із лівого боку на березі, що спадав до моря великою чорною плямою між білими рукавами глетчера, зірке око Стьопи помітило якусь будівлю.

— Дивись! — звернувся він до Павлюка і показав пальцем. Павлюк теж побачив щось схоже на маленький будинок. Стьопа ту ж хвилину опинився на капітанському містку і, простягаючи руку, запитав Кара, що то таке.

Кар глянув у бінокль — і перед його очима постав чіткою різьбою маленький будинок. Він уважно оглянув берег навколо будинку, сподіваючись помітити присутність бодай однієї живої істоти. Але ні людини, ні собаки, ні човна на березі, нічого такого що доводило б існування людей, не бачив. Уся команда зацікавилась таємничим будиночком. Дехто вже ніби помічав людей на березі, але око, озброєне біноклем, перетворювало тих людей на каміння або уламки плавникового дерева. Кар звелів стерновому наблизитись до берега, а Вершометові гукнув приготуватись віддати якір

Соломін почав виміряти лотом глибину.

На віддалі чверті кілометра від берега, на глибині 20 метрів "Лахтак" віддав якір.

Зараз же спустили човен. На берег поїхали Лейте, Запара, Павлюк, Стьопа, Шор, Аксенюк та Соломін. Дрібно покришена крига, підхоплена сильною течією, проносилася повз них. Ближче до берега застрягло на мілині кілька айсбергів. Це були уламки глетчера.

Тільки-но човен торкнувся носом землі, Стьопа і Павлюк вистрибнули й витягли його на берег.

Під ногами був вогкий грунт і каміння. По тому камінню маленькими струмочками збігала в море вода. На камінні чорніли лишайники і подекуди мох.

За півтори сотні кроків від берега стояв маленький будинок. Стіни його були оббиті дошками, так званими нащільниками, дах укритий толем, стіни знизу обкладені кам'яним обмурком, ніби для того, щоб утримати той будиночок проти вітру. Вікно забите дошками. Коли підійшли до дверей, то побачили, що вони теж забиті, а на них, навхрест, закріплені лом, лопата й сокира.

Біля будинку лежала купа дров.

Моряки обійшли цю самотню будівлю довкола.

— Всередину підемо? — спитав Лейте Запару.

— Давайте зазирнем.

За п'ять хвилин тим ломом, що висів на дверях, зірвано було дошки, відчинено двері та вікно, і наші герої опинились у маленьких сінях. Тут знайшли купку кам'яного вугілля. Другі двері вільно впустили їх у кімнату. В кімнаті побачили пічку, стіл, табурет і тапчан. Тут же було

маленьке барило, кілька ящиків, пляшки й вузлики. На столі стояв примус. Із стелі звисало кілька добре прокопчених окостів. У хаті знайшли записку. В ній прочитали: "1932 р. експедиція В. А. І. [Всесоюзний Арктичний інститут.] криголамний пароплав "Русанов". Цю хижу побудував колектив ленінградських робітників-будівельників під керівництвом інженера Бановича. Залишаємо запас харчів, гасу, одягу, патронів. Начальник експедиції".

— Ну, все зрозуміло! — заявив Запара. — Майже, — сказав Лейте, а потім додав: — А ви розкажіть докладніше.

— Цю хижу, — почав гідролог, — побудувала експедиція, що їхала на пароплаві "Русанов". Про цю експедицію я вже вам казав. "Русанов" залишив на острові

Домашньому заметь Ушакова та його товаришів новий загін дослідників. На цей раз теж зосталося чотири чоловіки. На начальника Північної Землі було призначено біолога ЖІНКУ Ніну Демме. Це була перша жінка — начальниця полярного острова. Щоб загонові Демме полегшити провадження дослідних робіт, у протоці Шокальського поставлено цей будинок і в ньому залишено запас харчів. Цей будинок мусив прислужитись, коли б Демме чи хтось із товаришів' проходили через цю місцевість або схотіли б зв'язатись з полярною станцією на мисі Челюскіна, що на південь від них...

— А що в цих ящиках і пляшках? — зацікавився кок.

— У ящиках, мабуть, консерви, шоколад та цукор, а в пляшках спирт і вино, які могли б стати тут у пригоді, якби хтось відморозив руки, ноги або щоки.

Почувши, що в пляшках спирт і вино, Шор любовно погладив їх рукою, а очі в нього заблищали. Кок теж ласо поглянув на ці речі і на свого товариша-п'яницю.

— Тільки дивіться мені, — гримнув Лейте, — коли хто зачепить щось і потягне з собою на пароплав, поодриваю голови й руки. Ач, фокуси-покуси!..

— Ну, я думаю, серед нас таких немає, — обізвався Павлюк. — Кожен розуміє, що на цих островах це наче пункт швидкої допомоги для мандрівника, коли б його якесь нещастя занесло сюди.

— Да... — протяг кок і невиразно промимрив: — Нас теж начебто нещастя сюди занесло.

— А тут і зимувати добре. Може, наш капітан біля цієї хатини порт влаштує? — зауважив Стьопа. — Я не від того. Тут, мабуть, білих ведмедів можна добре полювати.

— Ну, досить тари-бари,— поклав кінець балачкам Лейте. — Забивайте вікно і двері. Дмитро Петрович напише записку про наші одвідини і — поїхали.

Запара дописав на записці: "Пароплав "Лахтак" під командою ст. штурмана Кара. Одвідали хижу: Лейте, Запара, Павлюк, Соломін, Алєксюк, Шор і Черлак".

Коли їхали назад, Стьопа спитав Запару:

— Дмитре Петровичу, ви так і не розповіли нам, що то за радіокарта цієї землі.

— А то, — почав Запара, — 1932 року, перед тим як виряджати полярні експедиції в ці місця, склали карту Північної Землі. Коли її складали, то користувалися неповними даними, що їх зібрав дирижабль "Граф Цепелін" який пролітав над цією землею 1931 року. Хоч тоді туман укривав більшу частину островів, але дещо вдалося сфотографувати з повітря. Головний же матеріал передав Ушаков по

радіо, а що по радіо всієї карти передавати не можна, то й вийшла трохи плутана.

РОЗДІЛ XIII

Крізь блакитне мереживо дрібних крижин з води виставив голову звір. Це була кругла, чорна, блискуча голова. Очиці дивилися сонно й нерухомо. Морський заєць цікавився пароплавом. Чи бачив він уже коли таке страховище? Пароплав трохи нагадував айсберг, а люди на ньому виглядали дивними звірюками, трохи схожими на ведмежат. На цьому айсбергові щось тріснуло, і одночасно чорна кругла голова почула шипучий свист у повітрі і плескіт води за два кроки від свого носа. Це були звуки незнайомі, а все незнайоме може бути небезпечним, і голова в ту ж мить сховалась у воду.

Минуло дві-три хвилини, і на палубі вже встигли посперечатись, влучив чи не влучив Котовай. Абсолютна більшість, крім самого стрільця, була тієї думки, що звір, злякавшись, сховався. Сам же Котовай обстоював те, що вбитий звір одразу ж потонув.

Але цікавість — велика сила: "Що то за дивний айсберг, треба на нього глянути", — мабуть, так зміркувала опецькувата голова і знову висунулася з води.

— Ну, тепер я стрілятиму, — попросив Стьопа, простягаючи руки до Котовая по рушницю, — ти одного вже втопив, а тепер дозволь мені.

Навколо засміялися, бо всі розуміли, — це той самий заєць. Та Котоваєві стало незручно, і він віддав рушницю Стьопі. Юнак довго націлявся. Разом із звуком пострілу заєць підплигнув над водою і завмер.

— Влучив! Влучив!

Стьопа радів. Його похвалив Лейте, спостерігаючи полювання з капітанського містка. На звук пострілів показався Вершомет.

— Хто це? — спитав він, а коли йому показали на Стьопу, то мисливець, вітаючи, ляпнув хлопця по спині.

— Так завжди бий, з одного пострілу, в голову, — сказав Вершомет, — бо інакше, коли звір не дуже жирний, то вдарить зо два рази хвостом по воді, дух випустить і втоне.

Шлюпка прибуксувала тушу зайця до борту, і її підняли на палубу.

— Ну й зайчик! — похитав головою кок.

Справді, цей зайчик мав півтора метра довжини і важив двісті п'ятдесят кіло.

— А знаєте, — сказав Кар Запарі, — це ж наш шеф, — і показав на морського звіра.

— Як шеф?

— А ви знаєте, що значить слово "лахтак"?

— Ні. Лахтак — це одна із назв морського зайця або

інакше — бородатого тюленя. Так його називають на сході, в Берінговому морі. Там давним-давно починав своє плавання цей пароплав.

— Чудесне місце для полювання. Воно й справді не погано в цій хатині перезимувати, — філософствував Вершомет. Дичина навколо

неполохана, а песці повинні бути. Пастки у нас є. Можна багату здобич узяти. Цілий трюм хутром, шкурами, салом наповнили б.

— Ти думаєш, — спитав кок, — багато песців понад цим берегом?

— Ручуся, що не менш як сотню, а то й півтори самими пастками за зиму набрав би.

— А голубих песців тут не може бути? — настирливо допитувався Аксенюк.

— А чого ж... не знаю... мабуть, є...

— За кордоном хутро такого песця — цілий скарб, — зітхнув кок. — Білий там теж не дешевий.

— Я б не заперечував, щоб кілька штук одвезти туди, продати і гроші в кишеню покласти, — прорипів із хриплим сміхом Шор.

Розмову про хутро перебив Лейте. Він прийшов з наказом, щоб кок, разом з ним і Павлюком, ішов оглянути камбузну комору. Кар хотів точно підрахувати запаси харчів на пароплаві. Невідомо, скільки часу доведеться їм пробути у мимовільній плавбі. Він знав, що запас харчів на пароплаві невеликий, отже, мабуть, доведеться зменшити порції і суворо цього додержувати. Та раніш, ніж визначити розмір порції. Кар хотів знати — скільки чого з продуктів є на пароплаві. Він доручив Лейте зробити це негайно. Сам же викликав до себе Торбу та Запару З ними радився, як бути далі.

— Товариші, — сказав він, звертаючись до механіка и гідролога, — на мою думку, є три варіанти нашої дальшої подорожі: один — стояти тут, де ми стоїмо; власне, не в цьому самому місці, а підшукавши якусь бухточку в протоці Шокальського. Стояти доти, аж доки віджене важкі крижини з нашого шляху. Дуже можливо що в такому разі нам

доведеться перебути тут цілу зиму і вийти звідси лише наступного літа...

— Коли умови будуть сприятливі... — вставив Запара.

— Цілком вірно, — продовжуючи викладати свої плани, відповів Кар гідрологові, — бо може статися, що наступне літо буде холодне, крижини не потануть, і ми не виліземо звідси, а просидимо між цими горами ще зиму. Звичайно, коли дозволять харчі, не з'явиться цинга або ще якась напасть. Другий варіант — негайно повернути назад у Карське море. Спробувати пробитись через кригу, користуючись щілинами та розводдями. Справа ця неймовірно важка. Бо це значить повернутись у ту кригу, від якої ми втікали. Абсолютна більшість шансів, в разі ми поверне мось у Карське море, що пароплав затре кригою. Тоді найбільш імовірне те, що зимою його розчавить крижаними затисками, а коли ні, то подрейфує хтозна-куди, і невідомо, скільки часу дрейфуватиме. Нарешті, третій варіант — іти через протоку в море Лаптєвих і, коли там не дуже важка крига, то, повернувши на південь уздовж берегів острова Більшовик, вийти в протоку Бориса Вількіцького. Цією протокою нам, може, вдасться вернутись додому. Коли ж додому вертатись буде пізно, то зазимуємо біля мису Челюскіна, де є досить глибокі бухти.

— А найголовніше, — додав Запара, — наукова база і радіостанція Арктичного інституту.

— Цілком вірно. То яка ваша думка, товариші? — запитав Кар.

Слово взяв Торба.

— За нашою кормою, — казав він, — там така крига, що не тільки наш пароплав, а й "Красін" навряд чи подужає. Зимувати тут немає рації. Вугілля дуже мало. Протягом зими грітись нам треба, а влітку на зворотний шлях палива може не вистачити. Радіо в нас фактично немає, і допомогу викликати не зможемо Треба йти в море Лаптєвих.

Запара підтримав думку механіка, хоч доводи його були не зовсім до вподоби Карові і особливо Торбі. Гідролог сказав:

— Коли нас затре кригою в морі Лаптєвих і ми там зазимуємо, то все-таки більше користі буде, ніж дрейфувати в Карському морі. У Карському хоч приблизно можна вирахувати, вгадати, куди нас занесе. А от в морі Лаптєвих, далеко від берегів, ще не зимував ніхто, нічого не вирахуєш, нічого не вгадаєш. Ми зробимо луже цінні дослідження.

— Та... ви набалакаєте, — сердився Торба, — ще навмисне схочете зимувати.

Саме в цей час у каюту Кара, де відбувалась нарада зайшов Лейте. Його коротко поінформували про нараду. Він теж був тієї думки, що треба йти через море Лаптєвих до протоки Вількіцького. На тому й порішили.

Після того Лейте розповів про становище з харчами. Харчів, коли їх видавати за нормами попередніх днів, мало вистачити на сімдесят днів. На думку Лейте, цю норму безболісно можна було зменшити, щоб розтягти їх на дев'яносто днів.

Кар написав наказ про те, що пароплав виходить у море Лаптєвих, що пайка зменшується і що мисливці мусять забезпечити харчуванням команду. Вершометові доручалось відібрати кращих стрільців і організувати з них мисливську команду.

РОЗДІЛ XIV

Вночі дивно зоріло полярне небо. Мабуть, тумани поховалися за горами, над арктичними озерами, в розколинах глетчерної криги. Ритмічно працювала парова машина, і ледве помітно дрижали палуби "Лахтака". Гвинт вирував за кормою, і мерехтіла пінява стежка, вказуючи шлях, що ним пройшов пароплав. "Лахтак" простував

упевнено, середнім ходом, коли-не-коли то відштовхуючи, то підминаючи під себе невеличкі крижини. На тисячу миль навкруги зоріло полярне небо над темним безлюддям. Хоча ні: якщо пройти навпростець на північ, через гори, глетчери, видолинки та протоки, то можна надибати маленький будиночок з кількома людьми на острові Домашньому. Так само пройшовши, — та хіба можна так прочти? Хіба літаком пролетіти? — сто двадцять миль на південь, можна надибати більший будинок. То станція на мисі Челюскін. Ото й усе.

Краса полярної ночі заколисувала мріями й фантазіями. Лише Кар, Лейте і Соломін не мріють. Вони на капітанському містку. Матрос міцно держить у руках штурвальне колесо і насторожено чекає, чи не буде наказу від Кара. А той, разом з Лейте, не випускаючи з рук бінокль, — хоч поночі від бінокля яка користь? — стоять, зіпершись на фальшборт, і вдивляються в темряву, щоб бува не наскочити носом пароплава на берег або айсберг.

— Місяць пізніше зійде, — каже Кар, звертаючись до Лейте, — а поки що гукни, щоб дали найменший.

Лейте переводить ручку машинного телеграфу, — десь в глибині пароплавних приміщень дзвенить. Рух пароплава повільнішає.

Кар і Лейте вдивляються в темряву, скільки дозволяє зоряне небо.

— Лейте, — каже Кар, — я піду подрімаю. Коли сходитиме місяць, збудіть мене

— Єсть, — прогудів басом Лейте.

Кар зайшов у капітанську каюту і, не роздягаючись, повалився на софу, підклавши під голову шкіряну подушку.

Тихенько хлюпотіли хвилі в борт, повільно пливли вогні на щоглах, — морським зайцям з води вони здавались, мабуть, пливучими зорями.

Лейте дожидав місяця.

На кормі теж не спало троє людей. Вгорнувшись у кожушки, вони сиділи на канатному ящику й пошепки розмовляли. То були Аксєнюк, Шор і Попов.

— Той наказ нічого доброго не віщує, — хрипів Шор, — пайку врізали.

— То пусте, — відповів кок, — адже й так харчів лише на три місяці вистачить, а роботи тепер багато, команда ж удвоє менша.

— Так... так... — задумливо бурмотів Шор.

— Треба, браточки, тікати.

Очевидно, для кока ця думка була не нова, бо він лише стиха підтакнув:

— Так... так..

Зате Попов стрепенувся.

Куди тікати? Ти з глузду з'їхав? Чого там з'їхав, — промовив кок Ми ж пропадемо.

— Чого боїшся? презирливо спитав машиніст Шор. — Він тобі розкаже, куди тікати, кинув кочегар на Аксенюка.

— Слухай, — прошепотів Аксєнюк, — ти ж бачив за кілька миль звідси чудову хатину з добрим запасом харчів на трьох зимівників. Є

спирт, вино, шоколад, консерви м'ясні, рибні, овочеві і сухе молоко. Є м'ясо. Ми захопимо ЗВІДСИ СВОЮ пайку, рушниці, патрони та пастки на песців і добре перезимуємо. А інакше, чого доброго, затре нас у кризі моря Лаптєвих, і загинемо ми, рятуючи це корито. Ні, хай дурні дбають про державне майно, а я подбаю про себе.

І знов-таки, — намагаючись бути переконливим, говорив Шор, — ми наб'ємо за зиму гори песців. Тоді нам залишиться влітку лише зустріти норвежця, і золото бряжчатиме у наших кишенях в усіх портах — від Тромсе до Марселя.

Але де ми зустрінемо норвежця? — вагаючись, запитував Попов.

— Влітку в Карському морі вони бувають, а ні — то переберемося в Баренцове. Не такий страшний чорт, як його малюють. Карське море — не крижаний льох. Нарешті, якщо й не зустрінемо, то вже до Архангельська доберемося разом із зимівниками з острова Домашнього. А вони сюди навідуються.

— Ну, — взяв руку Попова в свої руки кочегар Згода?

— Е, була не була. А коли? Зараз, — відповів Аксєнюк. — Ми вже дещо заготували.

І справді, на камбузі лежало кілька ящиків з харчами, великі бляшанки з маслом, чотири рушниці, з них дві суднові, одна — загиблого капітана і одна — Запарина. Тут же — ящики з патронами, порохом та шротом.

На приспущених талях звисала над бортом найкраща шлюпка, в якій сьогодні їздили на берег. Залишилось перенести всі ті речі з камбуза в шлюпку, спустити її на воду і, тихенько відпливши, заховатися за одним з айсбергів, а тоді, пересидівши якусь годину, сміливо рушати до берега. Треба тільки працювати тихо й обережно, щоб не збудити кого з

команди або не сполохати вартового матроса, який щогодини бігав на корму дивитись на циферблат лага — чи багато пройшов за годину пароплав.

Три постаті, одна по одній, входили й виходили з камбуза, тягаючи в шлюпку ящики. Три злодії грабували пароплав, і ніхто не чув, не бачив. Та чи й могло спасти кому на думку, щоб під 78° північної широти, серед пустинного льодового моря, вночі могли обікрасти пароплав? окрадаючись, наче пацюки в трюмі, коли туди спускаються люди, рухались три постаті по палубі. Нарешті, позносивши все потрібне, ще раз перевірили, чи всі сплять. Так, сплять усі, крім механіка і кочегара в машині та Лейте і Соломіна — на капітанському містку. Матрос щойно вернувся з корми, де дивився на лаг, і відзначив, що за годину пройшли дві милі. Тепер він знову не випускав з рук штурвала, переданого йому Лейте. А Лейте

дожидає місяця і пильно вдивляється в темряву, щоб не наскочити на айсберг.

Ніхто не бачить, як погойдується човен, приспущений на талях, як повільно спускається він на воду. Та ось він уже на воді. Троє людей спускаються по талях у човен, і він тихенько відділяється від пароплава, щоб за десять хвилин заховатися за невеличкий айсберг.

Лейте бачить, як бліднуть зорі на сході, як, нарешті, над сніговою вершиною гори, назустріч пароплавові, здіймається повновидий місяць. Чорні провалля й срібні скатертини вкривають гори над протокою — і на багато миль вперед засріблюється чистий водяний шлях.

Лейте будить Кара.

Штурман жмуриться, трусить головою, потягається, аж тріщать кістки, і виходить на місток; глянувши на простір протоки, дзвонить машинним телефоном і гукає:

— Повний вперед!

РОЗДІЛ XV

Ранком, коли в тумані сходило сонце, навколо "Лахтака" шуміли хвилі моря Лаптєвих. Свіжий нордовий вітер дув морякам у спину, часом кидав кілька бризок на палубу й підганяв пароплав на південь. Праворуч, понад берегом острова Більшовик, простягалась вузька смуга криги, і Кар наказав стерновому трохи відхилитись на схід, щоб обійти ту кригу. Вона трохи турбувала штурмана, але він заспокоював себе тим, що ця смуга була нешерока.

Ранком мінялися вахти. Стьопа вийшов будити зміну. Легко дихалося холодним повітрям на палубі. Увагу Стьопи привернуло стадо моржів. З десяток звірів плескались у хвилях, майже біля самого пароплава. Вони то переганяли один одного, то, пірнаючи, підкидались, виробляючи у воді якісь дивні сальто мортале то висунувши голову, позирали на пароплав і важко сопли.

"Чисто, як дельфіни", — подумав Стьопа.

До юнака підійшов Вершомет, застібаючи шкіряну куртку.

— Ого, скільки звірини! Спинив би наш капітан на півгодини пароплав... що на це скажеш?

— Сам знаєш, що не спинить, відповів Стьопа.

— Да, поспішає він чимдуж від зими та криги втікати. Та. мабуть, доведеться нам, коли не тут, то в Карському морі зазимувати.

— Як зазимувати, то и зазимувати, — наче даючи свою згоду, сказав Стьопа. — Зазимуємо — не загинемо.

— А чого ж гинути? — здивувався Вершомет. — Ти не дивись, що я рудий, — пожартував він, натякаючи на відсутність сивини на своїй голові, — а я друже, п'ять разів потопав, два рази горів, раз під ведмедем був, морж мене поранив, вісім днів без харчів у глетчерній щілині сидів, а живий зостався і тепер гинути не збираюсь.

— Ого!

— От тобі й ого! Обидва кілька хвилин спостерігали моржів, що відпливали від пароплава в напрямі прибережної криги. Коли моржі зникли в тумані, Стьопа знов звернувся до мисливця:

— Дядьку Юрію, а як же ми з харчами будемо, коли зазимуємо в кризі?

— А мисливську команду для чого капітан наказав організувати? Тільки в кризі зупинимось, одразу ж за рушниці візьмемося. До зими встигнемо кількох моржів, зайців і нерп оббілувати. Ну, а найголовніший звір — це, безперечно, ведмідь. Десятків зо два ведмедів як візьмемо, то харчів у нас вистачить. Тебе я першим зараховую до мисливської команди. Не заперечуєш?

Я з великою охотою. Павлюк теж піде, він добрий стрілець.

— А кожен ведмідь — це десять-двадцать пудів дуже смачного м'яса... Морж — то сорок або шістдесят пудів. Хоч, правда, м'ясо вже не те. Ласти у нього хороші — мені подобаються.

— Забалакався я з вами, дядьку Юрій. Треба йти Судити змінну вахту до машини і в кочегарку

Стьопа пішов у кубрик, де спали Попов і Шор Тепер їхня черга ставати на вахту. З ними ж мусив іти й Аксенюк що спав у маленькій каюті біля камбуза. Не сподіваючись ніяких сюрпризів, Вершомет рушив

палубою, оглядаючи своє господарство. Він знав, що боцман — це господар палуби, і тому потай дуже пишався з довір'я Кара. Кар не помилився, призначаючи костистого мисливця на боцмана. Вершомет нараховував собі сорок два роки, і з них двадцять дев'ять жив на півночі, — то на островах, то на узбережжі Полярного моря. Він багато плавав пароплавами, а ще більше — парусними човнами, полюючи навесні в кризі на гренландських тюленів. Великий знавець мисливства, він добре тямив у матроській справі.

Боцман збирався витягти шланг і помити палубу. Аж раптом погляд його спинився на спорожнілих шлюпбалках з правого борту на кормі. Мокрі талі, наче обірвані, звисали над самою водою. Шлюпка, що висіла тут, зникла. Збентежений боцман підбіг до поручнів, зазирнув за борт з одного боку корми, кинувся до протилежного, глянув туди і, нічого не знайшовши, метнувся до лага. Але остання його надія, що шлюпка, може, буксується за кормою під лагом, зникла, як бульбашка на поверхні моря.

Стрімголов помчав він на капітанський місток — сповістити вахтового помічника капітана про пропажу. На містку стояв Запара.

— Запара! — загорлав Вершомет, — з правого борту зникла кормова шлюпка.

— Куди ж вона зникла?

— Моржі, мабуть, стягли.

— Ти що, смієшся?

— Та ні, факт! Нема човна! Був і нема!

Запара підійшов до борту і заглянув назад, на корму. Справді, на правому борту шлюпки не було. Запара підозріло подивився на

мисливця. "Жартує, мабуть, сам човна відчепив", — подумав гідролог, знаючи звичку моряків до найоригінальніших жартів. Колись давно, коли він уперше потрапив на пароплав, до нього звернулися з просьбою почистити якір і нагострити його, як бритву, бо, мовляв, затупився. А потім з нього багато сміялись, коли він прийняв ту просьбу всерйоз і пішов гострити товстелезні лапи якоря. Та глянувши ще раз на обличчя Вершомета, вирішив сам піти на корму і пересвідчитись.

Не вірить, — обурено сказав Вершомет, звертаючись до Котовая, що стояв стерновим.

Але за п'ять хвилин Запара переконався в справедливості слів Вершомета, а за десять — його зовсім спантеличив Стьопа.

Юнак швидким кроком наблизився до нього і з виразом здивування й стурбованості відрапортував.

— Дмитре Петровичу, де Попов, Шор і Аксенюк? Ми перетрусили весь пароплав — їх ніде немає.

Від цього Запара зовсім розгубився. Він вилаявся: що це за напасний ранок! — і пішов будити Кара. Вершомет підняв з ліжка Лейте. Гуртом зайшли в приміщення кока, в кочегарський кубрик. Виявили, що разом з людьми зникли всі їхні й ще деякі пароплавні речі. Всім стало ясно — трійка негідників утекла, захопивши найкрашу шлюпку, найкращі харчі, більше ніж їм належало, і більшу частину зброї. Із зброї залишились тільки пароплавний манліхер та вінчестер Кара. Були ще в штурмана револьвер і у Стьопи дрібнокаліберна навчальна рушниця — але то за мисливську зброю вважати не можна було. Дванадцятьох моряків, що лишилися на пароплаві, охопило обурення.

— Знайти їх і покарати! — загукав хтось.

— Я знаю, де вони, — заявив Вершомет, — у хаті в протоці Шокальського. Там їм каюк буде!

Але всі розмови припинив Кар:

— Ніколи їх наздоганяти! Треба поспішати рятувати пароплав. Роботи знову збільшилося. Тепер палубна команда працюватиме і в кочегарці. Всі на місця. Механік, поділіть наново людей на вахти.

РОЗДІЛ XVI

Сам Кар пішов стояти вахту до котлів. Коли моряки побачили, як вправно закидає він лопатою вугілля і як розсипається воно рівним шаром на колосниках, то пройнялись до нього ще більшою повагою.

Лише механік, машиніст Зорін і Запара були звільнені від кочегарки. Перші два тому, що, майже не виходячи, працювали у машинному відділі, а Запара тому, що працював виключно на палубі, де одночасно провадив і наукові спостереження. Він виміряв температуру води, повітря, напрям і силу вітру, брав проби води для хімічного аналізу і виконував ряд інших робіт.

А "Лахтаку" дедалі більше доводилось ухилятися на схід від свого курсу. Прибережне крижане поле ширшало, як трикутник, пароплав ішов од вершини цього трикутника, наче по гіпотенузі. За туманом зникла Північна Земля. Температура води, за вимірами Запари, повільно, але безперервно спадала. Це свідчило, що криги навколо "Лахтака" ставало більше.

Коли гідролог сказав це Карові, той нахмурився і, ніби питаючи поради, промовив:

— З норду у спину нам дує вітер: ото він, мабуть, і жене кригу. Спереду схоже на те, що крига загорожує шлях у протоку Вількіцького. Що ж робити?

І, подивившись на мовчазного гідролога, сам собі відповів:

— Спробувати пройти до гирла Хатанги або Лени, користуючись їх теплими водами, і там зимувати...

— Це чудова ідея, — і Запара посипав аргументи на захист пропозиції Кара. Гідролог мав велику охоту перебути зиму в якомусь малознайому краї.

— Так, — сказав Кар, — якщо ми не вскочили в крижаний мішок.

Запара на це не відповів нічого, але, проаналізувавши свої спостереження за останні кілька годин, подумав, що, мабуть, вони вже в мішку.

Коли споночіло, пішли малим ходом. Запара відзначив у щоденнику: "Вітер ущух, а місяць сховався в тумані".

Кар, Лейте і Запара сиділи у штурманській рубці і палили цигарки, розглядаючи морську карту того моря, водами якого пливли. Це був аркуш майже чистого паперу з ледве накресленими пунктиром обводами берега на півдні й заході. Кілька цифр у південній частині моря показували, як мало пароплавів відвідало це море; на півночі ж його не плавав ніхто. Карта побережжя показувала, що воно зовсім безлюдне й майже не досліджене. Ніхто не знав докладно ні течій моря Лаптєвих, ні його льодового режиму. Лише в південній частині його де-не-де виміряно глибини. Про це вів розмову Кар із своїми помічниками.

На містку, у стерновій рубці, Соломін не спускав очей з компаса і курсової риски. Та риска указувала майже просто на схід.

Це крига з правого борту примусила взяти такий курс

— Лена і Хатанга вливають у море Лаптєвих, — говорив гідролог, — багато теплої води, що тече з півдня. Це дає підстави гадати, що льодовий режим південної частини цього моря не такий суровий, як, скажімо, Східносибірського моря і навіть відповідної частини Карського. Проте достеменно ніхто сказати не може, як підвищують температуру моря води цих рік. Наукові експедиції спеціально цього моря ще не вивчали. Це велика прогалина в гідрології полярного басейну.

— Знову завів своєї, — усміхнувся Лейте, — він таки хоче зимувати в цьому клятому морі.

— Я — так, але я зовсім не хочу, щоб ви, любий Лейте...

Запара не докінчив. Його перебив удар пароплава об щось таке, від чого здригнулось і задрижало все судно.

Як вихор, вилетів Кар із штурманської рубки. За ним, забувши шапку й рукавиці, вискочив Лейте. За Лейте біг Запара. Штурман плигнув до телеграфу, і ту ж хвилину в машину задзвенів наказ: "Стоп!"

Ліво стерно! — кричав стерновому Кар, сам перехиляючись через борт і вдивляючись у темряву перед носом пароплава. Там щось сіріло і звідти, здавалось, повівало холодом. Кар трохи заспокоївся — це була крижина, а не мілина або підводний камінь. Хоч яка б вона

була велика, з тихого ходу "Лахтак" не міг заподіяти собі великої шкоди, вдарившись об неї.

Лейте з Вершометом вже стояли на носі. Вони оглядали крижину і перевіряли, чи обійшлось без пошкодження.

— Ні, удар був м'який, — сказав Соломін, розуміючи стурбованість Кара.

Торба вже спинив машину Все стихло: не тремтіла палуба від роботи парової машини, не звихрювали воду за кормою лопасті гвинта. На морі ж стояла тиша і, лише перехилившись через борт, можна було почути, як тихо-тихо плюскала вода об кригу.

— Із сходу теж крига, — задумливо промовив Кар. З його наказу стерновий повернув круто ліворуч, на північний схід, а Торба знов пустив машину.

Кар шукав у темряві чистої води. Та за двадцять хвилин корпус "Лахтака" знову зустрів кригу.

Тоді спинили машину й стали чекати ранку Трохи подумавши, Кар доручив вахту Запарі й ліг спати. Загартований моряк поспішав виспатись, бо вже кілька ночей він або зовсім не спав, або спав по дві-три години. Запара наказав Соломіну теж іти спати. Матрос за ці дні перевтомився і не відмовлявся виконати наказ. Але він не пішов спати в кубрик, а, постеливши біля штурвала кожух, ліг на нього, укрився другим і, жартівливо кинувши Запарі: — Спатиму на бойовому посту захріп.

Запара сказав матросові на добраніч і помалу закрокував по містку від лівого борту до правого і назад, від зеленого ліхтаря до червоного, що разом із топовими лампочками були єдиними вогнями на судні. Всі спали. Лише Запара ходив, протираючи носовичком скло окулярів і час від часу сякаючись у той самий носовичок. Він роздумував про долю "Лахтака", згадував загиблих товарищів і трьох дезертирів. А потім пригадав Ленінград, де в нього лишилась дружина і двоє дітей — семилітня Майя і тринадцятилітній Владлен. Вони не мають жодних відомостей про нього. "Лахтак", мабуть, запишуть у реєстр загиблих

суден, а їх сповістять, що море забрало його життя. Він так любив Північ, скільки років присвятив їй, досліджуючи море! Гідролог глянув на

Соломіна, згадав інших поснулих моряків і подумав, що ці його товариші теж усе життя присвятили морю, мабуть теж його люблять, і у них теж є десь родина, і їх матері, дружини та діти теж сумують за ними... Але яка радість буде, коли вони повернуться! Та чи ж повернуться! І він почав аналізувати становище.

Надходив ранок. Крізь досвітній туман розпливався, ширився обрій. Перед очима слалося крижане поле. Холод, посилюючись, заповзав за рукава і комір кожуха. Всі спали. Дрімота охоплювала гідролога. Нерухомо лежав біля штурвала Соломін.

Аж ось почулись чиїсь легкі кроки. Хтось підіймався трапом на місток. То йшов Стьопа. Юнак був рожевий після міцного сну і радо привітав Запару.

— Що радісного приніс, мій друже? — запитав вахтовий.

— Товаришу помкапітане, навкруги нас крига.

Гідролог здригнувся. Він почув ствердження тієї думки, яка тривожила його цілу ніч. Це саме передбачав і Кар: "Лахтак" потрапив у пастку, в крижаний мішок. З цієї пастки їм чи й вибратися коли...

Навкруги сіріла крига, вузьким колом оточивши пароплав.

ЧАСТИНА ДРУГА

ОСТРІВ МІСЯЧНОЇ НОЧІ

РОЗДІЛ І

Кінець зими позначився лютими морозами. В гирлі Білого моря вмерзали в кригу норвезькі могопарусники і, посилаючи по радіо "SOS", викликали на допомогу криголами. Їх рятували "Сибіряков", "Русанов" та "Малигін". З радянської мисливської ескадри, що промишляла на крижаних полях гренландських тюленів, обмерзали лише "Ломоносов" та "Білуха", — старезні шхуни норвезької побудови. На "Ломоносові" капітанив Іван Федорович Шеболдаєв, а "Білухою" все ще командував Кривцов.

П'ять місяців не був Кривцов дома, в Архангельську, а перед тим, у грудні, ледве встиг вискочити з Двіни до льодоставу.

Полювання на тюленів проходило вдало. Якось "Білуха" опинилася біля крижаного поля з багатотисячною заліжкою тюленів. Не сповіщаючи нікого про свою знахідку, щоб тим оповіщенням не накликати іноземних конкурентів, Кривцов, вислявши всю команду на кригу бити тюленів, звелів радистові подати тривожне повідомлення:

"Шхуна "Білуха" затерта кригою! Прошу на допомогу криголам!" — такий зміст радіограми.

— Додайте наше місцезнаходження і моє прізвище, — сказав Кривцов радистові. "Для одного криголама і для нас звіра тут цілком вистачить", — думав Кривцов.

Справді, величезне крижане поле, кілометрів на три завдовжки, на два завширшки, було всіяне чорними головами тюленів. Великий мороз злютував усі ополонки на цьому полі, і звірам нікуди було тікати від мисливців, що оточили їх звідусіль. На "Білусі", крім команди, була ще артіль звіропромисловців з 25 чоловік. За дві години після того, як радист послав повідомлення, він дістав відповідь, що на допомогу "Білусі", щоб обколоти навколо неї кригу йде "Міалигін".

Кривцов знав, що на "Малигіні" 120 мисливців. "Малигін" був недалеко і мав скоро підійти.

Стрільці з "Білухи" одягли білі балахони і сходили на кригу. Вони оточували тюленяче стадо, боячись сполохати звіра, безшумно лягали за торосами і націлювались у тюленів.

Насамперед вони мусили застрелити сторожових тюленів. Більшість звірів спала, гріючись на сонці. Під тим березневим сонцем могли грітися лише ці звірі з величезним запасом сала під шкірою, бо в цей самий час у мисливців німіли від морозу ноги.

Сторожові тюлені не спали. Вони час від часу підводи ли морди і втягали в себе повітря, наче принюхувались чи не наближається небезпека.

Стрільці підповзали до стада проти вітру. Аж ось над крижиною тріснули перші постріли. Вони не сполохали тюленів, бо нагадували легке тріскання криги в морозяні дні. Сторожові тюлені залишились нерухомими на своїх місцях. Тільки морди їх припали до криги, а з голови тоненьким струмком витікала кров.

Саме в цей час над обрієм показався дим, і незабаром серед плавучих крижин з'явився пароплав. То наближався "Малигін".

За годину він підійшов на милю чи півтори до "Білухи". Але що то за пароплав іде майже у кільватері за "Малигіним"? Кривцов розглядав його в бінокль, та криголам заступав від нього той пароплав.

— Хто це може бути? — питає Кривцов і показує своєму помічникові Зеленіну на той пароплав.

— Щось невелике в усякому разі, — відповідає Зеленін, пильно розглядаючи пароплав у бінокль.

"Малигін" наближається, і Кривцов наказує радистові взяти сигнальні прапорці і піднятись на бочку, що на фок-щоглі [Передня щогла.]. Радист мусить сигналізувати "Малигіну": "Все гаразд. Велика заліжка тюленів. Полюємо. Запрошуємо вас. Підходьте обережно".

На фок-щоглі "Малигіна", очевидно, їхній радист. Він теж двома прапорцями відповідає абеткою Морзе: "Зрозуміли. Дякуємо. Підійдемо борт до борту".

"Хто з вами?" — питає радист з "Білухи".

"Старий чорт ув'язався", — відповідь з "Малигіна" натяк на пароплав, що йде за ними в кільватері.

— Пізнав, — каже Зеленін Кривцову, — Іван Федорович завітав.

Справді, то була шхуна "Ломоносов".

— От старий хитрун! — сміється Кривцов. — Ніхто його не просив, — нюхом почув, що "Малигін" на заліжку йде. Ну, нічого, — продовжує він, — вистачить і для нього

— Присунув, — невдоволено прискає Зеленін, — ніби без нього не впоралися б.

Тепер, коли прибули ще півтораста мисливців, почалася запальна стрілянина.

Лише на п'ятий день скінчилось полювання й білування тюленячих туш. Моряки-мисливці були перевтомлені, але не відпочивали, поспішаючи тягати здобуті сало й шкури у трюми своїх пароплавів; вони на кризі залишали для чайок лише гори тюленячого м'яса.

В останній вечір троє капітанів зібралися пити чай у кают-компанії "Білухи". З ними були їхні ревізори [Ревізором на пароплаві називається штурман — другим помічник капітана; його обов'язки — вести нескладну пароплавну канцелярію.]. Трюми "Малигіна", "Білухи", "Ломоносова" заповнились салом і шкурами. "Малигін" узяв двадцять тисяч, "Білуха" — сім тисяч і "Ломоносов" — п'ять тисяч тюленів. Судна ладнались іти на Мурманськ, щоб там здати здобич на салотопний та шкіряний заводи.

Підрахувавши свої трофеї, капітани заговорили про Мурманськ та про готування до наступного рейсу на звіробійний промисел. Потім згадували різні пригоди своєї багатолітньої звіробійної практики. Хтось сказав:

— Ех, були б тут капітан Гагін і штурман Кар — ті розповіли б. От у кого пригод траплялось.

Де то вони? — сумно промовив капітан "Малигіна". — Не знайшла їх "Білуха". Мабуть, влітку тебе, Кривцов, знов пошлють шукати.

Нічого шукати, — пробасив Іван Федорович. — Загинули. От тільки як загинули? Безперечно, віт вибуху котлів, хоч що б там не казав Федір Іванович.

— Хтозна, чи загинули. Поки ще не доведено, важко від розшуків одмовитись, — задумливо відповів Кривцов.

Загинули, — стояв на своєму старий капітан. До кают-компанії увійшов радист Валя. Сівши на своє місце коло столу, він звернувся до Кривцова:

— Дмитре Прокоповичу, тільки-но слухав передачу радіограм з мису Желанія в Архангельськ. Є цікава новина.

— А саме?

— Там до берега разом із кригою принесло шлюпку, догори дном перекинуту. На шлюпці зберігся напис: "Лахтак".

Капітани мовчки подивилися на Валю і потім усі разом, шморгнувши носами, глянули на стелю:

— Очевидно, ви не помилились, Іване Федоровичу, — сумно сказав Кривцов, — треба вважати: капітан Гагін, штурман Кар і з ними двадцять п'ять моряків загинули!

РОЗДІЛ II

...Дзз-із...дз...дз...дз — дзижчанням і свистом ішов ПІВНІЧНО-СХІДНИЙ вітер, розсипаючи сніг над торосами, змітаючи його з рівного льодового простору і знову намітаючи в кучугури. Вітер мчав, наче чукча на нартах із запряжкою в десять тисяч собак. На крижаній рівнині на сотні, а може, и тисячі кілометрів він не зустрічав жодної перепони. В темряві полярної ночі мільярди кубометрів повітря при 50° нижче нуля перемішавшись із мільйонами кубометрів затверділих, як шріт, сніжинок, мчалися й вили в концерті велетенського урагану.

Над морем Лаптєвих другу ніч ревла шалена полярна буря. В таку бурю навіть білі ведмеді, одвічні бродяги полярних крижин, не одважувалися вирушати в мандри. Де їх захопив ураган, там і закопувались вони в сніг під якимсь невеличким торосом, щоб перечекати непогоду.

Цієї ночі особливо дико й зловісно на кригах пустинного моря Лаптєвих. Та є різниця між цією ніччю і багатьма подібними до неї над цим самим морем. За сотні кілометрів від суходолу, серед моря, цієї ночі здригається від вітру пароплав, обмерзлий кригою, обсипаний снігом. Полярна ніч над морем тягнеться місяцями. Саме тепер середина цієї

довгомісячної ночі. Вже кілька тижнів по палу бах пароплава чи по крижинах біля нього протягом 24 годин на добу можна ходити лише з ліхтарем. Коли б поодкидати сніг і кригу від бортів пароплава, то на носі можна було б прочитати — "Лахтак", а на кормі — "Порт Архангельськ".

У темряві блимає світло електричного ліхтарика. На даху капітанського містка вовтузяться двоє якихось людей. Обоє в незграбному хутряному одязі. Той одяг — наче великі мішки. Люди оглядають метеорологічну будку.

— ...О-о-о! — чути голос крізь вітер. — Барометр іде вгору. Запиши температуру повітря — 51,6, напрям вітру — ост-норд-ост, вітер — 6 балів.

— Вщухає! — кричить другий, але за вітром його не чути. Він стає до вітру спиною і навпомацки щось занотовує в зошиті. Люди закінчують свої виміри, спускаються трапом униз, провалюються під шоглою по коліна в сніг, простують до люка, який веде у верхній трюм. Одчиняють двері і скочуються під світло електричної лампи

— Ура! — кричить один з них. — Барометр іде вгору, вітер вщухає. — Він скидає з голови хутряний капюшон, і з'являється голова Стьопи Черлака.

Поруч нього — Запара.

У великій трюмній кімнаті довгий стіл, стільці й дві маленькі пічки.

Круг столу вся команда "Лахтака". Вона, очевидно, обідає. В одних тарілках парує якась м'ясна юшка, а в других — смажене м'ясо. Біля кожного лежить лише два маленькі сухарики.

— Роздягайтесь, сідайте до юшки і розповідайте, що надворі, — запрошує Торба.

Сьогодні механік виконує почесні обов'язки куховара. Обличчя людей за кілька місяців перебування серед криги значно змінилися. Усі трохи зблідли. Повідростали бороди й вуса. Не ростуть вони лише у Стьопи. Взагалі серед моряків вирізняються двоє. Це — безвусий юнга із жвавими рухами та радісним огнем у карих очах і Кар з гранітним обличчям, — він щодня голиться, — з сталевим блиском очей, що свідчить про залізну волю і невтомну роботу мозку.

Четвертий місяць, затиснутий кригою, дрейфував "Лахтак" морем Лаптєвих. Незнані течії несли його то на північ, то на схід, то повертали назад на південь, а часом зносили потроху на захід. 10 жовтня пароплав знаходився під 79°46' півн. широти та 113°11' східн. довготи, 12 листопада — під 80°55' півн. широти, 139°17' східн. довготи, 8 грудня — 80°32' півн. широти, 129°58' східн. довготи. У січні його знову понесло на північ.

Від вересня до початку жовтня мисливській бригаді пощастило вбити трьох моржів, двох морських зайців, двох нерп і дев'ятьох ведмедів. З цих мисливських трофеїв половина була здобута завдяки кмітливості та досвіду Вершомета. Моряки заощаджували хліб і, особливо, картоплю, бо цих продуктів в них було дуже мало, — вони більше наполягали на ведмеже сало, тримаючи в запасі моржеве та заяче. Сподівались, що не доведеться переходити на моржатину, але поки що шансів на таке закінчення зимівлі майже не було. У листопаді ведмедів не бачили, а в грудні Вершомет застрелив лише одне худе ведмежа.

Жили у верхньому трюмі, розгородивши його на їдальню і загальну спальню. Там же виділили окремі комірчини: для Кара і одну спільну — для Торби та Запари, їдальню урочисто називали кают-компанією. Лише Павлюк не жив у трюмі. Цей дивак уперся на тому, що, мовляв, попсує свої легені, бо там багато курять, — хоч! зважаючи на обмежену кількість тютюну, Кар видавав тільки по дві цигарки на курця. До того ж Павлюк налагодив наверху вітряний двигун, з допомогою Торби зв'язав ного з динамомашиною і освітив пароплав дешевою електрикою, а тому,

мовляв, мусить частіше бувати на палубі щоб наглядати за вітряками. Тим-то і влаштувався в одній із кают на палубі. Мерз там надзвичайно і часто прибігав навіть ночами у трюм грітися. Скільки його не вмовляли, щоб він залишив свій "глетчер", як називав Лейте кають на верхніх палубах, він не погоджувався. Щоб люди не нудилися без діла, Кар поділив усіх на три бригади. Протягом декаади одна бригада працювала на камбузі, — камбуз був тут же в трюмі, — та господарювала в приміщеннях пароплава, друга заготовляла лід для води та порядкувала на палубі, третя відпочивала і займалася полюванням. Крім того, кожен мав індивідуальне навантаження. Стьопа став помічником Запари у

наукових спостереженнях, Павлюк дбав про електрику, Котовай відав бібліотекою, шахами та музичним гуртком, тобто скрипкою, балалайкою, старезним грамофоном. Так само й усі інші мали навантаження.

Кожного дня читалися лекції. Кар викладав штурманську справу, математику та астрономію. Запара — метеорологію, гідрологію та хімію. Обидва вони виступали і в ролі географів. Торба провадив розмови про парову машину, паровики і подавав деякі відомості з фізики. Машиніст Зорін викладав суспільствознавство і кожного третього дня влаштовував відкриті партійні збори, хоч членами партії були лише він, Кар та Шелемеха. Стьопа репрезентував комсомол.

Неймовірна радість охопила всіх, коли Павлюк одного дня налагодив радіоприймач і виставив у трюмі гучномовець. Правда, настроював Павлюк навмання, не знаючись на цій справі, і часто замість співів, музики та промов, чути було тріскотіння абетки Морзе, ні для кого не зрозумілої, або промови німецькою, англійською чи навіть японською мовами.

РОЗДІЛ III

Кожні чотири години робили метеорологічні спостереження. Це виконували Запара та Стьопа. Звичайно вони чергувались, а двічі на добу, коли треба робити докладніші спостереження, виходили обидва, і тоді Стьопа допомагав Запарі.

Того дня, о восьмій годині вечора, юнга готувався вийти на палубу для спостережень. Він убирався в оленячі хутра. Поверх звичайних штанів одяг хутряні. На ноги, поверх вовняних шкарпеток, натяг панчохи з собачого хутра і тоді взув піми, тобто чоботи, оленячим хутром наверх. Застібнув на грудях нерп'ячу жилетку і впірнув у широкий совик, тобто шубу, оленячим хутром наверх, що її одягають через голову. Щоб захистити руки від лютого морозу, їх довелося заховати у дві пари рукавичок і вже на рукавички натягнути велетенські рукавиці. Озброївшись електричним ліхтарем — таких ліхтарів мав Запара кілька, але дозволяв ними користуватись лише для метеоспостережень, — узявши анемометр [Метеорологічний прилад для визначення швидкості вітру.] Стьопа вийшов на палубу.

Повітря ледве коливалось, але цього коливання було досить, щоб при сильному морозі обпалити обличчя. Юнга обережно пройшов у темряві палубою і зійшов трапом, не засвічуючи ліхтаря; він економив електричну енергію батареї. Вибравшись на дах штурманської рубки, юнга взявся до роботи. Він натиснув пружину, піднявши анемометр високо над головою. Анемометр легесенько затріскотів. За хвилину Стьопа засвітив ліхтаря, щоб глянути на циферблат. Не гаючи часу, записав покази. Після цього швиденько заховав прилад у скриньку, схопився за рукавиці, натяг їх на руки і став бити руками об плечі, як то роблять візники, коли заходять у руки зашпори.

Зігрівши руки, Стьопа поліз до метеорологічної будки. Там він узяв покази анероїда [Прилад, яким вимірюється тиск повітря]. Відзначивши, що стрілка анероїда пішла вгору, записав покази гігрометра [Прилад для вимірювання вогкості повітря] — і максимального та мінімального термометрів. Тоді, знову зігрівши руки, почав спускатись на нижню палубу. З-під ніг зсипався сніг, і Стьопа подумав, що завтра палубна

бригада матиме роботу. Раз шторм припинився, то, безперечно. Кар пошле їх зчищати звідси сніг.

Пройшовши кілька кроків, на хвилину зупинився біля того місця, де чималий торос уперся в борт "Лахтака". Глянув у безодню темряви навколо, над замерзлим морем. Завжди, коли він дивився в цю безодню, його охоплювало бажання піти в темряву ночі. "Так і ішов би до самого полюса", — не раз думав Стьопа.

Зсунув рукавицею сніг з борту і, спершись на нього, схилився, напружено і водночас мрійливо вдивляючись У ніч, у ледве сіріюче снігове вкриття криги.

Почуття журби майже ніколи не відвідувало цього хлопця. Йому притаманні були лише цікавість, бажання переборювати перешкоди та велика рухливість. Жодного разу він не висловив докору на адресу своєї долі, що закинула його сюди. Обличчя юнги сумнішало лише тоді, коли він згадував товаришів, що загинули біля берегів острова Уєдінєнія. Темниці Арктики, з якими стикався він, про які розповідав Запара, ще більше розпалювали його цікавість.

Та не простояв хлопець і півхвилини, як на торосі з'явилась якась істота, піднялась над бортом, і Стьопа, відчувши дужий удар у спину, простягся на палубі.

"Ведмідь", — майнуло в голові юнги, але він не відчув ніякого страху. Він лежав, однією рукою стискаючи футляр анемометра, а другою — ліхтар.

Тим часом ведмідь, поклавши передні лапи на борт, простяг голову і нюхав повітря, ніби цікавлячись, на якого це звіра натрапив і чи можна мати з того звіра якусь користь. Юнак, підібгавши під себе ноги, підскочив і припав до стіни кают-компанії. Звір, злегка напружившись, перестрибнув через борт на палубу, і морда його опинилась на віддалі

десяти сантиметрів від Стьопиного обличчя. Хлопець відчув на собі дихання ведмедя. Звір, чи то від голоду, чи то від люті, клацнув зубами і ступнув до Стьопи ще ближче. Юнга прожогом метнувся вздовж стіни, але, не зробивши й двох кроків, мало не впав горілиць — так шарпнуло його ззаду. То ведмідь схопив зубами за полу широкого бахмастого совика. На чверть хвилини совик врятував життя юнака. Ведмідь прокусив одяг, але не дістав до тіла. Хлопець знову рвонувся, але ведмідь грізно загарчав, не випускаючи з зубів совика. Вистрибнути з совика Стьопа вже не встиг би — адже кожної секунди волохате страховище могло навалитись на нього своєю тушею або вдарити лапою по голові.

Стиснувши зуби, Стьопа повернувся до свого напасника. Ведмідь випустив із зубів оленяче хутро і підніс угору лапу.

Стьопа не чекав страшного удару. Він сам розмахнувся і тріснув по ведмежій морді ліхтарем. Очевидно, ця відсіч, хоч і слабка, спантеличила ведмедя. Стьопа не став чекати, коли господар полярної криги отямиться від цього обурливого вчинку і знову цапне зубами за хутро або опустить свою делікатну лапку йому на голову. Він помчав палубою навпрямки до капітанського містка, бо ведмідь перетяв шлях до трюму Він добіг до трапа, яким сходили на капітанський місток, коли ведмідь знову наздогнав його. Тепер, здавалося, не було жодного порятунку. Стьопа став по другий бік трапа. Щоб дістати хлопця, ведмідь мусив або обійняти лапами трап, або, трохи напружившись, перегнутись на один бік, або ж оббігти довкола трапа. Все це неважко було б зробити для полярного Михайла. Та нова рятівна думка промайнула у Стьопи. Він простяг руку з ліхтарем до ведмежої морди і натиснув ґудзика. Електричне світло засліпило ведмедя.

Стьопа погасив ліхтар, знову засвітив і знову погасив. Ведмідь, наляканий, мабуть, незнайомим, неприємним явищем, відступив трохи назад. Стьопа стрибнув иа східці трапа і, неймовірно гупаючи, вибіг на капітанський місток. На секунду зупинився і оглянувся назад. Ведмідь, очевидно, вже отямившись, ліз по трапу за ним.

Полярний Михайло в матроси не годиться, бо по трапах лазить не дуже спритно. Поки він видряпався вгору, це забрало секунд із двадцять.

За цей час Стьопа вскочив у штурманську рубку, накинув двері на гачок і став придумувати, чим би захиститись. Ведмідь уже тупав під вікном рубки і штовхав мордою у тонку дерев'яну стінку.

РОЗДІЛ IV

Одного міцного удару ведмежої лапи було б досить, щоб зірвати двері штурманської рубки з благенького гачка, на який Стьопа накинув двері. Та ведмідь щось не поспішав громити дерев'яну фортецю, а юнга тим часом завмер, не ворушачись. Він сподівався, що, може, ведмідь, не вчувши жодного шелесту, відійде геть. Одночасно мозок працював над вишуканням нових засобів оборони. В рубці панувала темрява і не давала розглядіти, чи є тут якась важка зброя — які-небудь залізні або дерев'яні речі.

Ведмідь підняв голову до віконця, та, мабуть, нічого крізь скло не побачив. Тоді він почав розгортати сніг під стінкою, ніби збираючись підкопатись.

Стьопа зіперся на стіл і в темряві почав пригадувати, які речі можна знайти в штурманській рубці. Тут мусили лежати скриньки з хронометром і секстантом, якщо Кар не заховав їх кудись в інше місце. На столі, безперечно знайдуться лінійки з поділом на сантиметри та дюйми' а в шухлядах — циркулі й транспортири. Крім усього нього десятка з півтора грубеньких книжок різних лоцій та таблиць. Вгорі над ним, на полиці, що нагадувала маленьке горище, лежало кілька сот карт різних морів. Переважно то були карти Баренцового моря, його берегів та островів. Усе це не могло захистити хлопця від звіра.

"Коли б він знав читати, то я сунув би йому поки що в зуби книжку з мореплавної астрономії", — подумав Стьопа, і ця думка трохи звеселила юнгу, який не знав, що таке журба.

Раптом він згадав про ракети і ракетний пістолет, що мали бути в рубці. Пароплавам тепер, коли кожен з нихозброєний радіо, дуже рідко доводиться користуватися ракетами. Але кожен пароплав обов'язково повинен мати ракети і пістолет до них.

У нижній шухляді штурманського стола Стьопа знайшов пістолет. Треба шукати ракети. Юнга вже уявив собі як стрибне з переляку ведмідь на кригу, коли він просто в морду йому пустить заряд. "Може, ще й носа ведмежого обсмалю", — потішав себе думкою хлопець.

Тимчасом ведмідь став виявляти активність і чимраз дужче грюкав у стіну. Стьопа поспішно мацав рукою по столу, стінах, полицях, але ракет ніде не знаходив. Рукою зачепив телефонний апарат, що сполучав штурманську рубку з радіорубкою. Помацав довкола телефону, там теж нічого не знайшов. Отже, ракет у штурманській рубці не було.

Дерев'яна перегородка, що відділяла хлопця від ведмедя, почала тріщати. Стьопа схопився рукою за телефонний апарат. Він хотів одірвати його від стіни і ним захищатись, бо це була найважча річ біля нього, але нова думка спинила хлопця: "Коли б там у радіорубці хтось..." Рвучким рухом схопив ручку телефону і енергійно закрутив. До вуха підніс трубку. Ніхто не відповідав. Знов почепив трубку і крутнув ручкою. Телефон дзвінко задзеленчав. Ведмідь, очевидно, почув це і притих, мабуть, роздумуючи, чи не скавучить це двонога істота, наміряючись від нього втекти, розгризаючи стіну з другого боку. Таке припущення, певно, здалося звірові ймовірним, бо він перейшов до другої стіни і почав розгрібати там сніг.

Стьопа прислухався до трубки.

— Хто там? — почув він чийсь знайомий голос.

— Рятуйте! Я сиджу в штурманській рубці, а ведмідь стіну ламає.

— Що?

— Ведмідь напав. Я в штурманській рубці. — Стьопа?

— Так, так! Скоріш, поспішіть!

Голос більше не відповідав. Безперечно, той, кому він належав, кинув трубку і побіг у трюмне приміщення покликати товаришів з рушницями, і скоро вони з'являться тут. А чи не пізно прийдуть? Адже ведмідь підійшов до самих дверей. Це найслабіше місце, і Стьопа зовсім не вірить у той гачок, на який замкнуто двері. Він починає з гарячковою швидкістю скидати під двері книжки, карти лінійки. Та це, звичайно, його не врятує. Ведмідь, почувши в рубці шум, штовхнув головою в двері. Удар був, може не дуже сильний, але достатній щоб гачок вилетів і двері

трохи відчинились, зсунувши в купу ті книжки й карти, які накидав на підлогу Стьопа.

Голова ведмедя просунулася в двері. Стьопа стрибнув на стіл з циркулем у руці, ніби наміряючись вирахувати в градусах отвір ведмежої пащі. Михайло трохи натужився, і двері затріщали.

"Ведмідь пропаде, але я раніше..." — промайнула думка у Стьопи, коли він згадав, що товариші вже, мабуть, повідомлені про небезпеку, в яку він потрапив.

"Озброюються... хвилин за п'ять будуть тут... щоб побачити, як ведмідь гризе мене".

Звір наполовину вже вліз у рубку. Він стиха ричав. Стьопа згадав про ліхтар і засвітив його. Перед ним стояла страшна, розлючена, хоч і трохи спантеличена світлом звірюка.

Юнга підніс руку з циркулем, готуючись в останню секунду вдарити ведмедя в око. До цього наміру його призвів цілковитий відчай, та раптом звір, замість того, щоб плигнути на Стьопу, повернув голову, люто й болісно заревів і посунув назад. Він хотів був повернутись, щоб вийти з рубки, але зробити це скоро у вузьких дверях не міг.

Стьопа почув, як хтось пробіг по палубі і потім, вхопившись за маленьку драбинку, що стояла біля стіни, виліз на дах рубки. Ведмідь кинувся за тим, ще не відомим Стьопі рятівником.

"Чи не Запара, вискочивши без зброї, почастував ведмедя чимсь по спині і тепер ховається на дахові", — подумав юнга.

Тієї ж хвилини велетенська постать сплигнула з даху перед самими дверима і вскочила в рубку. Хлопець освітив постать ліхтарем.

— Стьопо, ти ще живий? — Перед юнгою стояв Павлюк з сокирою в руках.

— Рушниці в мене немає, — пояснив кочегар, — я за сокиру і гайда сюди на розвідку — дізнатись, що тут за ведмежа облога. Коли бачу — справи погані: ворог уже вдерся до твоєї фортеці... Я не став гаяти часу, ударив звірюку по ногах, поцілив у коліна і раз — убік. Тоді — навтіч. Тільки виплигнув на дах, а він уже біля мене. Проте ще раз по морді почастував, правда, легенько... Чуєш, як виє?

Справді, ведмідь, люто завиваючи, дряпався на стіну. — Ну, я його зараз разів зо два сокирою стукну і буде нього, — сміливо заявив Павлюк, підійшовши до дверей. — Що це ти тут понакидав? — спитав він, ступаючи на книжки. — Ану, посвіти-но.

Ведмежа голова хряснула під сталлю сокири. Двома могутніми ударами кочегар прискорив конання звіра.

— Павлюк, — звернувся до свого рятівника Стьопа вийшовши з рубки і освітлюючи ліхтарем мертвого звіра, — як ти опинився в радіорубці?

— Я... ммм... мм... так, — неохоче замимрив Павлюк і одразу звернув на інше: — Ходім швидше сповістимо про свіже м'ясо, та нехай наш боцман з білуванням заходиться.

РОЗДІЛ V

Тієї ночі ясно зоріло небо, нерухомо завмерло повітря. Мороз заворожив усі рухи. Таємничим приводом здіймався над кригою силует пароплава, простягти в небо обмерзлі щогли. Людина, що насмілювалась показати обличчя на палубу, відчувала, як злипалися в неї губи і важніли вії від незримого морозяного пилу.

За столом трюмної їдальні дві партії грали в доміно. Торба змагався з Соломіним у шахи. Стіл освітлювали електричні лампочки, але світили вони, наче якісь каганці, — в кутках кімнати осідала темрява, й звідти тягло вогкістю та холодом. Розпечена до червоного залізна піч нагрівала повітря біля стола. Місце біля печі зайняли шахісти. Партія в шахи дорівнювала трьом партіям у доміно. Хто раніше скінчить, тому дістанеться "заліжка", як називали тепле місце на пароплаві.

Стьопа протестував проти умови, що одна партія у шахи дорівнювала трьом партіям у доміно.

— Вони, — кивав головою він на шахістів, не так цікавляться виграти, як швидше партію скінчити... Треба встановити: партію за партію.

— Вірно, — підтримував Стьопу Вершомет. — Досить нам голову морочити.

— Зверніться до Павлюка, — сміючись, відповів механік, — це його обов'язок нас розсудити. Він же був головою товариського суду.

— Да... до Павлюка, — невдоволено бурчав Котовай, — а де він? Понесло ж його у такий мороз на палубу...

— То не наше діло. Ми тут ні при чім, — насмішкувато одказував Соломін, радіючи з того, що забрав у Торби слоном коня.

— Мм — замичав механік, але тут же, помітивши недогляд у Соломіна, збив його ферзя і бадьоріше продовжував: — Чого той Павлюк такий чудак? В таку холоднечу сидіти нагорі в нетопленій каюті... Стьопа, що саме мусив класти дубль шість, затримав його в руці і замислився, почувши слова механіка.

— Стьопо, шість є? — питав Котовай.

— Що? Шість?.. Ага, є.

Стьопа пригадав, як він натрапив на Павлюка у радіорубці і як тон не відповів йому, що там робив.

— Але він молодець, хлопці, — похвалив Павлюка Вершомет. — Я його питав, чому не візьме туди маленьку пічечку, щоб хоч інколи пропалити. Каже, незручно, палива у нас мало. Замерзає хлопець, а держиться.

Кар поставив на стіл дубль-чотири і звернувся до Торби:

— Андрію Васильовичу, видайте Павлюкові пудів десять-п'ятиадцять вугілля, а то справді замерзне.

Торба подивився на Кара і поморщився. Йому шкода було вугілля. Але, не заперечуючи, відповів:

— Добре.

Відчинилися сінешні двері, і з хмарою пари увійшов одягнений в хутра Запара.

— Чого, друзі, нудитесь тут? — спитав, підходячи до стола. — На палубі прекрасне повітря, головне, чудесне небо... Товаришу капітан, зараз сходитиме місяць і можна було б визначити наше місцезнаходження. А ви, фізкультурники, у вас уже лижі наготовлені? Невже морозу злякалися?

— Ура! — загорлав Стьопа, підстрибуючи над стільцем. — Ми зараз на лижі і навколо пароплава. Геть це осточортіле доміно!

Решта моряків теж пожвавішала, відгукуючись на заклик Запари.

Кар, перепитавши, що діється надворі, очевидно, цілком погодився з пропозиціями гідролога. Він звелів усім добре одягтись і, взявши лижі, виходити з приміщення. Поки одягались та готували лижі й домовлялись, кому залишитись доглядати пічку, минула майже година. Нарешті, коли вийшли на палубу, з-за обрію на небосхил уже випливав місяць, блискучий, як начищений самовар. Від місячного світла зблідли зорі й простяглись довгі тіні від щогл. Люди, плигаючи навколо пароплава, дивувались з своїх власних тіней. Почувши голос і сміх, вийшов з своєї каюти Павлюк. Його привітали вигуками.

— Слава полярному "пустельникові"!

— Павлюк, чи не мрієш ти стати Робінзоном? Вершомет підскочив до кочегара, обняв його за плечі.

— Друже, радій! Спільними зусиллями виклопотали тобі чверть тонни вугілля.

Мисливець покликав Торбу, щоб той своїм словом підтвердив ту новину.

Павлюк подякував товаришам і, схопивши свої лижі, приєднався до них. Цей велетень завжди був компанійським хлопцем. Правда, любив часом почудакувати, як то видавалося декому з моряків. За таке чудацтво вважали всі і його теперішнє повсякчасне перебування на палубі та в радіорубці Лише у Стьопи ворушилось якесь неясно підозріння, що то не звичайне чудацтво. Юнга любив Павлюка, але йому не подобалась таємничість, яка, він це відчував напівсвідомо, оточувала кочегара.

— Стьопо! — крикнув йому Павлюк, збігаючи з палуби на кригу. — Гайда, наввипередки! Хто швидше навколо пароплава?

— Єсть! — відповів Стьопа, підбігаючи до нього, і загукав товаришам: — За нами, хлопці!

Сухий, зморожений сніг зашурхотів під лижами. Це була перша масова прогулянка на лижах. Більшість учасників, не звичних до бігання на лижах, падали на сніг під голосний сміх товаришів.

Кар запропонував організоване змагання. Учасники бігу повинні поділитись на три партії, залежно від уміння бігати. Для кожної партії визначено по три премії. Премії такі: пачка цигарок, кіло сухарів і коробка шпротів. Кожна партія складається з чотирьох чоловік. До першої партії увійшли найкращі лижники. Це — Павлюк, Стьопа. Вершомет і сам Кар.

— Отто Рудольфовичу, — запропонував Торба, механік належав до слабшої партії, — переходьте краще до нас. З ними без премії залишитесь.

Та Кар лише загадково розсміявся й свиснув, — то був знак починати.

Всі рушили з місць.

Незважаючи на лютий мороз, розігрілись. Треба було тричі оббігти навколо "Лахтака".

Вершомет був певний, що прийде до фінішу першим. Він не дуже напружувався. Коли це Стьопа став його випереджати. Пройшовши від носа до корми, юнга на півголови випередив мисливця. Вершомета це не турбувало. Він не напружував зусиль, бо гадав, що на останньому колі однаково випередить. Та за кілька хвилин він стурбувався. На другому колі його і Стьопу випередив Павлюк. Вершомет міцніше шаркнув ногою, не даючи ПавлЮКУ дуже себе випередити.

Павлюк ішов на цілу лижу попереду мисливця. Саме в цей момент вони обганяли третю партію, що закінчила тільки перше коло. Торба, зачепившись лижею за виступ крижини, полетів шкереберть і, розтягнувшись, загородив дорогу Вершометові та Стьопі. Вершомет загальмував біг і обійшов механіка. Стьопа ж, як кваліфікований спортсмен, скористався невеликим схилом, натиснув на носки і, знявшись у повітря, перестрибнув через Торбу. Тим самим він на цілу голову випередив Павлюка. Вершомет докладав усіх зусиль, щоб обігнати передніх лижників. Він наблизився до них на кілька сантиметрів, але наздогнати не міг. Він не обертався назад і не знав, що майже поруч нього йшов Кар. Та ось на останньому колі мисливця випередив новий лижник, і Вершомет побачив спину штурмана. Кар на останньому півколі зрівнявся з Павлюком і за кілька метрів від фінішу вже летів на цілу лижу попереду Стьопи

— Сто-о-о-оп! — крикнув Торба. — Слава капітанові, ура!

Кар вийшов переможцем із змагань. Це вразило всіх, бо ніхто не знав Кара як лижника. Правда, Вершомет посилався на негідний вчинок Торби, та Стьопа, що прийшов до фінішу другим, парирував обурення мисливця, нагадуючи свій стрибок.

Не дістали премій Вершомет, Торба і Запара. Поки Вершомет сперечався з Торбою і Стьопою, Кар і Запара, од в'язавши лижі, полізли на капітанський місток, щоб узяти інструменти і визначити координати.

Та раптом всі здригнулись від голосного крику Стьопи

— Берег! Земля, земля!

Всі обернулись до хлопця. Він дивився на північний захід. Там, приблизно за півмилі від пароплава місяць, що піднявся вище, освітив чорні стрімкі скелі на фоні засніжених горбів.

РОЗДІЛ VI

Уявіть собі радість моряків, що несподівано побачили невідомий берег. їх радість дорівнювала, мабуть, радості Колумбових матросів, коли ті побачили берег Америки, бо ж коли б крига розчавила "Лахтак" то вже краще бідувати на якійсь, хоч і безрадісній землі, ніж звіритися зрадливій долі на пливучій кризі.

Та що ж то була за земля? Чи то берег невідомих Новосибірських островів або Північної Землі, чи, може, новий невідомий острів? По стількох темних днях дрейфу, коли завірюха й хмари затуляли небо від очей, а через те не випадало нагоди визначити місцезнаходження пароплава, на те питання відповісти одразу було неможливо. Хоча Запара і заявив:

— Хай я буду не Запара, коли це не новий острів. Моряки зібрались докупи на палубі під капітанським міст ком, а на містку Кар разом із Запарою обчислював географічну широту по місяцю. Потрібні дані вдалося обчислити скоро. "Лахтак" був на широті 82°35'. Гірше стояла справа з довготою. В наші часи довготу обчислюють з допомогою одержуваних спеціальних радіосигналів, що їх дають певні радіостанції щодня, в певний час. Ці радіосигнали звіряють за хронометром з місцевим часом і, обчислюючи різницю між числами, визначають географічну довготу Штурман не знався на радіо абсолютно і не міг зробити такої простої штуки, як прийняти радіосигнали. Зате, як добрий математик і астроном, він знаходив меридіан за допомогою спостережень небесних світил.

Люди таки померзли, доки Запара оголосив довготу, знайдену Каром. Вони перебували на 127°58'16" східної довготи. На всіх картах, які мав "Лахтак", це місце позначалося білою плямою. Без сумніву, незнані течії моря Лаптєвих придрейфували пароплав, що вмерз у кригу, до нікому не відомого острова. Коли б не ясна місячна ніч, то навряд чи знали б вони про цей острів.

Павлюк запропонував дати острову назву Стьопа посилаючись на те, що він перший побачив острів, вимагав собі права першим запропонувати назву. На його вимогу зважили. Юнак нахмурився і став посилено думати, але жодна гарна назва, як навмисне, не спадала на думку.

— Хай буде острів Місячної Ночі! — крикнув юнга Всі наче чекали цього вигуку і підхопили:

— Хай буде острів Місячної Ночі!

— Слава острову Місячної Ночі! — вигукнув Вершомет, і всі обізвалися на цей вигук:

— Хай буде острів Місячної Ночі!

Високо в холодно-сталевому небі байдуже плило прекрасне місячне кружало. Над безкраїм крижаним полем спала заморожена тиша. Блідий, ледве помітний стовп полярного сяйва мінився над північним небосхилом. Темна зледеніла крихітка, якою виглядав пароплав, стояла не ворушачись. Тишу безмежних рівнин намагалась порушити купка людей, цих незрівнянно малих істот що, наче мікроскопічна комашня, роїлись біля борту А в далечині білий берег острова Місячної Ночі чорнів урвищами скель.

Стьопа і Павлюк вдивлялись туди жадібними очима і, здавалося, запалювались однаковим бажанням, бо за хвилину обернулися до штурмана і сказали одне і те ж, хоч і різними словами:

— Отто Рудольфовичу, той острів зовсім близько. Ото б дізнатися, що там.

— Товаришу капітане, дозвольте майнути туди на розвідку.

Всі моряки повернулись обличчям до штурмана.

Кар відповів не зразу Він дивився на острів і наче зважував можливість дійти до нього, а може намагався вгадати, що саме можна знайти за тими скелями.

Тисну руку вам, товариші, у відповідь на ваше бажання і вашу пропозицію. Думаю, це можна зробити при місячному світлі. І слід поспішати.. Тут, мабуть, не більше як миля. Хто хоче зараз вирушити в розвідку? Підіймiть руки.

Одинадцять рук піднялось угору, бо Стьопа підняв обидві.

— Тоді я призначаю, — сказав Кар, — кращих лижників: Вершомета, Павлюка та Стьопу.

— А мене? — випростуючись, спитав гідролог Голосний сміх зустрів цю заяву, бо всі пригадали, що під час змагання він лишився без премії

Не сміявся лише Кар. Він почекав, поки перестали сміятися, і серйозно промовив:

— Я не вважаю вас за кращого лижника, але сподіваюсь, що троє кращих навчать вас. Тому що до цієї експедиції слід включити ще наукову частину., приєднуйтесь.

Зраділий гідролог одразу став оголошувати, що треба взяти в експедицію:

— Фотоапарат, бінокль, компас, анероїд, психрометр крокомір...

Рушниці, сухарів, ведмежу шинку, нерп'ячого сала... — перебивав гідролога Вершомет.

Та нарешті договорились. Кар наказав у дорозі пробу ти не більше як три години

Годинник Запари показував двадцять третю годину, коли експедиція вирушила в напрямі до берега. Виряджаючи їх, Кар заборонив будь-кому, хоч би на яку відстань од пароплава, супроводити експедицію.

— Захопитесь, то хтозна-куди забіжите, — відповів він на просьбу дозволити пробігти кілька сот метрів із товаришами.

Начальником розвідувальної партії Кар призначив Запару, а на головного провідника — Вершомета.

Мисливець захопив з собою кишеньковий компас і вивірив напрямок від пароплава на острів.

Нарешті рушили.

Перших кілька хвилин іти було легко. Велетенська крижина, що в середину її вмерз "Лахтак", мала майже рівну, як на ставку, поверхню. Встелена сніговим настилом, вона утворювала прекрасний шлях. Та далі, коли перейшли цю крижину, потрапили відразу в тороси. Уламки крижин стирчали, ніби хвилі, що раптом замерзли під час шторму. Тороси доводилося здебільшого обмина ти. Часами ж лижники змушені були лізти через них.

Що ближче підходили до берега, то менш помітним між кригою ставав пароплав. Трохи згодом не можна вже було розрізнити щогли, димар, корму і бак, — натомість над крижаною поверхнею чорніла пляма.

— Не натрапити б нам на ополонку, — мовив Запара, спускаючись з невисокої крижаної скелі, що через неї довелось перелазити, бо вона на кілька сот метрів загородила шлях.

— Хіба за такого морозу можна думати про ополонку? — здивувався юнга.

— О, це зовсім не диво, що в полярному морі, навіть під час найлютіших морозів, є тріщини й ополонки, — відказав Запара. — Це довели спостереження багатьох видатних мандрівників по Арктиці. Та ми можемо спитати Вершомета. Скажи, мисливче, ти знаєш криги, — чи трапляються, навіть у великі морози, тріщини та ополонки в полярних морях?

Вершомет, що чув їхню розмову, відповів, звертаючись до Запари:

— Степан — хлопчисько молодий. У полярних льодах він не бував, а побуває тут, то дивуватись не буде. Відкриту воду серед криги мені самому доводилось зустрічати в просто-таки шалені морози.

Іти ставало важче, і Стьопа відчув, що він добре розігрівся. Вони йшли вже півгодини, і берег лежав зовсім близько від них, але тепер розвідники посувалися дуже поволі.

Нарешті, стомлений юнга помітив за кілька метрів від себе берегові скелі. З хвилюванням Стьопа збіг на ті скелі й перший опинився на березі.

Четверо лижників стояли на нікому не відомому острові.

РОЗДІЛ VII

Товстий шар снігу вкривав острів. Із снігу стирчали заледенілі скелі, і лише вони свідчили, що тут починався берег. За триста-чотириста метрів від того місця, де стояли лижники здіймалось пасмо горбів, закриваючи внутрішню частину острова. Хто знає, який завбільшки цей острів? Запара гадав, що він невеликий. Миль за п'ятдесят чи сто на південь від цього місця багато років тому продрейфував у кризі пароплав "Фрам" і ніякої землі не зустрів.

— Ходімо на вершину горба, — запропонував гідролог.

— А я радив би поспішати назад на "Лахтак", — серйозним тоном відказав Вершомет.

Троє товаришів здивовано повернулись до нього.

— Дивіться! — сказав мисливець і показав рукою на захід.

Всі глянули в напрямі, куди показувала рука Вершомета. Західний край неба похмурнів чи то туманом, чи то хмарами. Темне пасмо швидко затягло бліді зорі й насувалось назустріч місяцеві. Війнув легенький вітерець.

Із заходу йде вітер, — промовив мисливець. — Буде

пурга.

Всі зрозуміли небезпеку раптової завірюхи. Коли вона захопить їх на кризі, між пароплавом і островом, то чи знайдуть вони у сніговій імлі пароплав. І кожен подумав: "навряд". Коли ж вітер набере ураганної сили і розіб'є крижане поле на уламки, а потім понесе ці уламки в океанські простори, тоді їх, безперечно, чекає загибель. А що може трапитись, коли вони залишаться на острові. Вітер рушить крижане поле у далечінь і понесе разом із кригою "Лахтак". Хай за кілька днів стихне завірюха, —перед ними відкриється простір крижаного моря, і вони залишаться самотні, приречені на смерть від голоду и холоду. З ними ж харчів, коли навіть економити,

тільки на два дні. Дві рушниці й п'ятдесят патронів навряд чи дадуть щось на цьому острові під час полярної ночі.

— А може... — промовив Павлюк, наче відповідаючи на спільне запитання, і показав під ноги.

При місячному світлі на снігу видніли відбитки ніг якогось звіра. Слід свідчив, що звір мав зріст не більший від собаки або навіть зайця.

Пильно придивившись, вони знайшли чимало таких слідів. Мабуть, острів багатий на цього звіра, що стоптав сніг усього узбережжя.

— Песці, — пояснив Вершомет. — Цим звіром не прогодуєшся, коли хліба і масла або хоч ведмежатини не матимеш.

Вирішили вертатись на пароплав. Це мусили робити негайно, не гаючи жодної хвилини. Урагани в Арктиці здіймаються швидко і тривають довго. Запара і його товариші зрозуміли, яка страшна небезпека їм загрожує.

— Рушаймо! — скомандував мисливець. І всі мовчки повернули на кригу.

А вітер посилювався, і вже чути було скреготання перших крижинок, які він зривав і котив по сніговому настилу.

Вершомет, глянувши на свій компас і вивіривши напрямок до пароплава, обриси якого ставали тепер зовсім невиразними, підбіг до гідролога.

— Дмитре Петровичу, звірте-но свій компас із моїм. Коли почнеться хуга і пароплав зникне з очей, нам доведеться йти лише за компасом.

— Іти на пароплав за компасом? — Запара зупинився і скептично похитав головою.

— Це краще ніж без компаса, — коротко відказав мисливець, і вони почали звіряти напрями магнітних стрілок компасів.

Стьопа і Павлюк були метрів на тридцять попереду. Юнга сказав кочегарові:

— Павлюк, ходімо з гідрологом, взявши його в середину. Він лижник поганий. Вершомет показуватиме дорогу, а ми допомагатимемо Запарі.

Хуга починалася. Засвистів вітер, зриваючи хмари снігу. Мінився місяць, ховаючись у сніговій імлі. Сніг бив в обличчя і ховав від очей пароплав. Вершомет відчував усю відповідальність, яка лягала на нього як провідника. Доводилося йти проти вітру, і це гальмувало їхній біг. Запара кілька разів спіткнувся і впав би, коли б його не підтримали юнга і кочегар. Та вчений нітрохи не підупадав духом. Крізь вітер він вигукував кілька жартівливих слів своїм попутникам. Він стежив і за компасом, щоб перевіряти Вершомета, і за крокоміром, щоб визначити, скільки вже пройшли. Крокомір, що висів на його поясі, показав від пароплава до острова дві з половиною тисячі кроків. Але тому що крокомір розрахований на вимірювання відстані, коли людина йде, а не біжить на лижах, то звичайно, покази ті були невірні. Щоб покази були правильні, треба враховувати поправку до крокоміра. Проте покази крокоміра і без поправок давали змогу приблизно визначити, куди ближче — до пароплава чи до острова. Коли крокомір показав, що від острова пройшли 1300 кроків, то Запара вирішив, що вони приблизно на півдорозі між островом і "Лахтаком". Та, безперечно, їх кроки були тепер менші, ніж тоді, коли вони йшли з пароплава. Вітер, сніг, пітьма зменшували довжину кроків.

Вершомет не дуже покладався на крокомір Запари і сам підраховував свої кроки: через кожні сто він зав'язував вузол на мотузку, що звисав з його пояса. За його розрахунками, вони пройшли більше ніж половину дороги. Боячись проминути пароплав, мисливець уповільнив рух уперед. Він ішов, напружуючи зір. Та в сніговій бурі важко розглянути щось далі ніж за кілька метрів.

Часом він оглядався назад і чекав товаришів. Нарешті, коли вітер досяг штормової сили, Вершомет дістав із своєї торби тонкий, але довгий міцний мотузок і запропонував усім обв'язатись. Адже вітер міг одкинути когось убік і, збивши з ніг, здути по кригах на півсотні кроків. У таких умовах людину важко було б знайти, бо навіть голос її не долетів би до товариша.

Тепер ішли один за одним. Попереду всіх, як і раніше, мисливець, за ним — Стьопа, зараз же за Стьопою — Запара, і в ар'єргарді — Павлюк. Кочегар мусив підтримувати гідролога ззаду, коли б той упав чи щось трапилось із ним. Але ми вже згадували, що вчений тримався чи не бадьоріше за всіх і досить твердо стояв на лижах.

Аж ось на думку мисливця і гідролога, вони вже мали бути поблизу пароплава.

Навколо бушувала метелиця, свистів вітер, дзижчав сніг, і десь удалині гучно тріскалася крига. Місяць час від часу позирав крізь снігову вуаль.

Він ледве освітлював чотирьох відважних мандрівників.

Мисливець кілька разів стріляв з рушниці, та сухий тріск пострілів майже нечутно розплескувався в хаосі буревію.

У людей від пурги й зустрічного вітру підгиналися ноги, миготіли мільйони снігових метеликів в очах. Коли б мисливець мав хоч щось подібне до намету, він уже давно дав би знак зупинитись. Але не маючи ні намету, ані хутрових спальних мішків, він знав, що така зупинка, безумовно, буде останньою зупинкою в житті. Борючись за життя, він вів своїх товаришів проти снігового самуму. Люди зажмурювали очі, падали, вставали, підтягувані передніми або задніми, і йшли, йшли, йшли... в крижану безвість.

РОЗДІЛ VIII

Лише Вершомет жодного разу не посковзнувся і не спіткнувся. Мисливцеві не довелося ні разу простягнутися на кризі. Він ішов повільно, але майже не зупиняючись, і тяг за собою товаришів. Один по одному йшли слідом за ним Стьопа, Запара і Павлюк.

Часом вони потопали в снігових заметах під яким-небудь торосом, часом же з великим напруженням ледве посувалися чистою кригою, згинаючись проти вітру. Кожного з них непокоїло, як удасться вибратись з цієї халепи. Але жодного не торкнулося зневір'я.

Та ось Запара потяг мотузок, наче кличучи до себе Стьопу. Справді, гідролог зупинився і крикнув, щоб усі підійшли до нього. Тоді Запара присвітив ліхтарем циферблат крокоміра. Стрілки цього інструмента показували, що вони вже пройшли три тисячі кроків, отже мусили бути або біля пароплава, або вже й проминули його.

— Мені здається, — прокричав Запара на вухо мисливцеві, — що не треба заглиблюватись далеко в море. Коли не знайдемо пароплава, повернемо до острова.

Безперечно, сидіти на острові доцільніше, ніж на кризі, хоч там і немає майже ніякої надії на порятунок. Та хто знає, може, на острові хоч хто-небудь з них виживе. А може, вітер підженe пароплав у кризі до самого берега. До острова ж вони, безперечно, доберуться за допомогою компаса, який вкаже їм безпомилково, куди йти, і вітру, що підганятиме їх у спину. Вершомет запропонував таке: — Ще сто кроків уперед, а тоді п'ятсот кроків праворуч і потім тисячу кроків назад, тобто ліворуч. І якщо нічого не знайдуть, то лише тоді повертатись. План Вершомета прийняли і рушили далі.

Пройшовши сто кроків, вони знесилились, але нічого не знайшли. Звернули ліворуч, і одразу йти стало наче легше Вітер повіяв з правого боку і хоч збивав їх з дороги але боковий вітер перемагати було не так важко Несподівано для себе мисливець збився з рахунку. Зупинився на мить попросити Запару, щоб той глянув на свій крокомір, але вирішивши, що залишилось небагато, рушив далі. Ззаду на нього насідав Стьопа. Вершомет спробував прискорити рух, рвонувся вперед і в ту ж мить полетів через голову на кригу, відчувши, мабуть, інстинктивно, що лижа його переламалась.

Стьопа, ідучи за Вершометом, налетів на нього, гепнувся поруч у сніговий замет і потягнув за собою задніх. Не встояв і Запара. Лише Павлюк залишився на ногах і нахилився над товаришами, щоб допомогти їм підвестися. Простягаючи руки до Запари, він несподівано намацав предмет, що спричинився до катастрофи. Це був натягнутий мотузок. Зачепившись за нього, покотився з розмаху мисливець.

— Що за диво? — перепитав сам себе Вершомет, не вірячи тому, що тримався руками за мотузок.

У всякому разі мотузок свідчив, що на цій крижині були люди. Може, вони й зараз десь тут, і цей мотузок приведе до людей. Хоч це й малоймовірно, але хіба можлива річ, щоб у такому місці зустріти натягнутий мотузок.

Знайдений мотузок радісно схвилював чотирьох лижників. Та виникло й нове ускладнення: Вершомет залишився без лиж, а запасних вони не мали.

Мисливець запропонував розійтись по двоє і рушити в той і другий бік, тримаючись за мотузок, щоб перевірити, де він кінчається. Той, хто знайде кінець, повернеться назад. Далі ніж за триста кроків не відходити. Пройшовши триста кроків, треба зачекати хвилин десять-п'ятнадцять на товаришів і, коли їх не буде, повертатись.

На цьому погодилися. Вершомет і Стьопа пішли в один бік, а Запара з Павлюком — у другий.

Ішли, як і раніше, зв'язані один з одним.

Вершомет пішов попереду, тримаючись руками за таємничий мотузок. Свої лижі, поламану й цілу, він залишив на місці, де трапилась аварія. То мало правити за одмітний знак. Стьопа посувався на лижах.

Мотузок був натягнений на залізних кілках і дерев'яних стовпчиках. Здіймався він приблизно на півметра над кригою.

Стомлені пургою, мисливець і юнак скільки мали сили, поспішали вперед, щоб з'ясувати, де кінець мотузка Але йти їм було нелегко мусили одвойовувати кожний крок крижаного простору, кожен метр мотузка. У Стьопи промайнула думка, що в той час, як вони просуваються повільно, Запара і Павлюк, підхоплені вітром, що дме їм у спину, мчать дуже швидко.

Пройшовши кроків з п'ятдесят, відчули, що добре впріли, бо вітер щохвилини посилювався. Ще десять кроків, і мотузок обірвався.

Зупинившись, помацали навколо, чи немає продовження Але нічого не знайшли. Можна було вертатись назад. Від того невдалого завершення своїх розшуків вони навіть зраділи. Адже тим самим могло закінчитися й на двісті чи триста кроків далі, а пройти ті кроки як важко! Тепер же вони поверталися, підштовхувані вітром і з надією, що, може, їхні товариші розкрили таємницю мотузка. Втроє менше пішло часу, щоб по вернутись до поламаної лижі Вершомета. Вирішили йти далі вслід за товаришами.

Стали по обидва боки мотузка і пішли поруч.

Тепер іти було легше і тому, що вітер дув у спину і тому що крига порівнішала. Тороси зустрічалися рідко.

Вітер заважав розмовляти відносячи слова наперед.

Раптом у темряві, за кілька кроків від них, гостинно блимнув вогник. Мисливець щосили гукнув. У відповідь вогник затанцював, загойдався. Очевидно, вітер доніс туди звук голосу Вони догадалися, що чути звуки, які йдуть звідти, їм заважає супротивний вітер

Ще хвилина, і перед ними з'явилося кілька постатей. Двоє тримали ліхтарі. Це були Соломін і Котовай. Біля них стояли Павлюк і Запара. Вітер не давав говори ти, він викрадав слова, уривав фрази, глушив або перекручував звуки розмови. Але всі зрозуміли що матроси розшукували чотирьох лижників і мусили бути десь недалеко від пароплава. І справді, за якихось десять хвилин усі опинилися біля борту "Лахтака".

Там їх радо привітали Кар і Торба.

Виявилось, що, коли почалась завірюха. Кар, турбуючись за експедицію, наказав протягти на кілька сот метрів від пароплава канати. Штурман правильно розрахував, що коли вони повертатимуться, то, не потрапивши до пароплава обов'язково зачепляться за канат. Знаючи вправність і досвід Вершомета, він був певний, що мисливець пройде десь недалеко від "Лахтака".

Тримаючись за канат, люди з ліхтарями безперервно ходили поблизу пароплава, сподіваючись зустріти своїх розвідників з острова Місячної Ночі.

Пурга посилювалася. Всі повернулися на пароплав. Розвідники, розташувавшись навколо пічки, гріли ся чаєм і розповідали про свої враження від острова й подорожі.

РОЗДІЛ IX

Це трапилося через два дні після їх подорожі на острів Місячної Ночі.

Коли Павлюк прокинувся і висунув голову з-під кожуха, його здивував вогонь, що освітлював вікно радіорубки

"Пожежа!" — подумав він і кинувся на палубу.

На кормі, наче величезне багаття, палало кілька бочок з-під смоли. Полум'я освітлювало палубу, димар і щогли пароплава, що виступали на фоні навколишньої глибокої темряви. Ніч контрастувала з вогнем і від того ставала ще чорнішою. Біля вогню темними плямами топився сніг, від талої води біле снігове покривало палуби ставало сірим.

Слабке тріщання розпечених клепок було єдине, що порушувало тишу.

Кочегар зрозумів страшну небезпеку. Він перший помітив її — товариші, очевидно, спокійно спали або відпочивали в загальному приміщенні.

"Будити!" — промайнула думка. Але в той же час з півбаку, де висів пароплавний дзвін, полинули швидкі, енергійні звуки пожежної тривоги.

"Вахтовий! — догадався Павлюк. — Але чи почують У трюмі? Мій номер сім: вогнегаситель і сокира", — вихором мчали думки.

На випадок пожежі між командою пароплава заздалегідь було розподілено обов'язки. Кожен числився під

певним номером, і кожен номер мав свій протипожежний

інструмент і певні обов'язки.

Павлюк знав, що вогнегасителі лежать у загальному

кубрику, — їх заховали там від морозу. Сокира лежала

в пожежному ящику, тут же, на кормі.

Дужим ударом кочегар збив дверцята з ящика і вихопив звідти сокиру.

З сокирою в руках він кинувся до люка, що вів у загальний кубрик. Відкриваючи дверцята, він ще раз, з лихим серцем подумав про вахтового, що вибивав у дзвін тривогу. "В кубрику, напевне, нічого не чують". Та коли він одчинив дверцята, там, очевидно, відразу почули. Жодного моряка не затримав сон. Схопившись, навіть не одягаючись, усі, згідно з своїми номерами, кинулися за призначенням Павлюк перший схопив вогнегаситель і з криком "Вогонь на кормі!" попереду всіх опинився на палубі.

Саме в цей момент дзвін на півбаку замовк.

Освітлені полум'ям, стояли на палубі Вершомет, Павлюк, Стьопа, Котовай і Торба За кілька секунд до них приєдналася решта товаришів. Лише один момент вони почували себе розгубленими. Аж ось залунала команда Кара:

— Вогнегасителі на вогонь!

І вогнегасники, вдаривши по вогнегасителях, випусти ли кілька шиплячих струменів на вогонь. — Мати!

На вогонь полетіли великі, змочені водою мати, плетені з мотузків.

— Брандспойт [На пароплавах переносний насос для гасіння пожеж.]!

Але насос відмовився подавати воду. І, доки Торба виявив причину, чому не йде вода, вогонь знову спалахнув з попередньою силою. Тепер уже зайнялася палуба

Справа гіршала особливо тому, що під палубою, в глибині кормового трюму, лежав динаміт Було його небагато, але досить для того, щоб, вибухнувши, він знищив "Лахтак" і більшість людей, які будуть на той час на пароплаві.

Кар і його товариші розуміли серйозність моменту Вони могли залишити "Лахтак" і шукати порятунку на кризі, а потім на острові Місячної Ночі Але такого порятунку вони не дуже бажали Опинитись на суворому, незнайомому острові, серед полярної ночі, з мінімумом запасів і без радіо... непривабливa перспектива.

Вони вирішили, хоч би там що, врятувати пароплав.

Залишивши Торбу і Котовая біля брандспойта, Кар схопив сокиру і кинувся разом з іншими товаришами на палаючі бочки, вони розрубували їх і викидали за борт.

Навколо сипались іскри. Люди обсмалювали брови, вуса і бороди. Декому довелося попекти і шкіру Відступивши від кают, полум'я охоплювало маленьку надбудову під кочегарським кубриком.

Без води подолати пожежу здавалось неможливим Моряки нервово озирались на Торбу й Котовая. Але брандспойт усе відмовлявся подавати воду.

Уже спорожніли вогнегасителі. Вже всі мокрі мати кинуто на вогонь.

Кар, нахмурившись, стежив за пожежею. І от раптом блискуча думка майнула у Стьопи.

— Товаришу капітан! — звернувся він до Кара. — Снігом загасимо!

— Снігом? — скрикнув Кар. Він одразу зрозумів юнгу. Адже тільки тому, що палубу і надбудову пароплава

вкривав сніг, вогонь так повільно й поширювався. Від жару танув сніг, і вода заливала вогонь.

— Лопати! Відра! Брезенти! Давайте сніг! — скомандував Кар.

Моряки швидко зрозуміли, в чому річ. Треба було згрібати сніг, де лише можна, і кидати його у вогонь. Вершомет, схопивши лопату і великий брезент, скочив на кригу. За ним плигнув Стьопа та інші товариші. Хто лопатами, а хто відрами згортали вони сніг на брезент. Набравши в брезент снігу, подавали на палубу. Там стояли Кар і Павлюк. Вони піднімали брезент і зсипали сніг на вогонь.

Моряки, спітнілі від квапливої роботи, обгорілі, з обідраними до крові руками, працювали, стримуючи вогонь, але вгамувати його не могли.

Торба не залишав помпи. Він знав, що коли вдасться її направити, то вони матимуть проти пожежі найрадикальніший засіб боротьби.

І ось він почув, як щось чвакнуло: то клапан набрав води.

— Котовай, наставляй брандспойт! — звелів механік матросові.

Котовай підтягнув шланг і наставив на вогонь мідну трубку. Саме в цей час Кар і Павлюк, підступивши до вогню, висипали з брезенту купу снігу. Повітря над палубою прорізав струмінь морської води, вирваної помпою з-під криги. Знявшись високо вгору, стримінь упав на вогонь, одночасно обливаючи Кара і Павлюка.

Над вогнем піднялася, густа пара.

З криги побігли назад на пароплав моряки і брались за свої сокири, щоб допомагати переможному наступові води на вогонь.

Пожежа швидко зменшувалась. За півгодини залили та вирубали останні жевріючи дошки.

Під палубу, всередину пароплава, вогонь не дійшов. "Лахтак" було врятовано.

РОЗДІЛ X

З обгорілої палуби стомлені вкрай моряки спустились у свій трюмний кубрик.

На палубі ще залишились Кар, Лейте й Павлюк. Вони визначали шкоду, що її заподіяв вогонь.

Штурмана цікавили причини пожежі. Горіло на значній віддалі від димової труби. На місці пожежі не було електричних проводів, щоб можна було подумати, що причина її — замикання проводів.

— Хто перший побачив вогонь? — спитав він Лейте.

— Треба спитати Павлюка, — відповів той. — Я почув від нього першого про пожежу. Адже він увесь час був на палубі. Крім того, хтось бив у дзвін пожежну тривогу.

— Павлюк! — покликав Кар кочегара. Кочегар підійшов.

— Хто перший помітив пожежу?

— Або я, або Котовай. Він вахтовий, — відповів кочегар. — А може, одночасно, — додав, подумавши.

Павлюк розповів, як, прокинувшись, побачив світло у вікні, як вискочив на палубу, почув пожежну тривогу і здивувався, що при зачиненому люку вахтовий б'є у дзвін.

— Покличте Котовая, — сказав Кар.

— Єсть, — відказав кочегар і пішов кликати вахтового.

Лейте з ліхтарем у руці ще раз оглядав обгорілу палубу.

Кар стояв нерухомо і дивився в темну далечінь. Він думав: "З чого б могла спалахнути пожежа? Звідки міг узятись вогонь біля бочок з пальним матеріалом? За його розрахунком пожежа почалась незабаром після того, як зайшов місяць і темрява густо оповила пароплав; можливо, хтось, тиняючись по палубі, світив сірником або факелом і ненароком підпалив бочки".

— Ви мене кликали? — спитав Котовай, підійшовши

до Кара.

— Так, — повернувся до нього штурман. — Ви сьогодні вахтовий?

— Я.

— Коли ви помітили вогонь?

— Я сидів у загальному кубрику, коли туди вскочив Павлюк і закричав, що пожежа. Я вибіг на палубу і побачив вогонь.

— Ви били у дзвін тривогу?

— Ні.

— А хто ж бив?

— Не знаю.

— Але ви чули?

— От не знаю... у тій метушні в мене все переплуталось.

— Ви коли залишили палубу перед пожежею?

— За півгодини, а може, хвилин за сорок. Перед тим

виходив разом із Запарою. Він робив спостереження, а я оглядав кригу навколо пароплава. Це було перед заходом місяця. Ми разом повернулись до кубрика.

— Ви не бачили, після вас на палубу хтось виходив?

— Ні, я весь час сидів біля дверей. Всі спали, а я чистив рушницю.

— Може, ви не помітили, як хтось вийшов?

— Ні. Цього не могло бути.

— Отже, на палубі не було нікого?

— Там міг ходити лише Павлюк.

Кар замислився. Розмова з Котоваєм нічого не дала, щоб з'ясувати причину пожежі, навпаки, ставало незрозумілим, хто бив у дзвін тривогу. Штурман покликав Лейте.

— Ви чули, як били в дзвін? — спитав Кар.

— Авжеж, — відповів старий моряк.

— Котовай каже, що він не бив і що в той час на палубі не було нікого, крім Павлюка...

— ...або того, хто палив тут люльку, — додав Лейте, простягаючи щось штурманові. — Я знайшов це біля пожарища.

То була коротка, із загнутим униз мундштуком люлька. Кар підніс люльку до носа і понюхав. З люльки злегка пахло ароматичним тютюном. Штурман знав, що ніхто на пароплаві не палив люльки. Колись мав люльку Вершомет, але він загубив її в морі, коли потопав. Такого ароматичного тютюну він теж не чув ні в кого з команди "Лахтака".

— Оскільки ми всі знаємо, — сказав Лейте, ніби доповнюючи думки Кара, — Павлюк тютюну не палить. Помовчавши, старий боцман додав:

— Люльку загублено недавно.

В цей час до них знову наблизився Котовай. Штурман показав матросові люльку і спитав:

— Чия це люлька?

Матрос оглянув люльку, знизав плечима і, повертаючи її, повільно промовив:

— Не знаю... Це норвезька люлька... Я бачив таку у нашого небіжчика радиста. Він купив її при мені в Тромсе. — Матрос присвітив ліхтарем і додав: — Отака сама люлька.

Кар і Лейте мовчали.

— А звідки ви її взяли, Отто Рудольфовичу? — спитав Котовай?

— Та от, Лейте знайшов...

— Це, мабуть, від радиста лишилась.

— Хм... хм... — хмикнув Кар і повернувся до Лейте:

— Встановити з сьогоднішнього дня морські вахти. Вахтовому матросові не залишати палубу. В разі негоди або великого морозу нехай сидить у штурманській рубці. Штурманську вахту відбувати вам, Запарі, Торбі і Вершометові. Кожного дня один з вас буде вихідний. Вахтовий штурман щогодини мусить навідуватись до вахтового матроса. Крім того, разом із механіком перегляньте пожежний інструмент і подбайте взагалі про протипожежні заходи.

— Єсть, — відказав Лейте і пішов.

Кар пройшовся, по палубі, підійшов до борту і сперся на планшир. [Дерев'яний верх надпалубних поручнів.]

Неясні силуети торосів зникали в темряві полярної ночі.

Темрява звисала навколо пароплава, оповивала щогли, ніс і корму, ніби приховувала від очей моряка причини пожежі.

Різні думки туманили Карові голову, насотуючись навколо норвезької люльки. Коли вірити Котоваєві, що таку люльку мав радист, то, значить, вона могла попасти до Павлюка, який жив увесь час в каюті радиста, поруч радіорубки. Коли спалахнула пожежа, на палубі не було нікого, крім кочегара. Але хто ж бив у дзвін? Кар добре пам'ятав ті тривожні удари, що він їх почув разом із криком Павлюка. Чув ці удари і Лейте. Не відмовлявся від того й Павлюк. Правда, Котовай не певний, що чув їх. Хто ж бив у дзвін?

Думки снують підозри. І глибоко в голову западає одна з них. "Чому Павлюк самотньо живе нагорі, в нетопленій каюті? Що робить він там? Чому так неохоче приймає, коли до нього хтось заходить?"

Раптом десь із того боку, біля радіорубки, наче щось вискнуло. І знов тиша. Може, це здалося? Кар випростався і прислухався. Але навколо панувала тиша.

РОЗДІЛ XI

За кілометр від пароплава, між ним і островом, здій малися величезні крижані скелі. Запара казав Стьопі, що то, очевидно, айсберги стали на прибережну мілину. Ті скелі підносились над поверхнею моря на сім-вісім метрів, вони здавались руїнами середньовічного замку. Загалом, велетенські тороси значно прикрашали суворий ландшафт закрижанілого моря.

Стьопа обрав ті крижини за кінцевий пункт своїх екскурсій на лижах. Далі відходити від пароплава Кар рішуче заборонив.

Якось, місячної години, юнга звернув увагу, що на снігу, біля крижаних скель, є чимало таких слідів, які йому довелося бачити на березі острова Місячної Ночі, — тобто слідів полярного лиса, або, як його звуть інакше, песця.

Стьопа бачив ці сліди, але ще жодного разу не потрапив йому на очі той пухнастий, довгохвостий звір.

Вершомет запропонував виставити на нього пастки. Стьопа з охотою прийняв цю пропозицію. Наступного після пожежі дня вони вдвох, захопивши дві пастки, рушили туди.

— Цікаво, які тут песці? — говорив Вершомет. —Чи є й голубі?

— А ви гадаєте, що можуть бути? — спитав Стьопа.

— А чого ж!.. Мені двічі на Новій Землі довелося зустрічати їх. Кажуть, що на малих островах, які лежать далеко в морі, вони трапляються частіше, ніж на суходолі або на великих островах.

А скажіть, — зацікавився юнга, — їхнє хутро справді голубе?

Ні. Воно скоріше попелясте. Якби вони справді були голубі, то їм було б дуже важко заховатися, в тундрі або серед криги. Навіть маючи попелясте хутро, вони надто примітні в умовах півночі. Мабуть, через це їх так мало. Інша справа — білі. Ті в снігах і кризі чудово маскуються.

Обминаючи невеликі тороси, мисливці швидко бігли на лижах.

Погода стояла тиха, приємна. В небі світив місяць, заливав своїм світлом крижану пустиню, притрушену снігом.

— А як полюють на песців? — спитав Стьопа.

— Будемо ставити пастку, і я розповім, — відказав він, — а тепер давай поспішати.

Нарешті наблизились до крижаних скель. Лише завернули у вузький прохід між двома велетенськими торосами, і з очей зник "Лахтак". Навколо хаотично здіймалися крижані нагромадження. Де-не-де вони розступались, і між ними з'являлись рівні крижані площадки, на яких можна ковзатись на коньках або грати в м'яча.

— Мене цікавить, — сказав мисливець, зупиняючись і показуючи слід песця на снігу, — чому їх тут так багато?

— А що, хіба вони не заходять на кригу?

— Ні, навпаки, вони часто забігають у море, але тут, серед цих торосів, їх слідів особливо багато, ніби біля кормушки.

Та за п'ять хвилин мисливець розгадав причини цього явища.

Коли вони пройшли за гострий виступ одного з торосів, перед ними заблищала чорна пляма великої ополонки. На снігу біля ополонки відбилися, сліди лап великого звіра. Ті сліди, схожі на сліди величезної людської ноги, зупинили товаришів.

— Ага, — промовив Вершомет, — зрозумів! — і обережно оглянувся навколо.

— Що таке? — спитав Стьопа.

— В цій ополонці водяться нерпи, і на них ходить полювати білий ведмідь, а слідом за ним бігають песці. Вони живляться тими недоїдками, які лишаються після ведмедя. Дивуюсь, як ти раніше не помітив цієї ополонки і слідів біляка.

— По-перше, тому, що в цей закуток я не зазирав, а по-друге, не завжди так ясно світить місяць, як зараз, щоб можна було все помічати.

— Ну, тепер, — сказав Вершомет, — пильнуй уважно, щоб часом не наскочити на цього злодіяку

— А він на нас не може наскочити?

— Тепер він має перевагу над нами. В цей час він бачить краще, ніж ми. Крім того, він, мабуть, щось нюхом чує, а ти от нюхом нічого не чуєш. І, нарешті, він мовчить, а ми балакаємо.

В цей момент поблизу щось тріснуло.

— Еге... заговорив, — стиха промовив мисливець.

Над велетенським торосом піднявся чималий звір Наставивши морду на мисливців, він, здавалось, нюхав повітря. Але він не міг почути ніяких запахів, бо нюх у білих ведмедів розвинений дуже слабо. Ведмідь повільно спустився з тороса, підійшов до ополонки і ліг біля води Мисливці стояли нерухомо Вершомет присів і, не ворушачись, стежив за звіром.

Ведмідь на них не дивився. Він злегка поводив мор дою. вдивляючись в ополонку. Звір вичікував, чи не з'явиться, де нерпа.

— Ми полюємо, і він полює, — прошепотів Вершомет своєму юному другові. — Ану, підліземо ближче.

Мисливці, пригнувшись, почали наближатися до ведмедя. Звір, очевидно, їх помітив, але залишався байдужий.

Коли до нього залишилося кроків з тридцять, Вершомет став на коліно і почав націлюватись. Ведмідь підвів голову і знову опустив, вдивляючись в ополонку.

Стьопо, це повинен бути твій ведмідь, — сказав Вершомет.

Зраділий Стьопа скочив на два кроки вперед, підняв рушницю і гукнув:

— Ей, біляку, стережись. Ге-ге-ге-е-е-е!

Цей крик сполохав ведмедя, і він, враз звівшись на ноги поволі рушив на мисливців. Стьопа вистрілив. Ведмідь із стогоном упав на передні лапи, і в ту ж мить мисливці почули розпачливий людський зойк.

РОЗДІЛ XII

Місяць закінчував свій шлях по небу, коли на палубу вийшов Кар, Лейте і Запара. Вони чекали Вершомета та Стьопу і розмовляли на тему, яка останню добу так непокоїла Кара, — про причину пожежі і про те, хто бив у дзвін тривогу.

Штурман весь час уникав порушувати це питання серед своїх товаришів, і його приклад наслідував Лей те Зараз же Кар вирішив розповісти про свої підозри та тривоги Запарі і порадитись з ним та з Лейте.

В цей час вахту відбував Котовай. Він визирнув з вік на штурманської рубки, проводячи зором моряків та вченого, що пройшли на ніс, де й схилились для розмови над самим бушпритом [На парусниках балка, що похило стирчить на носі корабли, і по допоміжною щоглою. Іноді ставиться на пароплавах як прикраса]. Три постаті в кошлатих кожухах

стояли на фоні засніженого півбака і, освітлювані місячним сяйвом, нагадували якихось таємничих змовників.

Котовай зійшов на капітанський місток і перехилився через фальшборт.

— Вахтовий! Не замерз? — гукнув йому Лейте.

— Ні. В таку погоду й три вахти вистояти можна! — відповів Котовай.

Матрос пройшовся по містку. Капітан і його помічник тихо розмовляли між собою.

Кар розповідав Запарі про норвезьку люльку, про те, що Котовай бачив таку люльку у небіжчика-радиста, про незрозумілу поведінку Павлюка і про той дивний звук, що йому вчора довелося почути.

Запара, прослухавши все і кілька хвилин помовчавши, сказав:

Коли так, то я мушу розповісти вам теж одну дивну річ. Тижнів зо два тому, а може й трохи більше, опівночі я вийшов на палубу робити метеорологічні спостереження і зайшов на дах штурманської рубки. Коли я підняв анемометр і, присвічуючи, почав спостерігати за секундоміром, то почув, як звідкись з палуби, ніби з-за димаря, а може з якоїсь шлюпки, долинули дивні цокотливі звуки. До речі, вони мені здалися дуже знайомими. Скінчивши спостереження по анемометру, я перехилився через борт і почав прислухатись. Але звуки стихли, і ніщо не порушувало тишу. Ці звуки, повторюю, здалися мені дуже знайомими. Я став пригадувати, де я міг чути щось подібне. Але хоч скільки пригадував, нічого не спадало на думку. Знаєте, так буває вві сні. Щось присниться, а потім пригадуєш: і наче знайоме, а пригадати не можеш. Зійшовши з капітанського містка і підійшовши до дверей, що ведуть у наш кубрик, зустрів я Павлюка. Мені спало на думку спитати, чи не чув він чого. Павлюк відповів, що він абсолютно нічого не чув, і сказав це таким веселим, навіть глузливим тоном, що у мене відпала охота казати ще будь-кому про ці звуки. Я вирішив, що мені вчулося. Побоюючись за свої нерви, я ухвалив частіше виходити гуляти на лижах.

Кар, вислухавши Запару, повернувся до Лейте і сказав:

— А ви чули щось подібне?

— Ні, — відповів Лейте, — мені ніколи нічого не вчувається. І коли б я щось подібне чув, я б одразу повідомив капітана.

У вас напрочуд впевнений характер, друже! — заявив йому Запара.

— А все ж таки, якої ви думки про всю цю історію? —

спитав Кар. — Говоріть, Запаро!

— Я гадаю, — розгублено промовив метеоролог, — що

про це треба спитати Павлюка. Покликати його, розповісти про наші підозри і спитати.

Лейте, почувши відповідь Запари, засміявся.

— Ви, здається, не поділяєте цієї думки, — сказав ЙОМУ Кар. — Прошу висловитись.

— Я майже погоджуюсь з товаришем штурманом, — кивнув Лейте на Запару, — тільки на мою думку, перше ніж говорити з Павлюком, треба його заарештувати і зробити трус у радіорубці і в каюті радиста, де він живе, а також по інших палубних надбудовах.

В цей час Кар підвів голову і побачив на даху штурманської рубки Котовая; він стояв і кудись уважно вдивлявся.

Штурман випростався і, нічого не сказавши своїм помічникам, гукнув матросові:

— Вахтовий!

— Єсть!

— Що трапилось?

— Чув ніби постріли звідти, від тих торосів, куди наші звіролови пішли.

— А ми нічого не чули, — сказав Кар і повернувся до помічників. — Так. Отак саме, Лейте, і ви, мабуть, не чули тих звуків, заклопотані господарством. — Помовчавши, штурман додав: — Отож я вважаю, що, починаючи від сьогодні, ми мусимо уважно стежити за тим, що робиться на палубі. Ви розумієте, чому я встановив безперервне чергування вахтових на палубі і чому, коли відбуває вахту Павлюк, я прошу вахтового штурмана палуби не залишати?

Місяць сховався за обрій, з очей зникли береги острова, темрява оточила пароплав. Лише мерехтіли зорі, і в синюватому мороці ховалися засніжені крижані простори.

Наші мисливці щось затримались, — стривожився Кар. — Не заблудили б. Лейте, засвітіть вогні.

Лейте пішов виконувати наказ. Але раніше, ніж Лейте встиг засвітити ліхтарі, моряків стривожив крик Котовая:

— Отто Рудольфовичу! На березі вогонь! Кар і Запара подивились у бік острова.

Там, крізь темряву ночі, світився вогонь. Він горів чималим полум'ям, то розгоряючись, то пригасаючи, ніби хтось час від часу підливав у нього гасу. Ті, що стояли на палубі, завмерли в нерухомості. Аж ось трохи далі від того вогню спалахнув новий вогник, а далі ще один і, нарешті, ще один. Чотири вогнища палали на березі острова Місячної Ночі.

РОЗДІЛ XIII

Коли б Стьопа, за хвилину до того, як зробити постріл, повернув голову і глянув на високий, десятиметровий торос, що стирчав поблизу, він би надзвичайно здивувався. На верху того тороса він би побачив високу постать людини, освітлену місяцем. Тепер та людина лежала

коло підніжжя тороса. Вона посковзнулась і впала з висоти на дрібні уламки криги.

Гостроокий Вершомет перший побачив розпростерту людину.

— Хто це? — спитав Стьопа.

— Хтось з наших товаришів, — стривожено відповів Вершомет.

Але, нахилившись над людиною, він ніяк не міг пізнати, хто це такий.

— Ростом з Кара, — бурмотів він, шапка ніби Запари, але що за кожушок? Це з песцевого хутра. Такого у нас ні в кого не має.

— Що, він мертвий? — спитав Стьопа?

— Зараз довідаємось, — не поспішаючи, відповів Вершомет і, перекинувши людину на спину, просунув руку за пазуху.

— Живий, — промовив він, вдивляючись в обличчя. Місячного світла, здавалось, ще було досить, щоб його роздивитись. На обличчі виднілась кров і, можливо це змінило його вираз. У всякому разі Вершомет ніяк не міг розібратись, чиє це обличчя.

— Здорово побився, — сказав мисливець. — Треба б зробити перев'язку. Чи, може, так потягнемо на пароплав? Тільки хто ж це такий?

Стьопа теж уважно розглядав обличчя. Помовчавши кілька секунд, він заявив:

— Дядьку Юрій! Це чоловік не з "Лахтака". Це зовсім незнайомий.

— Правильно, — відказав мисливець, піднімаючи рушницю, що лежала біля розбитого, — таких рушниць у нас немає.

Справді, на "Лахтаку" було лише три рушниці, і Вершомет прекрасно знав кожну з них. До того ж, дві з трьох були з ними.

— Це, здається, американська, — сказав Вершомет, оглядаючи рушницю.

Думка про те, що перед ними зовсім стороння людина, ще більше схвилювала обох. Вони зовсім забули про ведмедя, що вже сконав. Забули й про пастки, які принесли з собою. Було чого хвилюватись: незнайома людина, в такий час, у такому місці!

— Може, тут ще хто є? — висловив припущення юнга.

— Ану, лізь на торос, тільки не лети звідти, як цей молодець, і гукни, а то й постріл дай. Може, хто відгукнеться.

Стьопа почав дертися на крижину, а Вершомет тим часом розстебнув невідомому комір, зняв шапку і стер з обличчя кров. Голова, здавалось, була ціла. Принаймні крові не було видно. Мисливець побоявся роздягати незнайомок на морозі, але, помітивши кров на боці, де одяг порвався об кригу, розрізав на цьому місці далі ножем і, знайшовши рану, почав спиняти кров, наклавши хустину і прив'язавши її шматком старого бинта, що випадково знайшовся у нього. Йому здавалося, що людина пошкодила собі ноги. Коли він потягнув за одну з них, незнайомий застогнав.

Стьопа виліз на крижину, звідки впав незнайомий. Там, справді було дуже слизько. Але звідти, ніби з капітанського містка, він міг спостерігати арктичний краєвид в полярну ніч. Місяць уже стояв над самим обрієм. Стьопа бачив по один бік чорну пляму пароплава, а по другий — невиразні обриси лінії острова. Навколо простягалася пустиня.

Ніде не видно було живої істоти. Юнга кілька раз гукнув, потім послухав і, не почувши ніякої відповіді, крикнув Вершометові:

— Дядьку Юрій, я стрілятиму!

— Стріляй!

Спустившись на півметра нижче, юнга вперся коліном у виступ тороса і вистрілив. Це був той постріл, що його почув Котовай.

Даремно Стьопа чекав відповіді на постріл. Прислухавшись кілька хвилин, він сповз з тороса вниз, до Вершомета. Той тим часом, знявши з себе куртку, робив для незнайомого ноші.

— Знімай, Стьопо, і ти куртку. Зігріємось, коли нестимемо його.

— Давайте, дядьку Юрій, ще постріляємо, може, з "Лахтака" прийдуть допомогти.

— Та ні, давай уже самі. А то чекати...

— Ведмедя так і кинемо?

— Нічого не зробиш, нема часу морочитися з ним. Я гадаю, що песці не встигнуть його попсувати, доки я повернуся з товаришами сюди. А цього хлопця треба швидше однести. Я вже його підіймав. Він важить небільше як сімдесят кілограмів.

Стьопі надовго запам'яталася така картина: довгі тіні від торосів затемнюють прогалину між ними. Чорною плямою дивиться ополонка, і безформною купою лежить біля неї ведмідь. Дядько Юрій стоїть без куртки, зіпершись на рушницю, а коло нього лежить невідомий чоловік. Він злегка стогне. Очі в нього заплющені. Навколо сніг і крига. Мороз

посилюється і щипає за ніс і щоки. Небо темно-синє, зорі розгоряються дедалі ясніше, а місяць схиляється до обрію.

— Ходімо, — каже Вершомет.

Вони нахиляються і підіймають невідомого чоловіка. Стьопі трохи важко, але мисливець старається перебрати на себе більшу частину ваги; вони обходять тороси, обминають по змозі кожний крижаний виступ і розміреним кроком простують до пароплава. Під ногами рипить сніг.

РОЗДІЛ XIV

Коли зайшов місяць, Вершомет і Стьопа були не далі як за півтораста кроків від торосів, що оточували ополонку.

Стьопа відчував, що ноша для нього важкувата, але він в тому не признавався і, тримаючи незнайомого за ноги, намагався твердо ступати по кризі. Проте іноді спотикався на нерівних виступах крижаного поля.

Вершомет, прокладаючи шлях, побоювався, як би в темряві не заблудити. Тепер, коли місяць зайшов і пароплав зник з очей, він зупинився.

— Відпочиньмо, — сказав мисливець. Вони поклали людину на кригу.

— Що, може стрельнути разів кілька? — спитав Стьопа.

— Думаю... не треба. Вони знають, що нас немає, і повинні засвітити топові вогні.

Вершомет не помилився: справді, за кілька хвилин у темряві над кригою заблищали два вогники: то Лейте підняв ліхтарі під клотики [Вершки щогл.] щогл.

Ні старий мисливець, ні його юний друг ні разу не обернулися назад і не подивилися в бік острова. Якби вони це зробили, то побачили б ті вогні, що так здивували й схвилювали моряків на "Лахтаку".

Коли на щоглах засвітились ліхтарі, обидва відразу підвелись і рушили навпростець до пароплава. Та не пройшли вони й ста кроків, як над "Лахтаком" спалахнула ракета. Вона піднеслась так високо, що, здавалось, "зрівнялась з зорями. Кілька секунд у небі ясно горіла нова зоря. Та ось вона метеором покотилась униз і розсипалась яскравими іскрами.

За першою ракетою злетіла друга. Одночасно до мисливців долетіли звуки пострілів.

— Невже вони думають, що ми не бачимо топових? — здивувався Стьопа.

— Куди ж пак, розстрілялись... — засміявся Вершомет. — З дробовика і нагана... Але... — він помовчав. — Здорово бухкає. Мабуть, стріляють холостими з подвійним зарядом. Турбуються, що заблудимо. Якби не зустріч з цим незнайомцем, попало б нам, мабуть, від Кара на горіхи за так: запізнення. А втім, щоб вони не турбувались, давай і ми зробимо кілька пострілів.

І знову обережно поклали вони незнайомого на кригу. Стьопа зняв рушницю, але, перше ніж вистрілити, обернувся назад і глянув в бік острова. Там він побачив вогні.

— Дядьку Юрій! — кликнув хлопець. — Це не нам пускали ракету. Дивіться!

Здивований мисливець обернувся в той бік, куди показував Стьопа. Побачивши вогні, він опустив рушницю, що саме підносив для пострілу.

Чотири вогні горіли, наче вогнище військового табору. А це що?.. Гм-м... Розумію: це, очевидно, розгадка — звідки цей громадянин, що ми його тягнемо. Мабуть, ото його товариші запалили вогонь, а наші помітили й почали ракети пускати.

Та хоч вогні й свідчили, що на острові є люди, але вони нічого не пояснювали, що то за люди й звідки вони взялися. Тому цікавість Вершомета і Стьопи зросла ще більше. Вони не могли йти швидко, щоб негайно приєднатись до екіпажу "Лахтака", який, очевидно, вживав заходів, щоб зв'язатися з людьми на острові.

Слухай, хлопче, — звернувся Вершомет до юнги. — Ти мав рацію, коли пропонував покликати з пароплава допомогу. Вдвох ми довго його нестимемо. Давай зробимо

Так ти біжи на пароплав, скажи про цього найду і клич людей на допомогу Там є мої нарти. Тягніть їх сюди а я посиджу тут.

— Єсть! — відповів юнга і швиденько рушив до пароплава

— Дивись, не заблукай, — крикнув йому вслід Вершомет.

Але заблукати хлопець не міг Це бачив і старий мисливець. На щоглах світили топові вогні. Одна по одній злітали вгору ракети. Лунали постріли. Незабаром на кризі біля пароплава спалахнуло вогнище. Вершомет бачив, як на фоні вогнища чорніли постаті моряків.

Мисливець нахилився над незнайомим. Дихання його послабшало, але він був живий і іноді ледве чутно стогнав.

Вершомет запалив цигарку і почав згортати навколо людини сніг, щоб вона не замерзла і не застудилась. Та він і сам зогрівався коло цієї роботи. Час від часу він позирав то на вогні на острові, то на вогнище біля пароплава і думав про те, хто там на острові. Може, на тому острові є якась станція? Хоча, як же в такому разі міг Кар говорити, що то зовсім невідомий острів? Може, щось попсувалось у штурманських інструментах, і вони, опинившись біля Новосибірських островів, самі не знали, куди їх занесло? А, може, якийсь пароплав теж зимує біля цього острова? Пароплав із справною радіостанцією і радистом, який зможе завтра ж повідомити про "Лахтак" в Архангельськ? Таке припущення особливо було приємне нашому мисливцеві.

Проте, придивляючись до людини, що лежала біля його ніг, він дедалі більше дивувався з його одягу і рис обличчя. Невідомий, на його думку, не був ні росіянин, ані ненець, що найчастіше зустрічались Вершометові.

Невже іноземець: німець, англієць, американець? — угадував мисливець.

Почав вираховувати, коли мусить повернутись Стьопа з підмогою Виходило, що вже пора Щоб допомогти себе знайти, він кілька разів вистрілив. І ось у відповідь звідкись іздалеку долетіло кілька пострілів. Стріляли з берега. Стріляли з кількох рушниць.

— Ого! — сказав сам собі мисливець. — Вони добре озброєні.

В цей час зовсім близько почулось: — Го-го-го! Вершомет! — і через кілька хвилин четверо моряків під проводом Стьопи з'явилися, з нартами перед мисливцем.

РОЗДІЛ XV

На льоду за кільканадцять метрів від "Лахтака" палало вогнище. Тут порядкували Торба і Лейте. Перший, економлячи паливо, сперечався за кожне поліно, а другий, навпаки, — тягнув у вогонь усе, що можна, аби ясніше горіло. І хоч як механік доводив, що палива в них дуже мало, боцман на те не зважав. Лейте хотів, щоб на острові добре було видно їх вогонь.

Кар хотів негайно послати розвідку, але мусив чекати, коли повернеться Вершомет із моряками, яких він послав з юнгою. Повідомлення Стьопи про те, що вони знайшли на кризі непритомну людину, його не дуже здивувало. Якби не вогні, на березі, то це здавалося б йому неймовірно дивним. Але тепер він переконався, що на острові Місячної Ночі були люди. Правда, як вони туди потрапили — цього він зрозуміти не міг. Адже район, де перебував "Лахтак", ще ніколи жоден пароплав, жоден літак не одвідували. В Архангельську Кар нічого не чув, щоб туди посилалось якусь експедицію.

Дивувався Кар, як такі великі вогнища могли розпалити на острові. Очевидно, там знайшлося чимало плавнику. Хоч дивно, як швидко він розгорівся. Особливо було йому дивно, що полум'я часом вибухало, ніби в нього підкидали сухої соломи.

З темряви почувся гомін голосів, і незабаром на крижині, біля вогнища, показались моряки з Вершометом. Нарти йшли порожні. Невідомого, що залишався непритомний, Павлюк ніс на руках, наче дитину. Велетенська сила дозволяла йому легко нести людину, вагою не менше як шістдесят п'ять — сімдесят кілограмів. Кочегар узяв її на руки, бо на нартах їхати було не зовсім спокійно.

Невідомого внесли в кубрик і поклали на ліжко. Запара, що трохи знався на медицині, відкрив йому рота і влив кілька грамів спирту. Потім з допомогою моряків роздягнув. На тілі було кілька ран. Запара помазав їх йодом, наклав вати і перев'язав бинтами.

З ясувавши, що невідомий звихнув праву ногу і ліву руку, гідролог одразу ж почав їх вправляти. Він зробив це так спритно, що йому могли б позаздрити чимало досвідчених лікарів-спеціалістів.

Не минуло й сорока хвилин, як невідомий, увесь забинтований, лежав на ліжку, і кочегар Ковягін доглядав його.

Незабаром у хворого підвищилася температура, і він почав марити. Він вимовив кілька слів, але ніхто їх не зрозумів. Це був іноземець. Але він говорив не по-англійському, не по-німецькому, не по-французькому Кар знав англійську й німецьку мови. Запара — французьку але вони не зрозуміли іноземця.

Влаштувавши хворого, вирішили зв'язатись з берегом. Карові самому кортіло піти туди, але він вважав, що йому ні в якому разі не можна кидати пароплав. Після загибелі капітана він дав собі слово, що під час цього вимушеного плавання залишатиме "Лахтак" лише в крайньому разі, коли це буде конче потрібно.

І хоч він сподівався на людей з берега, але вирішив все-таки послати туди розвідку. Іти на острів Кар призначив Лейте і Вершомета. Першого він посилав як свого помічника, досвідчену людину і знавця англійської мови — найпоширенішої мови серед моряків усіх націй, — а Вершомета як найвитривалішого й найдосвідченішого серед них мисливця-полярника. Кожен з моряків хотів піти з Лейте і Вершометом, але Кар більше нікому не дозволив.

Стьопі, що хоч і почував утому, теж дуже хотілось піти на острів, але він розумів, що Карова заборона мала рішучий характер. Проте юнга попросив, щоб йому дозволили провести розвідників хоч хвилин двадцять-двадцять п'ять, і коли вони нікого не зустрінуть, то він повернеться.

— Гаразд, — погодився Кар. — Але ти підеш не сам. З тобою піде і... Котовай.

Стьопа гадав, що Кар назове Павлюка. Всі присутні думали так само. Адже цей велетень найбільш підходив хлопцеві в супутники. Мабуть, у перший момент Кар і мав намір саме його назвати, але передумав. Лейте й Запара його зрозуміли.

— Лейте, — сказав Кар, — у вас є годинник. Через п'ятнадцять хвилин матрос і юнга нехай повертаються назад. Вони піднесуть вам рушниці й торби з припасами. Коли вийдете на острів і встановите контакт з тими людьми, дайте нам сигнал. Один вогонь перенесіть праворуч. Довідайтесь, що то за люди, в якому вони стані, і можете сказати, як ми сюди потрапили. Негайно ж повертайтесь назад.

— Єсть! — відказав Лейте.

Щойно розвідувальна партія рушила в путь, як три вогні погасли. Залишився один, але розгорівся він ще ясніше.

Вершомет і юнга, хоч і багато находилися за цей день, але майже забули про втому. Цікавість підганяла їх. Адже це так зрозуміло. Ті, хто залишився на пароплаві, проводили їх із заздрістю.

Тільки-но зникли обриси пароплава, — а вони зникли буквально через дві хвилини, бо вогнище на льоду було неспроможне перемогти темряву на більшу відстань, — як нерівність криги далась взнаки розвідникам.

Котовай спітнів і впав. Вершомет допоміг йому підвестися.

— Радий я, що зустрінемо на острові людей, — поспішаючи вперед, сказав Стьопа. — Досадно тільки, що острів цей, очевидно, вже має назву, а та, яку ми йому дали, мені дуже до вподоби.

— Нічого, синку! То не страшно. Є острови, що мають по кілька назв, — відказав Стьопі Лейте. — Наприклад, я чув, що острів Врангеля називався Новою Колумбією, островом Пловера, островом Келлета, островом Давидова.

Темрява нерухомо лежала навколо них. Здавалось, вони пливли в ній. Два вогники — один попереду, а другий позаду — своїм світлом порушували темряву ночі.

Раптом спереду зашаруділо, і перед розвідниками з'явились дві постаті на лижах.

У повітрі прозвучав незнайомий голос.

— Гу даг! (Здорові були.)

РОЗДІЛ XVI

Кремезна людина середнього росту стояла на лижах перед Лейте і простягала до нього руку.

— Де гледер мей мегет о се дем ї'йен. Вем ер ді? Вур кеммефра? [Я дуже радий вас бачити. Хто ви? Звідки ви йдете?]

— Привіт! Привіт! — привіталися розвідники з "Лахтака".

— Ми дуже поспішали, щоб зустрітись з вами — сказав Вершомет.

— Йей форштор дем іке! Йей ер норшкер! [Я вас не розумію! Я норвежець!] — відказав той же кремезний чоловік.

Другий стояв біля нього мовчки.

Так само мовчки стояв перший момент і Лейте. Він прислухався до мови незнайомого і не зрозумів її. Ясно, що це був не англієць. Проте це ще не значило, що він не знає англійської мови. І старий моряк звернувся до незнайомого по-англійському:

— Ми радянські моряки. В кригах стоїть нащ пароплав. Хто ви?

Незнайомий теж одразу перейшов на англійську мову.

— Я — капітан Олаф Ларсен, норвежець. Моя шхуна "Ісбьорн" загинула, розчавлена кригами. Екіпаж вибрався на цей острів.

— Від імені капітана "Лахтака", так називається наш пароплав, — пояснив Лейте, — і всього екіпажу прошу завітати до нас. До пароплава лише п'ятнадцять хвилин ходу.

— Дякую, — сказав норвежець.

Його товариш кашлянув, наче теж приєднався до розмови.

Усі шестеро повернули назад до пароплава. По дорозі норвежець розпитував, чи довго вони в кризі і що за пароплав "Лахтак", скільки на ньому людей. Лейте відповідав коротко, бо в темряві, йдучи на лижах, розмовляти було не дуже зручно.

— Оскаре Петровичу, — звернувся Стьопа до Лейте, — спитайте їх, як цей острів зветься.

Лейте виконав просьбу юнги і через хвилину відповів:

— Вони не знають, як він зветься, бо в них немає карти цієї частини моря. Але вони його називають островом Полярної Ночі.

— Оскаре Петровичу, — знову заговорив юнга, — дозвольте мені випередити вас хоч на дві-три хвилини і сповістити товаришів про нашу зустріч.

— Гаразд, поспіши разом із Кртоваєм! — дозволив боцман, радий хоч на кілька хвилин раніше сповістити Кара. — Скажіть: норвежець. Не балакучий. Знає англійську. Шхуна загинула. Екіпаж зимує.

Юнга й матрос поспішили обігнати решту лижників. Це їм удалося легко, бо Лейте і Вершомет ішли поволі, а в ногу з ними посували і норвежці.

Вони випередили своїх гостей майже на п'ять хвилин. Стьопа докладно відрапортував Карові про розвідку, і Кар звелів приготувати у приміщенні вечерю та все необхідне для зустрічі несподіваних гостей.

Аж ось із темряви виринули Лейте, Вершомет і норвежці.

— Ура! — привітали моряки з "Лахтака" своїх гостей.

Кар відрекомендувався, потиснув обом гостям руки і запросив їх на пароплав.

Норвежці відповіли на привітання і щось сказали один одному. Зійшовши на палубу, капітан Ларсен заговорив по-англійському і представив Карові свого супутника, як льодового лоцмана Ландруппа.

— Ми знайшли, очевидно, одного з ваших товаришів, — сказав Кар капітанові Ларсену і розповів про людину, що впала з тороса.

— О! Ельгар! Це наш матрос-мисливець Ерік. Він ходив полювати звіра. Коли сховався місяць, ми запалили вогонь, щоб допомогти йому повернутися назад. Він казав вам про нас?

— Ні. Він лежить непритомний. Ми вже подали йому допомогу.

Норвежці зразу ж пішли до товариша. Саме в цей час поранений розплющив очі й опритомнів. Капітан Ларсен сказав йому кілька слів. Поранений відповів. Їх розмову розумів лише Ландрупп, бо говорили вони по-норвезькому.

Ларсен обернувся до Кара.

— Матрос дуже вдячний своїм рятівникам. Він просить перенести його до нашого табору на острові.

Почувши це, Запара став рішуче заперечувати:

— В його стані це ніяк неможливо. Йому потрібно принаймні тиждень пролежати нерухомо тут, у нас. А може й більше. Спитайте, — звернувся гідролог до Кара, — чи є у них лікар. Коли є, то нехай швидше приходить сюди.

Капітан Ларсен відповів, що лікаря у них немає, і погодився, щоб матрос залишився на пароплаві.

За чаєм норвежець коротко познайомив Кара з своєю історією.

Шхуна "Ісбьорн" два роки тому вийшла з Норвегії в Полярне море промишляти на морського звіра. Пройшовши понад південними берегами землі Франца-Йосифа, "Ісбьорн" потрапила в Карське море. Ларсенові вдалося пройти далеко на північ, але незабаром шхуну затерло кригою. Це сталося на північний схід від острова Шмідта. Цілий рік бідолашних мореплавців тримало в кризі. Наприкінці другого літа в кризі з'явилось чимало розколин і ополонок. "Ісбьорн" удалося скористатися

З цих розколин, і вона рушила на південний схід, щоб пройти до азіатського суходолу. Але незабаром почалися морози, і шхуна знову спинилась у непоборних Для неї льодах. Вона почала дрейфувати. Пізньої осені морські течії занесли її разом з кригою до берегів цього острова, і тут крига розчавила шхуну. Екіпаж у складі дванадцяти чоловік висів на острів. У північно-західній частині острова вони влаштували табір, збудувавши невеликий будинок і поставивши намети. Під час загибелі шхуни їм пощастило врятувати харчі й одяг, а також шлюпку. Тепер вони чекали літа, щоб рушити пішки або шлюпкою на південь.

Лейте, слухаючи оповідання норвежця, переказував його товаришам.

Вчора норвежці вирішили, незважаючи на полярну ніч, вийти пополювати. Матрос-мисливець Ерік Олаунсен зійшов на кригу й одбився від них. Коли місяць зайшов, вони запалили вогонь, щоб показати йому дорогу Несподівано побачили одвітний вогонь і ракети.

Кар в свою чергу докладно поінформував норвежця про пригоди "Лахтака" і запропонував з'єднатись, щоб спільними силами вирватись з крижаного полону.

Норвежець коротко й сухо подякував.

Одночасно з'ясувалося, що у норвежців теж немає радіостанції.

Після короткого відпочинку Ларсен та його супутник попрощалися з екіпажем "Лахтака" і зникли в темряві. Стьопа не вийшов на палубу їх проводити: він сидів біля матроса-мисливця Еріка Олаунсена.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

ЕЛЬГАР

РОЗДІЛ І

Світанки довшали. З одинадцятої години ранку на небі зникали зорі. Моряки нетерпляче чекали сонця. Полярна ніч кінчалася.

Навесні в Арктиці лютують найдошкульніші морози, але, сподіваючись сонця, екіпаж "Лахтака" на них уже не зважав. Стомлені темрявою люди раділи цим морозяним світанкам.

І ось, нарешті, прийшов довгожданий день. Це було на початку березня. Кар заздалегідь попередив, що того дня, якщо стоятиме ясна погода, вони побачать сонце.

Перед полуднем на палубі зібралася вся команда

"Лахтака". Ерікові Олаунсену теж допомогли вийти з кубрика. Це вперше після хвороби він вийшов на палубу. Норвежця посадили на ящик з-під тросів. Він вдихав свіже повітря і чекав радісної події: сходу сонця. Олаунсен виглядав мужньою людиною років сорока. Обличчя у нього заросло бородою. Хутряна шапка зсунулась на чоло, і з-під неї дивились тверді і, безперечно, чесні очі. Впадала в око худорлявість цієї людини.

Біля норвежця стояв Стьопа. Він не відриваючись стежив за обрієм.

Кар і Запара на капітанському містку готувались до астрономічних спостережень.

Торба зібрав решту моряків навколо себе і весело розповідав напіванекдотичну пригоду — як він і його приятелі продавали в якомусь порту ведмедя:

— Плавав я тоді на маленькому криголамі "Свистун". Улітку стояли ми в ремонті. І от на другий чи на третій місяць, — говорив поважно й

неголосно механік, — команда підводного човна, що стояв у доку поруч "Свистуна", запросила нас на вечірку. Там наші хлопці розійшлися, почали виступати з промовами. От один і каже: "Взаємно запрошуємо наших господарів наступного вихідного дня до себе в гості". Всі заплескали в долоні, закричали "ура". Підводники подякували й обіцяли прийти.

Вернулись ми на "Свистун" і другого ранку почали думати про зустріч з підводниками. Грошей тоді ми мали тільки що на цигарки. А треба ж почастувати, вечерю зробити таку, щоб довго гостинність нашу пригадували й іншим розповідали. Судком теж грошей не мав. А на берег, у комітет, не ходили, бо прорив у нас був і через те незручно в такий момент просити.

Плавав з нами на криголамі молодий рудий ведмідь. Під ту скрутну хвилину вирішили ми ведмедя продати. Вибрали двох продавців: одного кочегара та одного матроса і послали з ведмедем на берег. Хоч і шкода було розставатися з рудим, але іншого виходу не бачили

Незабаром повернулись наші продавці без ведмедя, але з грішми. Ну, добре. Аж ось за якусь годину після їх повороту чуємо на палубі галас. Вискакуємо, а то матроси й кочегари радісно кричать, а серед них поважно з боку на бік перевалюється наш рудий. Виходить, утік наш Михайло від нового хазяїна і назад повернувся. Зметикували ми тоді: можемо так без кінця рудим Михайлом гендлювати.

Повели його знову на продаж. На цей раз і я пішов. Вийшли на базар, де собаками торгують.

Як побачили собаки нашого рудого, то такий гармидер зняли, що прибіг базарний комендант і прогнав нас звідси. Перейшли ми тоді в той ряд, де живу птицю продають.

З одного боку півні співають, гуси ґелґочуть, а з другого — якісь дідки ходять та канарок у клітках пропонують. Стоїмо ми з нашою "птицею". Підходить височезний громадянин з величезним животом, у зеленому піджаку і синьому картузі Оглядає нашого рудого й купує.

Заплатив, потягнув за мотузок і подався. Ведмідь охоче за ним побіг. А ми теж слідом... Цікаво, чи вирветься рудий, чи ні. Проминули базар, пройшли двома провулочками, перейшли через сквер, де няньки з дітьми сидять, і спинилися на центральному міському майдані. За ведмедем юрба хлопчаків біжить. Та тільки-но задзеленчав трамвай, пробігаючи повз нашого покупця, як рвонув рудий з усієї сили вбік! Його новий хазяїн беркицьнув на тротуар і випустив з рук мотузок. Хлопчаки, що йшли за ведмедем, з верещанням кинулися врозтіч. Рудий, тікаючи, штовхнув якусь громадянку з парасолькою в руках. Громадянка випустила парасольку і з страху зарепетувала не своїм голосом. Рудий, очевидно, злякався і надав пари. Мчить. Народ на вулиці жахається, кидається на всі боки, міліціонер свистить, а ми регочемось, наче в кіно Ігоря Ільїнського або Пата і Паташона дивимось. За хвилину рудий зник з наших очей. Повернулись ми на пароплав, застаємо нашого Михайла дома. Минуло трохи часу, і повели ми його втретє продавати...

— Гей, хлопці, — крикнув з містка Кар, — сонце сходить!

Всі одвернулись від Торби і вп'ялися поглядами в обрій. Над краєм крижаного поля згасала червона заграва. Ось з-за моря випливла полум'яна куля. Навколо на снігових заметах заграли золоті бризки. Сонце перемогло полярну ніч.

Моряки закричали "ура". Котовай заграв на трубі, а Вершомет бив у саморобний бубон.

— Ми радіємо, наче стародавні дикі племена, — з очима, повними радісного посміху, сказав Кар метеорологові.

Той підтупнув ногою і, намагаючись кричати, охриплим голосом відповів:

— Мені самому танцювати хочеться!

РОЗДІЛ II

Сонце світило недовго. Через кілька хвилин воно сховалося за обрій.

Моряки, незважаючи на мороз, у збудженому настрої юрмились на палубі.

— Кінчайте, товаришу механік, — звернувся до Торби Котовай, запрошуючи закінчити оповідання про ведмедя, — я чув про подібну пригоду у Владивостоцькому порту, тільки з невеликими відмінами.

— Мені ж розповідали, що це трапилося в Одесі, — вставив Лейте.

Історія, друзі мої, любить повторюватись, — сміючись, відповів Торба. — А такі зауваження робити нечемно. Тому я свого оповідання не закінчую, і про кінець догадуйтесь самі. А може, вам розповідали?

Механік підморгнув, засміявся і пішов до кубрика, за ним рушили й інші. Стьопа допоміг Ерікові Олаунсену спуститися в приміщення.

Непривітно виглядав кубрик після осяяних сонцем просторів. Хоч як боролися моряки з вогкістю, але вона давала себе знати. Хоч як провітрювали кубрик, але повітря тут було не зовсім свіжим. А коли й вдавалося нагнати досить чистого повітря, температура дуже швидко знижувалася, і доводилось спішно затикати всі щілини і кутатись поверх хутряного одягу ще й ковдрами.

Ліжка Еріка Олаунсена і Стьопи стояли поруч. Юнга взявся доглядати норвежця і дбайливо виконував цей обов'язок. З свого боку норвежець виявляв до хлопця велику вдячність. З берега до нього приходили лише двічі. Один раз капітан Ларсен, а другий раз — Ландрупп. Між іншим, Кара здивувало, що норвежці не запрошували ні його, ні його товаришів до себе на острів. Так само нічого не відповів йому капітан Ларсен на пропозицію залишити навесні разом острів. Кар гадав, що першому причиною були, мабуть, якісь внутрішні справи норвезької команди, а другому, що капітан прийняв його пропозицію, але наперед не хотів дякувати: мовляв, нема чого говорити, поки по-справжньому не почнеться весна. З делікатності Кар не порушував більше цього питання. Ларсен хотів забрати Еріка Олаунсена, але Кар умовив його залишити хворого на пароплаві, поки той зовсім видужає.

Олаунсена, очевидно, гнітила вимушена мовчанка. Часом він починав говорити, але ніхто його не розумів. З ним

Порозумівалися наче з глухонімим, — мімікою та жестами. Тепер Ерік сідав їсти до загального столу, грав із моряками в шашки та доміно і навіть вивчив кілька російських слів. За день перед тим, як уперше після зими з'явилося сонце, Запара подав Стьопі думку, щоб у розмовах з Еріком він вивчав норвезьку мову, а норвежця навчав російської.

Щоранку, коли норвежець прокидався, він казав: "Гу мор'єн!"

Це дуже схоже на німецьке "гут морген", і його враз розшифрували, як "доброго ранку".

Стьопа ж вітав Еріка словами: "Доброго ранку!" Тепер уже норвежець ранками казав "доброго ранку!" а юнга, навпаки: "гу мор'єн!"

Повернувшись до кубрика, Ерік і Стьопа розташувались на своїх ліжках. Ерік напівлежав. На тумбочці між ліжками горіла лампочка. При її світні юнга почав розглядати карту Арктики, що її незадовго перед

тим дістав у подарунок від Запари. Норвежця теж зацікавила карта, і він схилився над нею. Написи на карті були зроблені по-російському і по-англійському. Ерік не знав ні тієї, ні другої мови, але, очевидно, був непогано знайомий з картою, бо, торкаючись сірником того чи іншого острова або півострова, майже правильно їх називав.

— Стьопо, — звернувся норвежець до юнги і, показуючи то на себе, то на карту, сказав: — Ерік... Гронланд... Ерік... Свальбард... Ерік Франц-Йосиф... Ерік... Америка... Аляска... Берінг... ескімос... чукча... Ерік... Ельгар...

Стежачи за сірником, яким норвежець водив по карті, і прислухаючись до його слів, юнга зрозумів, що Ерік був у Гренландії, на Свальбарді, Землі Франца-Йосифа, а також на Алясці, бачив ескімосів і чукчів...

Для норвезького моряка це цілком можливо. Адже норвезьких матросів можна зустріти не тільки на півночі, а й по морях цілого світу, на пароплавах під усяким прапором.

— Ерік Арктик о Антарктик... — Норвежець зробив руками жест, ніби він тримає глобус, і показав зверху й знизу.

Очевидно, Ерікові Олаунсену доводилося плавати в південних полярних морях на одному з норвезьких, а може, інших китобоях, які рік у рік плавають туди по цінну здобич.

— Ерік тіль Берінг шоен ор го дампшібе... [Ерік вісім років плавав у Берінговому морі на пароплаві.] Чукчі... Ерік Ельгар...

— Ельгар? — спитав Стьопа. — Що таке Ельгар? Острів такий? Чи пароплав зветься Ельгар?.. Ельгар?..

Норвежець не зрозумів і лише радісно повторив, показуючи на себе:

— Ельгар, Ельгар! Ельгар!

РОЗДІЛ III

— Дмитре Петровичу, я щойно мав велику розмову з Еріком. Виявляється, він плавав майже по всіх арктичних антарктичних водах, — інформував юнга свого вченого шефа під час чаю за загальним столом.

Тут же, разом з усіма, сидів і Ерік. Він спирався руками на стіл і зацікавлено розглядав радянських моряків. Ця зацікавленість безперервно світилася в його очах, відколи він опритомнів і довідався, що перебуває на радянському пароплаві.

— Особливо довго, — продовжував Стьопа, — коли я вірно його зрозумів, плавав він у Берінговому морі на пароплаві "Ельгар".

— Я [Так.], Ельгар, я, я, — наче потверджуючи, промовив норвежець.

— Ельгар? — перепитав Кар. — Мені доводилось плавати між Петропавловськом на Камчатці і Номом, що на Алясці. Ми зустрічали там чимало різних пароплавів, але пароплава "Ельгар" не пригадую.

Лейте звернувся до Еріка:

— Берінг... Ерік Олаунсен... Шіп?

Норвежець, очевидно, зрозумів запитання. "Шіп" — це по-англійському "пароплав". По-норвезькому пароплав буде "дампшіб".

— Шіп, — промовив Ерік, підіймаючи брови. — Нава лук... Ном...

Кар примружив ліве око, прислухаючись до норвежця.

— Лаврентій, Провидіння, Уеллен, — звернувся він до

Еріка, називаючи місцевості на побережжі Берінгового моря.

На губах норвежця з'явилася радісна усмішка:

— Я, Уеллен, я!

— Ельгар — це не пароплав, — пояснив Кар, — він плавав на шхуні "Навалук". Про ту шхуну я справді чув і, здається, навіть її бачив.

— Значить, Ельгар — це якась місцевість. Можливо острів, — заявив Стьопа.

— Навряд, — висловив сумнів Кар. — Коли острів, то. мабуть, з тих, що навіть у лоції зветься скелею На Берінговому морі я знаю майже всі острови. Хоч треба сказати, слово "ельгар" я десь чув. Але де — не пригадую.

Розмова тривала далі, але Кар уже не брав участі в ній. Мовчки допивши чай, він пішов до своєї каюти.

Ерік Олаунсен все так же пильно приглядався до малозрозумілих йому співбесідників. Він догадувався, що Торба — механік і старший помічник Кара, що Запара — учений співробітник, а решта — матроси й кочегари. Його дивували простота взаємин між радянськими моряками, незалежно від їх службового стану. Він бачив, що незалежно від товариських взаємин між старшими і підлеглими, на цьому ж пароплаві була тверда дисципліна. Він з приємністю відчував теплу дбайливість усіх цих людей про нього і дружбу між ними. Його захоплювало те, як використовували свій час радянські моряки, потрапивши в льодовий полон. Він не міг розповісти того, що думав, не міг спитати про багато цікавих і незрозумілих для нього речей, бо не знав мови цих людей. Він уважно прислухався до тих слів, якими вони між собою перекидались, і

коли розгадував значення хоч одного, намагався запам'ятати його, повторюючи кілька разів.

Його бажання вивчити російську мову цілком відповідало такому самому бажанню Стьопи щодо норвезької.

Після чаю Стьопа, машиніст Зорін і кочегар Шелемеха взялися до розв'язування алгебраїчних задач. Наступного дня мала відбутись чергова лекція Кара з математики, і вОНИ готувались до неї.

— Що, будемо з нами розв'язувати? — спитав Зорін норвежця, коли той сів біля них. — Давай, давай!

Ерік покрутив головою. Алгебри він не знав; ікси, ігреки та зети були для нього таємничою магією. Те, що ними займались машиніст, кочегар і юнга, ще більше підносило в його очах авторитет радянських моряків.

Котовай і Ковягін на протилежному кінці стола займались арифметикою. Коли Ерік підійшов до них і глянув у їх зошити, операції з цифрами, які він побачив, здалися йому цілком зрозумілими.

Бачачи, що ні в одного з них задача не виходить, він нахилився над зошитом Котовая і поволі зрозумів її зміст.

— Вер що снільогьі мей блюант... [Дайте мені, будь ласка, олівця.] — попросив він матроса, показуючи на олівець.

— Олівця просиш? — зрозумів його Котовай.

Ерік узяв клапоть паперу і почав вираховувати, запрошуючи кочегара й машиніста стежити за його писанням.

Ерік розв'язав задачу.

Ця подія зразу зблизила обох арифметиків з норвежцем. Утрьох вони незабаром порозв'язували всі задачі. Після цього Ковягін почав пояснювати Ерікові умову задачі про гусей. Цю задачу кочегар задавав кожному новому знайомому.

— Слухай, Ерік, — сказав він, — летіли гуси... Але як це тобі пояснити?

Котовай непогано малював, і йому спало на думку ілюструвати задачу малюнками.

— Багато гусей, — оповідав Ковягін, багато раз тикаючи пальцем у малюнок Котовая, — а назустріч їм один гусак.

Все це кочегар демонстрував пальцями, мімікою та ґелґотанням, як то роблять гуси. Далі йшов переказ всім відомої задачі: "Здрастуйте, сто гусей! — сказав гусак. — Здрастуй, гусак! — відповіли гуси, — тільки нас не сто, а менше. Коли б нас було ще стільки, та півстільки, та чверть стільки, та ти з нами, тоді було б сто". Питання: скільки летіло гусей назустріч гусакові?

Але це була незрозуміла Ерікові задача, і він лише розводив руками.

Нарешті, час навчання закінчився. Шелемеха урочисто закрутив грамофон. У цього інструмента був, здається, чи не столітній стаж. Принаймні так запевняв Торба. І хоч механік, машиніст і кочегар чимало доклали зусиль, щоб його полагодити, він неймовірно дико свистів і хрипів. А втім моряки на те не зважали.

Наближався час вечері. До кают-компанії увійшов Кар.

— А знаєте, — звернувся він до товаришів, — уперше я почув слово "ельгар" від капітана Ларсена... Але до чого це він сказав?

РОЗДІЛ IV

На початку двадцять третьої години Ленте вийшов на палубу провідати вахтового. Вахту стояв Соломін.

На той час мороз пом'якшав, але дув чотирибальний вітер, і з неба порошило снігом. Навколо згусла темрява. Хмари, очевидно, щільно закутали небо, бо вгорі не видно було ні одної зірки.

Лейте застав вахтового на нижньому містку. Соломін нахилився через фальшборт і насторожено до чогось прислухався. Поруч нього горів ліхтар.

— Як справи, вахтовий? Спати не хочеш? — спитав Лейте. — Цікавого нічого не помічав?

— Помічав, — відповів матрос.

— А саме?

— Чути, як в морі кригу ламає. Все частіш і частіш гримотить. — Ніби на підтвердження тих слів, з моря долетів віддалений гуркіт.

— Рушає, — проговорив Лейте. — Стискається.

— Я хотів уже спуститися вниз сповістити, та затримався через одну справу.

— Яку?

— Та щось застрекотіло на палубі. Наче якась машинка, наче...

— Що таке? — стримуючи хвилювання, спитав Лейте. Одночасно промайнула думка: "Знову".

— Важко й сказати що... але, напевне, я чув, як щось стрекотіло із... я сказав би, якимсь дзвоном.

Здалеку знову долетіло гуркотіння, подібне до пострілів з багатьох гармат.

Щось зловісне почувалося в тому гуркоті. Обидва моряки, прислухаючись до тих звуків, пригадали пароплави, які, зимуючи в полярних морях, гинули від стискування криги. Хоч той гуркіт долітав здалеку, але. безперечно, рух криги мав позначитись і на крижаному полі, де вмерз "Лахтак".

— Будь на місці... — сказав Лейте Соломіну. — Я зараз вернусь.

Він скочив униз, в каюту, щоб сповістити капітана. Кар прийняв повідомлення дуже спокійно. Підвівся з ліжка, одягся і наказав:

— Дайте розпорядження людям бути напоготові. Покличте до мене на місток механіка.

Кар вийшов з каюти і, пройшовши через їдальню, піднявся на палубу. В обличчя йому вдарило снігом; з темряви долинув віддалений гуркіт.

На випадок, коли б крига почала наступати на пароплав, передбачалось заздалегідь ухваленим розпорядком винести на крижину запас харчів, одяг, потрібний інструмент і шлюпку. В разі оголошення крижаного авралу кожен моряк знав своє місце.

Кар крізь темряву мацав очима кригу навколо пароплава, розмірковуючи, куди доведеться вивантажуватись, і намагався вгадати, в якому напрямі буде наступати крига.

Потім він зійшов на капітанський місток. Там, кутаючись у великий важкий кожух, стояв Соломін. За кілька хвилин туди зійшли Торба і Лейте. На палубу виходили матроси й кочегари. Стьопа із Зоріним допомогли піднятись Олаунсену

Норвежець спочатку не зрозумів, чому його збудили. Люди виходили з кубрика так бадьоро: йому й на думку не спадала ніяка небезпека. Він скоріше сподівався побачити на палубі щось цікаве. Опинившись на повітрі й почувши гуркіт, який час від часу долітав з моря, він стривожився. Але в темряві ніхто не побачив тієї тривоги на його обличчі.

Узявши ліхтар, Ерік знаками запросив Стьопу спуститись на кригу. Юнга кивком голови дав згоду. Шкандибаючи, норвежець поліз по трапу вниз... Крім Стьопи, його супроводив Шелемеха.

Коли вони опинилися на кризі, Ерік пішов довкола пароплава. Ні юнга, ні кочегар не розуміли, чого хоче норвежець, але пішли за ним, по змозі допомагаючи йому. Він обійшов корму і зупинився коло правого борту що ним пароплав обернений був до моря.

Кар помітив на кризі ліхтарі.

— Лейте, що за недисциплінованість? Хто це на кригу поліз? Соломін, підіть довідайтесь, що там таке? Скажіть щоб без мого дозволу пароплав ніхто не залишав.

Матрос поспішив виконати наказ.

Кар з помічниками прислухався до звуків тривожної ночі. Ні він, ні Лейте, ні Торба не знали напевне, чи не час уже розпочинати вивантажуватись.

Тим часом норвежець і його супутники стояли на кризі. Моряки, які були на палубі, перейшли ближче до них. Одійшовши кілька кроків убік, Ерік Олаунсен нахилився і приклав вухо до криги, наче прислухаючись,

що під нею робиться. Раптом ніби якийсь гуркіт пройшов під кригою.

Стьопі стало ясно, що норвежець про щось довідується, хоч спосіб цей для юнги був незрозумілий.

Аж ось Ерік підвівся. Світло ліхтаря впало на нього. На обличчі його блукала весела усмішка.

— Ней, ней! — голосно сказав він і, показавши рукою на море, з презирливим виразом захитав головою, ніби хотів сказати: цей наступ нам нічим не загрожує.

Стьопа відразу зрозумів Еріка і сказав Соломіну:

— Перекажи капітанові, що норвежець зробив експертизу нашій крижині і запевняє, що можна бути спокійним. А ми ліземо назад на палубу.

Коли Соломін розповів про те на капітанському містку, Кар здивовано знизав плечима.

— Можливо, — промовив він, — я десь читав, нібито в Гренландії ескімоси таким способом визначають напрям руху криги, хоч я особисто вважаю це за фантастику.

— Проте, — додав він, подумавши, — почекаємо трохи з авралом. Коли близько заворушиться крига, тоді почнемо вивантажуватися. Дуже можливо, що під цим берегом нас захищають айсберги, які, мабуть, стоять на мілинах.

Ніхто не залишав палуби. Всі прислухалися до віддалених вибухів, і кожен уявляв собі, що робиться на просторах закрижанілого моря.

А там, у темряві, йшов морем крижаний вал. Із страшенною силою натискував він на тороси і трощив їх.

Тріскали крижані поля, і в щілини, ніби у велетенську пащу, виливались незчисленні тонни морської води. Ламались між ополонками крижані перегородки. З силою в мільярди кінських сил стискалися два величезних крижаних поля, а під ними вирувала велетенська припливна хвиля.

Крижаний вал виріс на тридцять метрів заввишки, прокотився кілька сот метрів і, простягшись на кілька кілометрів, зупинився.

О третій годині ночі стискання криги припинилося.

РОЗДІЛ V

Павук підозри снує павутиння на "Лахтаку". Те павутиння щораз більш обсновує Павлюка, хоч кочегар, мабуть, про те й не догадується. Стиха, віч-на-віч, розмовляють про те моряки. Хоч ніхто вголос нічого не казав, але майже половина їх знала про люльку, знайдену після пожежі, про таємничі звуки, що їх довелось декому чути на палубі ночами...

Тим часом поведінка Павлюка ставала дедалі чуднішою. До загального кубрика він приходив лише їсти та виконувати покладену на нього роботу. Він запізнювався на політгурток і виявляв неуважність на лекціях з математики. Зробився похмурим і зосередженим. Здавалося,

наче його підмінили. Зник веселий кочегар, що любив побалакати, що всім цікавився, до кожної справи втручався і часто виступав ініціатором різних витівок.

Правда, іноді він вбігав до кают-компанії з веселим виразом на обличчі, з блискучими очима і навіть жартував. Але це траплялося рідко. Та навіть і в таких випадках тінь якоїсь турботи не зовсім зникала з його чола.

Стьопа дивувався зміні, що помічалась у його найближчому товаришеві, говорив на цю тему із Зоріним Машиніст, який знав про ті неясні підозри, що падали на Павлюка, нічого не сказав юнзі, лише заспокоїв його кількома загальними фразами. Стьопа ж на той час захопився новим знайомим і весь вільний час проводив з Еріком Олаунсеном, набираючись від нього норвезьких слів і навчаючи його російської мови

За останній час Павлюк змінився і зовні. Він схуд, зблід. Правда, не лише Павлюк мав такий вигляд. Котовай і Ковягін теж не дуже добре себе почували Вимушена полярна зимівля давалася взнаки слабшим організмам. Але доводилося дивуватись, що Павлюк, якого вважали за найздоровішого на пароплаві, піддався важким умовам, тоді як Кар, Лейте і Шелемеха навіть поправилися: останній набрав дев'ять кіло ваги

Кар мовчки спостерігав кочегара-велетня Він завжди цінив Павлюка Але тепер, аналізуючи свої підозри, він Щораз більше схилявся до думки, що той замовчує якусь таємницю. Штурман нічого в нього не питав, пам'ятаючи відповіді після пожежі і те, що він говорив Запарі, коли метеоролог питав про незрозумілі звуки, які Павлюк, безперечно, мусив чути. Кар чекав, коли Павлюк сам усе розповість. Йому здавалося, що ця історія повинна кінчитися щирим признанням.

Штурман мовчки чекав продовження таємничих по ній, одночасно стежачи за Павлюком. Боявся він лише одного/ чи не вплинула часом

полярна ніч-зима на психіку кочегара. Ще матросом Кар плавав на пароплаві, який залишився одного разу на вимушену зимівлю в кризі Чукотського моря. Він був свідком, як у полярну ніч збожеволіли двоє його товаришів. Але умови тієї зимівлі були незрівнянно тяжчі, ніж умови на "Лахтаку". Проте, коли зійшло сонце, матроси видужали. Такі самі надії покладав і тепер капітан Кар на сонце.

Лейте аж ніяк не поділяв думок Кара щодо Павлюка. Старий моряк запевнив себе, що Павлюк — безперечний винуватець пожежі й що він і тепер робить якісь таємничі "фокуси-покуси", як висловлювався Лейте. Коли б його Кар послухався, то Павлюк уже сидів би замкнений під арештом.

Лейге — фактичний господар палуби, адже Вершомет, призначений на боцмана, мав дуже малий досвід, щоб цілком заступити старого моряка — багато часу був на повітрі. Він найпильніше стежив за Павлюком.

Не раз у темряві підходив він до дверей радіорубки, — через радіорубку був хід до каюти радиста, — і прислухався... але нічого не чув.

Якось о п'ятій годині ранку Лейте вийшов на палубу. Крізь захмарене небо рідко проглядали зорі. Лейте тримав у руках сокиру. Після нападу ведмедя на Стьопу моряки вважали за краще виходити на палубу з якоюсь зброєю. Старий моряк гадав, що для нього цілком досить сокири.

Подивившись, що робить вахтовий матрос. Лейте пройшов на корму. Коли він повертався назад, йому здалося, ніби з вікна каюти радиста, крізь щілину, пробивається світло.

"Вікна позатуляв", — догадався Лейте. Неясна підозра заворушилась у нього, але він не звернув на те уваги і, присвічуючи ліхтарем, почав

оглядати, чи все гаразд на кормі. Аж ось вухо його вловило різкий металічний звук. Він враз випростався. "Звідки це?" Але звук одразу стих. "Ні, це не вчулося, — сказав собі моряк, — це напевне з його кающи".

Лейте швидко рушив до кающи радиста. Він збіг по одному трапу, піднявся по другому. Під ногами рипів сніг, що його намело сюди напередодні. Намагаючись іти якомога тихше. Лейте підкрався до вікна кающи. Вікно було щільно затулене, і лише крізь маленьку щілинку вгорі пробивалося світло. То була дуже маленька щілинка. Крізь неї він нічого не міг роздивитись. Лейте приклав вухо до вікна. Його вухо вловило якесь шарудіння. Намагаючись піднятися вище, він посковзнувся і стукнувся головою об стінку кающи.

Моряк випростався і розгублено провів рукою по обличчю. Знов притулив вухо до вікна, але тепер уже не чув абсолютно нічого. Постоявши так хвилину Лейте тихенько рушив попід стіною і, підійшовши до дверей радіорубки, спробував їх відчинити. Та, мабуть, двері були зачинені на ключ або на засув.

Тоді він постукав.

Ніхто не відповідав. Лейте розсердився і став грюкати щосили. Коли враз з даху рубки його освітив ліхтар, і почувся голос Павлюка:

— Боцмане, здоров! Чого стараєшся? — І зверху на палубу сплигнув Павлюк з рушницею в руках.

— А чого це ти на ключ зачиняєш? — сердито спитав старий моряк.

— А щоб часом ведмідь не зал із, — відказав кочегар. — Я й оце чую, щось грюкає... думав звір. Схопився за рушницю і через люк, що в стелі, нагору... — Будь ласка, — запросив він Лейте, обернувши ключа й одчинивши двері радіорубки.

— Дякую... Я тільки хотів сказати, що в кубрику гучномовець не працює, — пробурмотів Лейте і пішов геть.

Услід йому почувся тихий сміх кочегара. Гучномовець не працював уже майже півмісяця.

РОЗДІЛ VI

Ранками Вершомет сходив на кригу і гуляв довкола пароплава, сподіваючись зустріти звіра. За кілька сот метрів від "Лахтака" з'явилась ополонка. Там мисливець вичікував нерп.

— І ведмедям уже час гуляти, — казав він, дивуючись із відсутності звіра.

Разів зо два зустрічались сліди песців, і це наштовхувало на думку знову почати полювання на цього арктичного лиса. Адже перше полювання кінчилося нічим. Пасток так і не поставили. Зустріч з норвежцями і клопоти, що охопили мисливця-боцмана, примусили його забрати пастки назад на пароплав.

На цей раз Вершомет сам відніс чотири пастки на те місце, де колись з юнгою знайшов Еріка Олаунсена.

Слідів песця він помітив там значно менше, ніж раніш, але, очевидно, звір ще не відвідував ті місця. Ополонка між торосами взялася міцним шаром рівного льоду.

Вершомет поставив пастки і вирішив найближчими днями спробувати мисливського щастя на острові.

Наступного дня мисливець пішов оглядати пастки. Його супроводили Запара і Стьопа.

Низько над обрієм світило сонце. Воно освітлювало крижане поле, вкрите торосами й сніговими застругами, пароплав і стрімкі чорні скелі, що вимальовувалися на фоні білого ландшафту острова Місячної Ночі

По дорозі говорили про кригу Вершомет висловлював припущення, що стискання може повторитись, що криже; не поле, в яке вмерз "Лахтак", може притиснути до берега, і тоді їм загрожуватиме небезпека лишитись без пароплава Запара ж гадав, що, по-перше, їх захищають айсберги, які стоять на мілинах (про це, на його думку, свідчило те, що, відколи вони стоять під берегом, непомітно ніякого дрейфу), і, по-друге, перебуваючи по цей бік острова, вони прикриті самим островом від океанської припливної хвилі

Розмовляючи, підійшли вони до першої пастки На снігу біля неї сидів пухнастий звірок Дві залізні дуги міцно тримали його за лапу Налякана тварина притиснулась до пастки, звідки не могла висмикнути лапу Вершомет спритним ударом одразу прикінчив песця Після того одвів пружину і визволив затиснену дугами лапу. Звіра вкинув у мішок, що ніс з собою, знов налаштував пастку і рушив далі.

— Треба сподіватись багатої здобичі, — висловив свою думку Запара.

— Хто його знає — відповів мисливець, не бажаючи про це говорити

— Тепле хутро має песець, звернувся метеоролог до юнги, — тому й цінується так Винищують його дуже, але останнім часом все більше переходять на розведення в спеціальних розплідниках Найкраще розводити його на островах, біля яких море або зовсім не замерзає, або замерзає на дуже недовгий час Тоді вони не тікають з острова В інших же випадках доводиться ставити огорожу, вкопуючи її глибоко в землю Страшенно гризучий звір Головне — хапає в зуби все, що потрапляє на очі. У Фритіофа Нансена, коли він зим) вав на землі Франца-Йосифа, ці лисиці вкрали термометр. Через деякий час Наисен знайшов його в

скелях. Але вони вкрали його вдруге, і вчений, скільки не шукав, нічого не знайшов

М'ясо їх можна їсти? поцікавився Стьопа

— Про це треба спитати Вершомета. Я читав, що голландські моряки пробували їсти м'ясо песця воно здалося їм дуже твердим і несмачним. Але вони їли те м'ясо. Крім того, вони били білих ведмедів, але, вважаючи, що ведмеже м'ясо отруйне, не їли його.

Ну й чудаки були оті голландці, — заявив Вершомет слухаючи Запару. —Хіба ж можна таку гидоту їсти — мисливець труснув мішком, — і зовсім не їсти ведмежатини!

Підійшли до другої пастки, але там їх чекало розчарування. Пастка стояла порожня. Порожніми знайшли третю й четверту. Лише в четвертій якийсь хитрун-звірок витяг і з'їв принаду Пройшовши по слідах, мисливець з'ясував, що це той самий песець, який лежав у нього в мішку. Звірові вдалося витягти з четвертої пастки принаду, і потім, очевидно, певний своєї спритності, він пройшов до першої, але там йому не пощастило.

Вершомет був у поганому настрої. Він мріяв про багату здобич, а замість того вловив лише одного звіра. Крекнувши, він сказав:

— Ні, треба перебиратись на острів. Завтра рушаю туди.

Вони повернули назад. Стьопа витягнув з Вершометового мішка звіра і, тримаючи його за довгий пухнастий хвіст, показував усім. Ерік Олаунсен, як знавець, дмухнув на хутро і потім погладив рукою.

— Ельгар, — сказав він, показуючи очима на песця. — Ельгар. — І, показуючи на себе, додав: — Я назиуйсь чукчі Ельгар.

Олаунсен уже знав кілька російських слів; Стьопа знав кілька норвезьких, і тепер з'ясувалася таємниця слова Ельгар. Виявилось, що Еріка Олаунсена чукчі прозвали Ельгаром, інакше кажучи — полярним лисом

РОЗДІЛ VII

Другого дня мисливець не пішов полювати на острів. Вахтовий у бінокль помітив на кризі двох людей, які йшли з острова. Поки чекали гостей, Стьопа витяг на палубу складаний гумовий човен, так званий кліпербот. Юнга дістав його з боцманської комори.

Цей кліпербот свого часу потрапив до Лейте від морського льотчика, літак якого зазнав аварії, налетівши на мілину під час посадки. Льотчик мусив кинути поламаного Літака і рятуватися на кліперботі. Його підібрала шлюпка "Лахтака" Історія ця мала значну давність, і Лейте зовсім забув про човен.

Тепер, з дозволу Лейте, юнга вирішив випробувати кліпербот в ополонці, що відкрилась між кригою. Захопивши човна і весло, він подався до ополонки. Ерік Олаунсен, або, як тепер його називали, Ельгар, хотів супроводити юнгу, але Запара його затримав.

— Не рекомендую. Не рекомендую! — сказав метеоролог і заперечливо махнув рукою.

З юнгою пішов Шелемеха.

— Ви б рушницю взяли, — порадив їм Вершомет.

— Обійдеться й так, — висловив своє небажання тягатися з рушницею Шелемеха... — Ясний день. На палубі народ. Он з берега йдуть. Та й нам до пароплава три хвилини бігти.

— А все-таки візьміть, — наполягав мисливець.

— Треба, треба! — підтвердив і Запара. — Візьміть хоча б мою.

Шелемеха погодився взяти двостволку.

Чорна холодна вода вилискувала спокоєм скляної поверхні. За якихось п'ятнадцять хвилин двоє товаришів порушили цей спокій. Вони спустили кліпербот на воду і почали крейсувати по невеликому озеру, що мало завдовжки коло двохсот метрів, а завширшки не більше як тридцять п'ять.

Легенький човник швидко ходив то вздовж одного льодового берега, то перетинав озеро і біг понад другим. Від одного поштовху весла кліпербот мчав так швидко, як того ніяк не сподівався Стьопа. З палуби пароплава стежили за човном і одночасно за тим, як по льодовому полю наближались дві людські постаті.

Але на палубі ніхто не помітив того моменту, коли на човні спалахнула тривога.

Одночасно увагу Стьопи й Шелемехи притягла істота, що висунулась з води метрів за двадцять від кліпербота і одразу пірнула назад у воду.

— Що це? — спитали вони один одного.

Про те, що якась істота щойно визирала з води, свідчили брижі, що розбігались по поверхні ополонки. Знизавши плечима, Стьопа вирішив краще наблизитись до криги. Але не встиг кліпербот підійти до краю ополонки, як біля гумового борту висунулась грубезна морда з маленькими злими очима, общипаними щетинястими вусиками, двома довгими іклами.

— Морж! — скрикнув Шелемеха, а Стьопа з усієї сили загріб воду веслом.

Кочегар підніс рушницю і наготувався стріляти. Звір знову сховався у воду, і моряки відчули, як він торкнувся спиною дна гумового човна. Шелемеха зблід. Якби кліпербот перекинувся і вони попадали у воду, то навряд чи вдалося б урятуватися від іклів здоровенного звіра.

Морж знову з'явився за кілька метрів від човна. Кочегар вистрілив. Він бачив, як куля вдарила у воду, трохи не влучивши в моржа, і як той зразу сховався під водою.

— Поцілив? — спитав Стьопа, підгрібаючи кліпербот до криги.

— Ні, — з жалем відповів невдаха-стрілець.

В ту ж мить морж рушив в атаку.

Проте моряки встигли вискочити на берег і витягти кліпербот. Але рушниця, яку Шелемеха поклав на льоду біля себе, несподівано сприснула й покотилася в ополонку. Хлюпнуло, і двостволка зникла з очей кочегара назавжди. Шелемеха вхопився за голову.

— Щоб ти луснув, проклятий! — лаяв моржа кочегар. — Мене ж Запара поб'є! Справді!

Стьопа теж був неприємно вражений такою втратою. А морж плавав собі в ополонці, то пірнаючи у воду, то виринаючи, і з злим сопінням позираючи на берег.

— Ходім, покличемо Вершомета, — запропонував хлопець.

Шелемеха погодився, — більше нічого не лишається, як покликати мисливця і повинитися у загибелі рушниці. Побігли щодуху до "Лахтака".

Тим часом туди підійшли гості з берега. На цей раз завітали Ландрупп і не знайомий досі екіпажу "Лахтака" маленький широкоплечий норвежець.

Він одрекомендувався:

— Карсен.

Карсен, як і Ландрупп, не знав ні російської, ні англійської мови.

Далі приємних посмішок, кивків голови та слова "товарисц" розмова не йшла. Зате дуже жваво розбалакались прибулі з Еріком Олаунсеном. Стороннім спостерігачам, що не знали норвезької мови, — а в даному разі це були Кар та його товариші, — навіть здалося, що норвежці про щось сперечалися.

Раптом біля ополонки розітнувся постріл. Всі обернулися й побачили, як юнга і Шелемеха вискочили на кригу і по хвилинній затримці побігли до пароплава.

Невже ведмідь? — схопився Вершомет. — Чи, може, нерпи злякалися?

Але з пароплава нічого як слід роздивитись було не можна, бо майже половину ополонки затуляли тороси. Лише коли прибігли "яхтсмени", як прозвав Кар Стьопу і Шелемеху, з'ясувалося, в чому річ.

Запара шкодував за рушницею, а Вершомет заметушився, поспішаючи до моржа. Він узяв манліхер [П'ятизарядна рушниця] і гарпун. Ельгар, очевидно, зрозумів, у чому річ, і теж захвилювався. Він підійшов до Вершомета і потягнув його до Кара. Моряки уважно за ним

стежили. Ельгар узяв з рук Вершомета рушницю і відставив її набік. Потім узяв гарпун і щось заговорив по-норвезькому, показуючи, як він кидатиме гарпун.

— Ельгар хоче вбити моржа гарпуном, без рушниці і просить на це дозволу, — пояснив Стьопа, який перший зрозумів норвежця.

РОЗДІЛ VIII

Ландрупп і Карсен підтримали просьбу Ельгара.

— Він, мабуть, гарпунник-китобоєць з професії, —висловив здогад Лейте.

— Можливо, — погодився Кар і додав: — Тепер важко зустріти вправного гарпунника. Відколи поширилася гармата-гарпун, гарпунник став гармашем і забув старе ремесло.

Всі з цікавістю обступили Ельгара. Лише Вершомет насупився: йому дуже кортіло пристрелити моржа самому.

— Але як він дійде туди? — поцікавився Кар, показуючи на Ельгара. — Адже йому не можна втомлювати ногу.

Власне, це запитання адресувалося до Запари, але метеоролог, засмучений втратою рушниці, у перший момент навіть не зрозумів запитання. За нього відповів Стьопа:

— А ми підвеземо його на нартах. — А тим часом морж утече, — глузливо вкинув мисливець.

— А щоб він не втік, — встряв у розмову Кар, — беріть швиденько нарти і йдіть. Коли Ельгар схибить, то ти, Вершомет, стріляй. Матимете

розвагу. Товаришу Торба, ви призначаєтеся керівником. Можуть іти всі, крім вахтового матроса.

Моряки рушили до ополонки. На пароплаві залишились тільки Кар та Котовай. Останній стояв вахтовим.

Ішли тихо щоб не сполохати звіра. Гарпунника везли Павлюк, Шелемеха і Соломін. Ельгар протестував проти того, щоб його везли нартами, але моряки домоглися свого.

Обережно наблизились до ополонки. За півсотні кроків од води Ельгар зійшов з нарт, узяв у руки гарпун і рухом руки попросив іти якомога тихше.

Вершомет оглянув свого манліхера і приготувався на випадок, коли гарпунникові не пощастить.

Кілька хвилин ніхто не бачив моржа. Аж ось Стьопа тихенько свиснув.

Серед ополонки, метрів за сто від людей, з'явилася голова звіра. Він засопів і обдивився. Але, здавалося, ніщо його не стривожило, бо він спокійно наблизився до крижаного берега, де стояв Ельгар, і поплив понад краєм криги.

До гарпунника підійшов Карсен.

Ельгар чекав, коли морж підпливе ще ближче, і поволі заносив руку з гарпуном. Звір, не турбуючись, підплив упритул до криги і наче з цікавістю стукнув по ній своїми іклами. Настав слушний момент, щоб ударити гарпуном.

Але Карсен затримав удар. Щоб не заважати Ельгарові, він хотів присісти; присідаючи, посковзнувся і полетів у воду. Сплеск води та

вигук "у-у!" злякали моржа, і він одразу пірнув. Ця ж таки пригода відірвала увагу Ельгара від звіра. Тепер в ополонці замість моржа борсався Карсен. Важкий одяг тяг його на дно. Норвежець щосили бив руками по воді, і це підтримувало його на поверхні. Він був не далі як за півтора метра від криги.

Всіх охопила одна думка: як урятувати людину?

— А глибоко тут? — прошепотів Запара до Торби. Механік лише сердито одмахнувся і крикнув.

— Ельгар! Гарпун через нього кидай. Хай за мотуз хапається.

І Торба зажестикулював, пояснюючи гарпунникові свої слова.

Але Ельгар стояв, немов остовпілий, з високо піднесеним у руці гарпуном. Він нахмурився і наче чогось чекав.

Попереду всіх опинився Вершомет. Він став навколішки над водою і, простягнувши Карсенові рушницю, крикнув до тих, що стояли позад нього:

— Тримайте.

Карсен простяг руки і вже торкнувся був рушниці, але, ще не стиснувши як слід приклада, страшним голосом зойкнув і пірнув у воду. Одночасно над поверхнею піднялася спина моржа. Всі зрозуміли, що морж напав на людину.

В ту ж мить повітря прорізав гарпун, рвучко кинутий сильною рукою Ельгара. Гостра й важка зброя вп'ялась у моржеву спину. Звір зник, і лінь, що його притримував біля своїх ніг Ельгар, почав швидко розмотуватись.

Торба розгублено глянув навколо себе. "Каюк, загинула людина", — промайнула думка. Його зір зупинився на Стьопі. Юнга навсидячки кінчав надувати кліпербот. Та ніхто, крім Торби, не звернув уваги на хлопця, бо всіх здивував вчинок Лейте Старий моряк з розгону шубовснув в ополонку. На кризі лежали його валянки й кожух. Ніхто не помітив, коли він встиг роздягтися.

Услід за Карсеном і моржем він зник під водою. Секунд через п'ятнадцять він виплив з глибини, тягнучи за собою норвежця. В цей час кліпербот уже зсунувся з криги, і Стьопа, відштовхнувшись веслом, підплив до відважного моряка. Плавець, ухопившись однією рукою за човен, а з другої не випускаючи норвежця, поплив на буксирі. За півхвилини юнга прибуксував рятівника і врятованого до криги. Вершомет і Павлюк лягли край ополонки і, поки решта тримала їх за ноги, витягали Лейте та норвежця.

Запара відчув, що надійшла його черга втрутитись у цю катавасію.

— Лейте! — закричав він. — Бігом на пароплав! Щодуху! Півсклянки спирту і приготуй тепле ліжко. Швидше!

Лейте не став чекати. Відчуваючи, як тіло його береться льодовою коркою, він чимдуж кинувся до "Лахтака".

Запара підскочив до Карсена. Норвежця підняли і, тримаючи спиною догори, почали трусити. Витрусивши з нього воду, почали робити штучне дихання. Він був живий. Одразу ж дюжина рук підхопила врятованого, і моряки поспішили з ним на пароплав. Попереду біг Запара.

Він спотикався, падав, схоплювався і біг далі. Позаду, на своїх ревматичних ногах, плентався Торба. Схвильований цією подією, механік загубив шапку і не помітив, що біля ополонки лишилося двоє людей.

То були Ельгар і Вершомет. Вони не зводили очей з ліня, який поволі розмотувався.

З води показалася голова смертельно пораненого звіра. Він хрипів.

Постріл з манліхера остаточно примусив моржа розквитатись з життям. Мисливці почали підтягати звіра до крижини.

РОЗДІЛ IX

Одне слово, у нас цілий лазарет для острів'ян, — сміявся Кар наступного дня, стоячи з своїми помічниками на капітанському містку. — То як здоров'я цього Карсена?

— Днів за п'ять цілком здоровий буде, — відповів Запара. — Нічого страшного. Дістав доброго стусана. Кожух його врятував.

— Отто Рудольфовичу, учора, коли норвежець потопав, стоїмо всі розгублені, а наш метеоролог питає: "А тут глибоко?" Я думав, він пірнати хоче, — розповідав Торба.

— Ех, Дмитре Петровичу, — похитав головою капітан, — чи вам таке питати? Забули, що це ваша спеціальність — знати, які де глибини. То ж то вас ніхто гідрологом не називає, а всі — метеоролог та метеоролог.

— Добре, що не вітродуй [Іронічна назва поганого метеоролога.], — пожартував Лейте.

— І справді... — підтримав Запара. Всі засміялися.

— Ні, я не про те, — також весело відповів Запара, — я про гідрологію. Адже можна провести дослідження в ополонці, взяти так звану гідрологічну станцію.

Захопившись цією ідеєю. Запара одразу взявся її здійснювати. Він покликав свого помічника Стьопу, звернувся по допомогу до Лейте, Вершомета та інших товаришів.

До ополонки треба було перетягти ручну лебідку-в'юшку і закріпити її на льоду. Крім того, — перевезти різні гідрологічні інструменти.

Деяких інструментів у Запари не було, і Торба та Зорін, за вказівками гідролога, зробили їх у машинному відділі кустарним способом.

Запара хотів провести спостереження протягом доби. Роботи передбачалося чимало.

З допомогою товаришів він переніс до ополонки всі інструменти.

Весь екіпаж допомагав гідрологові. В число помічників включився й Ельгар.

Карсен лежав у ліжку, а Ландрупп ще напередодні повернувся на острів.

Саме в тому місці, де вполювали моржа, тепер стояла міцно закріплена лебідка і лежав інструмент гідролога.

Насамперед вимірювали глибину. Лот [Прилад для вимірювання глибини.] показав 17 шестифутових англійських сажнів.

— Тридцять один метр, — перевів Стьопа сажні на і метри.

— Майже, — кивнув головою Запара.

Найбільше часу забрало вимірювання температури на різних глибинах і добування звідти зразків води. Ця робота дала для Запари

найцікавіший матеріал. Батометри працювали справно — спускались на глибину, набирали там воду, автоматично закривались, і їх підіймали наверх. Покази глибоководних термометрів здивували гідролога.

— Нічого не розумію, — сказав Запара і на знак здивування підвів одне плече, — звідки таке швидке підвищення температури?

Звичайно, ніхто гідрологові цього пояснити не міг. Далі надійшла черга перевірити, чи немає тут якоїсь течії.

Хоч на поверхні вода була в абсолютному спокої й крижинки, вкинуті у воду, лежали нерухомо, але це ще не значило, що вода така ж спокійна до самого дна. Вертушка Екмана-Мерца мусила це вияснити.

— Дмитре Петровичу, — звернувся юнга до гідролога, — коли не помиляюсь, в інструкції, яку ви мені давали читати, написано, що вертушку можна вживати лише на глибинах більших за двадцять п'ять метрів. А тут тільки на шість метрів глибше.

— Це тому, що той, хто складав інструкцію, гадав, що вертушкою можна користатися лише з борту пароплава. Звичайно, коли виміри роблять з пароплава, то на малій глибині на магнітну стрілку компаса вертушки впливає залізо, з якого зроблено пароплав. Ми ж тут на значній віддалі від пароплава і якоїсь аномалії від його впливу можемо не боятись.

Після цього Стьопа спокійно прикріпив до троса вертушку, а зі споду під неї прив'язав важку залізну гирю, для того, щоб вертушку не зносило, коли вона попаде на течію.

Вертушку поволі спустили в воду на потрібну глибину. Запара пустив поштаря, тобто маленьку гирку, що, ковзаючись по тросу, штовхає вертушку і звільняє загальмований пропелер. Відчувши по тросу, як поштар рушив вертушку, гідролог натиснув кнопку

секундоміра. Глибинний рух води визначили на тих самих глибинах, на яких міряли температуру і брали проби. Через кожні десять хвилин вертушку витягали і дивились на показники На глибині від 15 до 20 метрів знайшли течію.

Із швидкістю 10 метрів за 9 секунд в напрямі до острова йшла течія. На глибині ж від 25 метрів і до дна в зовсім протилежному напрямі йшла течія із швидкістю 9 метрів за 10 секунд.

— Відкриття світового значення! — закричав Запара і пояснив своїм товаришам, що від острова в море біжить тепла течія, а з моря до острова холодна. — Ви розумієте? — продовжував він. — Зверху холодна вода, а під сподом тепла. Це тому, що при температурі 4° вода має найбільшу вагу, і коли її далі охолоджувати, вона стає легшою. Парадокс! Єдина речовина в світі з такою властивістю! Але дві такі протилежні течії на такій невеликій глибині під цим островом, в полярному морі, — це теж парадокс!

Лишалося перевірити, чи однаковий рух і температура води в цих течіях протягом доби. Для цього треба було закінчити спостереження добової гідрологічної станції, що, звичайно, робиться протягом 25 годин. Усі спостереження, крім добування води з глибини, провадяться щогодини, добування ж води — щотретьої години.

Лише наприкінці наступного дня Запара закінчив свої спостереження. Надзвичайно стомлений і схвильований, він повернувся в свою каюту. Не менше стомлений був і Стьопа, що теж не відходив від ополонки цілу добу. Внаслідок спостережень виявлено, що течія, відкрита на станції, була непостійна. її спостерігали тричі протягом доби і щоразу не довше як дві години.

Щоб розгадати таємницю цієї течії, гідролог вирішив, як слід виспавшись, повторити спостереження. Стьопу теж охопило бажання викрити причини цього глибоководного явища. Юнга думав про те, як

би практично використати цей рух води. Йому здавалося, що коли такий рух є, то, безперечно, його можна використати. Але як? Тут він нічого. придумати не міг. До того ж дуже хотілося спати. Після роботи на морозі протягом доби у скронях дзвеніло від втоми.

РОЗДІЛ X

Прокинувшись, Стьопа розплющив очі не зразу. Ковдра приємно гріла, а в ногах і руках почувалась утома. "Ніби мене побили", — подумав юнга.

Полежавши ще з хвилину, хлопець підвівся на лікоть. У кубрику не побачив нікого, крім хворого Карсена. З їдальні крізь фанерну перегородку чулося кілька голосів.

Звідти в кубрик зазирнув Шелемеха.

— А, товаришу юнгідр, проснулись? — весело запитав кочегар. — Там професор Запара скликає своїх асистентів. За кормою крига тріснула. Здоровенна ополонка, і зовсім нова течія. Я гадаю, що миль п'ятнадцять на годину. Пропоную запакувати тебе в батометр і спустити на дно для досліджень.

— Ні, ти серйозно? Нова ополонка? — зірвався Стьопа.

— Так, так! — намагаючись говорити густим басом, запевняв Шелемеха. — Запара вже з годину тебе чекає. Будити не хотів, а тепер каже: досить йому зо сну пухнути — і послав мене до тебе.

Стьопа моментально вилетів у їдальню. Там застав усіх у зборі. Гідролог щось розглядав у своєму блокноті.

— Дмитре Петровичу! Ви мене кликали? Нова ополонка? Я зараз...

— Так, так! — сказав Запара, не одриваючись від блокнота.

— А ти скоч на палубу, — порадив Соломін, — така щілина!.. Диво! І погода чудова...

— Відколи плаваю, це лише вдруге таку спостерігаю, — серйозно сказав механік.

Запара приклав пальця до лоба і нахмурився.

Стьопа не помітив, що в декого з товаришів сміялися очі, а інші вже надто неприродно були серйозні. Він схопив шапку, хутряну куртку і, нашвидку одягаючись, кинувся в двері на палубу.

Коли юнга зник за дверима, в їдальні вибухнув голосний регіт. Кар, почувши той регіт, висунувся з своєї каюти. Він не знав, у чім річ.

А юнга, відчинивши зовнішні двері, остовпіло зупинився. Рвучкий вітер заліпив йому обличчя снігом. Навколо гуло. То була полярна завірюха. Над димарем завивав вітер і так поривався кудись у простори, що здригалися щогли й дзвеніли всі натягнуті троси. Перемагаючи вітер, Стьопа не без труднощів зачинив за собою двері-

"Теж мені жарти, — розсердився юнга. — Сміятися будуть!"

Він постояв хвилину на палубі. Вітер продував крізь одяг і дошкуляв холодом. Та ось у Стьопиній голові блискавично виникла ідея... "Чекайте ж", — сказав він, в думці звертаючись до жартівників.

З виразом переляку на обличчі, весь засніжений, влетів юнга в їдальню.

Вахтовий напав на ведмедя! Ведмідь! Ведмідь! Швидше!

Почувши крик, усі посхоплювались з своїх місць і кинулися до зброї. Вершомет з манліхером, Соломін з вінчестером, інші з сокирами та ломами вибігли на палубу.

В їдальні майже спорожніло. Але не зовсім. За столом продовжував сидіти Торба. Піднявши руку, механік виставив наперед палець, поводив ним перед своїм носом і сказав, звертаючись до юнги:

— Мене не купиш! — Обличчя у нього сяяло

— "Вахтовий напав на ведмедя. Ведмідь, ведмідь, швидше!" А ведмедя й нема, — поволі вимовляючи слова, повторив Стьопа те, що він кричав схвильовано і не розбірливо.

— Ха-ха-ха!.. — заходився сміхом механік.

— Ай-я-я, ай-я-я, — почув раптом Стьопа і, обернувшись, побачив у дверях капітанської каюти Кара.

Штурман похитав головою, усміхнувся і, причинивши двері, зник у каюті.

З палуби поверталися схвильовані мисливці. Стьопа сів біля механіка, сподіваючись від нього захисту, якщо команда почне лаятись.

Але, крім Лейте, ніхто не обурювався. Лише старий боцман почав вичитувати юнзі, що так лякати не можна.

— Таких молодців за такі штуки я лупцював би. Розумієш? Ти знаєш казку про пастуха, що кричав "Вовк!" Двічі кричав. Двічі до нього на допомогу прибігали, а виявилось, він дурив. А коли справді вовки напали і він зарепетував, то ніхто не звернув уваги. Подумали — знову бреше.

— По-перше, — відповів Стьопа, — били юнг ще тоді коли ви юнгою були, — тепер же юнг не б'ють, а подруге...

— Правильно! — кивнув головою боцман.

— По-друге, — продовжував юнга, — треба було слухати, що я кричав. От механік розібрав і сидів спокійно. По-третє, коли один раз обманете, що крига тріснула, другий раз обманете, а на третій раз, коли справді трісне, — ніхто не повірить. По-четверте, я більше дурити ведмедем не збираюсь, і коли закричу вдруге, то ви мені повірите. Нарешті, п'яте — фізкультура — річ дуже корисна, і треба вміти не тільки плавати та пірнати, а й бігати.

— Прошу без натяків, — удавано образився Лейте

— А як же ви, Дмитре Петровичу, разом з усіма мене обдурили? — питав Стьопа Запару.

— Я, Стьопочко, не хотів. Справді. Я пропонував сказати, що острів потонув, але зі мною не погодились.

— Ех, ти, опудало, — звернувся до юнги Шелемеха. Ти ж спав тридцять шість годин. А твоя черга на камбуз. Куховарити. Треба ж тебе якось збудити? Ми вже думали, що в тебе сонна хвороба або летаргічний сон. Правда, висвистував ти носом здорово...

— Да, браток, — встряв у розмову Торба. — Рекорд побив, тридцять шість годин проспав.

— Ну? — недовірливо обвів юнга очима всіх присутніх. Глянув на годинник і календар: справді, коли пам'ять його не зраджувала, він ліг 27-го о 5-й годині вечора, а тепер календар і годинник показували 8 годин ранку 29-го.

Хлопець ще раз обвів товаришів допитливим поглядом. Позаду всіх сидів Ельгар. Норвежець, очевидно, догадувався, про що йде мова, бо теж поглядав на календар, і коли очі юнги зустрілися з його очима, примружився і злегка хитнув гиловою: "Ні".

— А знаєте, який сон мені протягом тридцяти шести годин снився?

— Який?

— Снилося, що наш старший помічник звільнив мене аж на три дні від чергування на камбузі і призначив чергувати того, хто попсував календар, бо, мовляв, з такими жартами можна і хронометр попсувати.

— Молодець, Стьопо! Правильний сон йому приснився! — сказав Кар, підходячи до столу.

Капітан, сміючись, звернувся до Торби.

— Як ви гадаєте? Мені здається, цілком вірно.

— Ну, звісно... — і механік закашлявся, — але це в тому разі, коли він скаже нам, хто саме вирвав з календаря листок на день раніше.

— Нехай, — вирішив Кар, — угадує до трьох. З таким розрахунком: коли одразу вгадає — на три дні звільняється від чергування; коли за другим разом — на два дні за третім — на один. Не вгадає — піде чергувати. — Згода, — погодився механік. — Ну, починай. — Шелемеха, — гукнув Стьопа, показуючи пальцем на кочегара, — марш на камбуз!.. — Він був певний, що вгадав Але загальний сміх, в тому числі и Шелемехи, показав, що юнга помилився. Довелося подумати ще. Уважно всіх оглянув. "Не інакше, як Соломін. Щось убік дивиться".

— Васька, — показав Стьопа на матроса. Знову конфуз. Не вгадав.

— Щось не зовсім вдалий сон у тебе, — глузував Лейте. Ти й одного дня не заробиш.

— Лейте, — з одчаєм у голосі промовив Стьопа.

У відповідь — гомеричний сміх.

— Не вгадав! Пропало, — загукав Шелемеха. — Календар попсував...

— Стій, стій! Ша! — вискочив наперед Ковягін, прикриваючи рот Шелемесі. — У мене є пропозиція: хай ще раз спробує. Коли вгадає, я за нього чергуватиму. Не вгадає — він за мене. Все одно, я його мушу змінять.

— Згода, — погодився Стьопа. У нього з'явилась впевненість, що це — Ковягін.

Ніхто проти пропозиції кочегара не протестував. Всі стихли. Юнга збирався уже назвати того, хто вніс пропозицію, але для більшої певності ще раз оглянув усіх. Знову його очі зустрілися з очима Ельгара. Норвежець, очевидно, вже давно шукав цієї зустрічі, він ледве помітно повів бровами, показуючи на Торбу.

— Мм...мм... — замугикав Стьопа, а сам думав: "Не може бути. Ой, ускочу!" — І, набравшись одваги, кинув: — Механік!

Навколо заплескали в долоні.

— Угадав! — сказав сам механік, сміючись більше за всіх.

Поморщився лише Ковягін. День почався весело.

Зорін вирішив спрямувати цю веселість і енергію в корисне русло.

— Товариші, — сказав він, стаючи на стілець. — Є пропозиція видати стінгазету. І присвятити цю газету нашій зустрічі з норвежцями. Капітан обіцяв незабаром запросити норвежців до нас у гості.

РОЗДІЛ XI

Всю енергію переключили на готування зустрічі з норвежцями і насамперед на складання стінгазети.

До редколегії обрали Зоріна, Запару і Стьопу. Кожного моряка зобов'язали написати замітку.

— Як же ми назвемо нашу газету? — спитав Зорін перед тим, як доручити Ковягіну малювати заголовок. — Раніше виходила у нас під назвою "Моряк Півночі", але тепер, мені здається, назву слід замінити.

— У мене є проект, — вихопився механік.

— Як?

— "Вісник гідрології та бовтології", від слова бовтати у воді.

— Не підходить.

— "Переможена Арктика", — запропонував Стьопа.

— Яка ж вона переможена, коли нас кригою затиснуло і по морю носить. Вже краще: Переможений "Лахтак".

— Сказав! Сам ти переможений, — обурився Соломін.

— В історії були прецеденти, — почав Запара. — Коли Нансен плавав на "Фрамі" і його затерло кригою, вони випускали газету, названу ними

"Фрамсія". Коли крига розчавила "Челюскіна" і челюскінці опинились на льоду, вони випускали газету, яку назвали "Не сдадимся"

— Хороша б назва для нас, — позаздрив Зорін.

— Назвемо "До перемоги", — порадив Стьопа.

Щоб не відкладати справу, погодились на останню назву

Всі, крім вахтового кока і норвежців, засіли писати статті та замітки.

Кар мав зробити чи не більше за всіх. Він мусив перекласти всю газету на англійську мову.

— Для того малопривітного капітана Ларсена навряд чи й варто так працювати, — сказав він Зоріну.

— Але все-таки він не такий грубіян, щоб не перекласти своїй команді нашої газети Крім того, я сподіваюсь, що серед норвежців не тільки він знає англійську мову.

— А чому ж він в такому разі не прислав такого чоловіка з Карсеном і Ландруппом?

— Це справедливо, але будемо сподіватись, що він перекладе.

Передову написав Кар. Вона називалась "Будьмо сміливі". Капітан закликав своїх товаришів залишатись і надалі енергійними, не відступати перед завданням, перемогти кригу і провести "Лахтак" цілим і неушкодженим у свій порт.

Зорін назвав свою статтю "Пропонуємо спілку і дружбу". Він розповів про пригоди "Лахтака", про товариську спаяність штурманів і матросів,

механіків, машиністів і кочегарів, про їх бажання, хоч що б там не було, вивести свій пароплав з криги. "Від імені екіпажу "Лахтака" Зорін пропонував норвезьким морякам спілку і приязнь, щоб спільними зусиллями вирватися з крижаного полону.

Запара написав про дослідження морських течій біля острова.

Стьопа і Шелемеха склали разом "Що кому сниться". Внаслідок їх спільної творчості під цим заголовком з'явилось таке:

Капітанові: Що "Лахтак" став подібним до "Красіна", трощить кригу і суне з швидкістю десяти миль на годину, просто курсом — Архангельськ.

Старшому механікові: Що на нього нападає білий ведмідь. Він розповідає ведмедеві одну з своїх "історій", і звір починає плакати. Плаче доти, аж поки не тоне у власних сльозах. Після того на механіка нападає морж. Він розповідає моржеві одну з своїх "веселих пригод", і той так починає реготати, що лускає від реготу. Механік врятовується, але прізвище своє змінює на Торба-Мюнхаузен.

Лейте: Він переплив полярне море і за це його призначили комісаром над усіма боцманами, що плавають в Арктиці.

Запарі: Що "Лахтак" занесло на полюс і що гідролог відкрив там другий Гольфстрім.

Вершометові: Білий ведмідь завбільшки з пароплав.

Павлюкові: Що йому дозволили оселитися в бочці на фок-щоглі і він звідти крякає, як полярний ворон.

Ельгарові: Що у нього виріс хвіст завдовжки в два метри і він ним приманює моржів.

Карсенові: Що на дні морському він з моржем змагається в боксі й перемагає.

Торба написав, як висловився Шелемеха, цілу новелу. Називалась вона так: "Записки старого моряка про зрадника, або закінчена історія про рудого ведмедя".

Новела дуже коротка. Ось вона:

"Коли втретє ми вивели на продаж рудого ведмедя, мене призначили стежити, як він утікатиме від покупця. Купували його двоє. Один маленький з великим носом, але кирпатим, як помідор. Другий високий, сліпий на одне око, глухий на одне вухо, кривий на одну ногу. Повели вони Рудого, а я — за ними. Пройшли сквер — не виривається ведмідь...

Пройшли площу — іде спокійно, а вони обидва тримають його за два мотузки, і, чую, високий здивовано каже маленькому: "Не виривається". А той відповідає: "Вже звик". Коли підходимо до великих воріт, а там напис: "Зоологічний парк". Защеміло мені серце. Звертають прямо у ворота. Я до них: "Чекайте, тут помилка. Ви чужу власність придбали". А маленький мені: "Ша, громадянине! Досить людей дурити, а то міліціонера покличу. Знаємо вас". — "Звідки, — питаю, — знаєте?" — "Боцман Лейте і матрос Котовай розповідали". Увійшли в сад, і більше я Рудого не бачив. Але довідався про зрадників, готових на все.

За точність не ручуся, бо давно це трапилося. Тому перед судом, навіть товариським, відповідати не можу".

Хай, — сказав Зорін, — вмістимо. Дід кусається, що не дали йому той раз пригоди свої розповісти.

Другого дня газету вивісили. В ній залишили місце для заміток Ельгара і Карсена. Стьопа брався втокмачити норвежцям, що вони мусять теж написати.

Коли норвежці побачили карикатури, зроблені Ковягіним, вони довго сміялись. Прочитати ж газету, звичайно, не могли. Проте Ельгар довго і дуже уважно її розглядав. Потім, коли норвежці відійшли від газети, між ниі.н почалася жвава розмова. Особливо багато говорив Ельгар. Про що вони говорили — це для наших моряків залишилося таємницею. Але, коли Стьопа знову почав умовляти їх дати замітки, обидва рішуче відмовились, хитаючи головами.

РОЗДІЛ XII

Три дні лихоманила завірюха. На четвертий день вітер спав і сонце, піднявшись над обрієм, заграло на засніжених просторах мільйонами блискіток. Високі снігові заструги здіймалися на крижаному полі біля торосів Уперше так ясно перед радянськими моряками виступали вкриті білим снігом, наче ватою, горби острова.

Вахту стояв Павлюк, коли від острова відірвалась чорна крапка і швидко посунула до пароплава. "Гості", подумав кочегар і пішов сповістити про це Лейте, що стояв вахтовим помічником капітана. За годину на палубу зійшов гість.

— Все той же Ландрупп, — буркнув під ніс Лейте і поспішив назустріч норвежцеві. Ландрупп чемно привітався.

— Кептен... кептен Хар... — сказав він.

— Не Хар, а Кар, — поправив гостя Лейте.

— Кептен Гар. Кептен, — повторив норвежець. Лейте нахмурився і повів Ландруппа до капітана. Норвежець ввічливо кивав до всіх і потиснув руки Ельгарові та Карсенові, які вийшли йому назустріч.

Побачивши Кара, Ландрупп низько вклонився, сказав якесь привітання і подав папірця.

То був лист від капітана Ларсена. Норвезький капітан дуже дякував за дбайливий догляд його матросів, вибачався за турботи і просив відпустити Ельгара і Карсена, якщо вони вже видужали настільки, що можуть іти. Наприкінці Ларсен просив Кара, щоб той вибрав колись вільну годину і завітав до них у табір.

Я не сказав би, щоб цей лист вельми ввічливо закінчувався, — висловив свою думку Торба, коли Кар переклав механікові його зміст. — Та хай! З усього на світі не надивуєшся. Що ж ви відповідатимете?

Напишу, що дякую, мовляв, за запрошення, але через те, що ми вже приготувались, то просимо з усією командою до себе. А от як бути з нашими норвежцями, Дмитре Петровичу? Як на вашу думку, можуть вони йти?

— Ельгара шкода відпускати, а Карсен зможе йти лише днів через чотири.

Ну, гаразд, так і напишемо. До речі, давайте пошлемо до їхньої команди делегатів від нашої команди. Нехай ознайомляться, як там справа, і урочисто запросять їх до нас. Як ви гадаєте, товариші? — Кого ж ми пошлемо? — спитав Лейте.

Кар засміявся.

— Того, хто знає англійську мову. Ясно?

— Мене? — спитав старий моряк.

— Звичайно, а на додачу юнгу.

— Йому сьогодні чергувати на камбузі.

— Ковягін замінить. Він же програв своє чергування Кар сів писати листа Ларсенові, а посланці почали виряджатись у дорогу. Одяглись легко, але тепло. Взяли з собою трохи харчів і зброю. Саме через зброю мало не вийшло конфлікту з Вершометом, бо Лейте взяв вінчестер, а Стьопа хотів забрати манліхер. На пароплаві залишилась одна дрібнокаліберка. Вершомет рішуче запротестував:

— Манліхер у моєму розпорядженні, і нікому я його не віддам.

— Бери, Стьопо, дрібнокаліберку.

— Але ж там можуть бути ведмеді?

— У Лейте вінчестер.

Лейте вступився за свого супутника.

— А коли, скажімо, вінчестер дасть осічку?

— То віддай вінчестер Стьопі. У нього ніколи не буде осічки.

— Та ну вас, — вступився за Вершомета Торба. — Хіба можна пароплав без путньої рушниці залишити? Скажу капітанові, він вам покаже. Подумаєш, ведмідь! Я, як був молодий, з пугачем на ведмедя ходив.

Проте після довгої розмови Стьопа таки випросив манліхер.

Тим часом двоє норвежців півголосом вели якусь дуже серйозну розмову. Уважний спостерігач помітив би, що Ельгар говорив дуже схвильовано, Ландрупп про щось умовляв, а Карсен був надзвичайно спокійний і все хитав головою, наче стверджуючи і слова Ландруппа, і слова Ельгара. Нарешті, мабуть, договорились, і Ельгар, очевидно, погодився з крижаним лоцманом. Зітхнувши, він кивнув на знак згоди головою.

Кар закінчив листа і передав його Лейте. Потім покликав Ландруппа і по змозі старався пояснити йому, що команда "Лахтака" посилає делегатів до команди "Ісбьорна" і що посланці передадуть капітанові Ларсену листа.

Було неясно, чи зрозумів норвежець капітана "Лахтака". Після кожної фрази він привітно кивав головою, але коли Лейте запропонував йому йти разом з ним і Стьопою, Ландрупп почав тривожно озиратися.

— Він думає, чи не заарештовуєте ви його часом? — пожартував Горба.

Та як би там не було, всі троє зійшли з пароплава на кригу і рушили до острова.

Вершомет заздро подивився їм услід, свиснув і сказав товаришам:

Післязавтра йду на острів полювати.

Радянські моряки і норвежець, то грузнучи по коліна в снігових заметах, то ковзаючись на голій кризі, з якої вітер здув сніг, наближались до острова.

— А йти досить легко, — здивувався Лейте. — Мороз невеликий, вітру немає, — відповів юнга на зауваження старого моряка.

Ландрупп був надзвичайно веселий, щось говорив, наспівував, але коли його супутники задивлялись по сторонах, позирав на них тривожно й допитливо.

Підійшли до берега. Стьопа пізнав те саме місце, де в полярну ніч Запара, Вершомет, Павлюк і він зійшли уперше на острів. Над крижаним припаєм біля берега виступали скелі. Правда, не такі страшні, як під час полярної ночі.

Менше ніж за півкілометра від берега здіймались укриті снігом горби. Понад берегом з-під снігу визирали уламки плавнику. Це свідчило, що влітку хвилі викидають сюди дерево, винесене у море сибірськими річками.

Коли проминули скелі і вийшли на берег, Ландрупп раптом усіх здивував: він почав прощатися із своїми супутниками. Хоч скільки пояснював йому Лейте, що вони мусять іти разом, норвежець тільки знизував плечима, ніби нічого не розуміючи, і хитав головою, що, очевидно, мало означати: "ні".

Чудний ти, справді, чоловіче, — умовляв його Ленте, забуваючи, що той його не розуміє.

Нарешті, Ландрупп востаннє знизав плечима і мовчки пішов.

Радянські моряки рушили за ним.

Не розумію, — сказав Лейте, — або він нас боїться, або там у таборі є якась таємниця... Чи просто людина не тямить, чого ми хочемо?..

РОЗДІЛ XIII

Ландрупп вів радянських моряків уздовж берега на захід.

Вдалині, серед криги, чорнів "Лахтак". Він прикрашав собою одноманітний арктичний ландшафт. Його щогли довго притягали увагу Лейте і Стьопи. Найстаріший і наймолодший моряки раз у раз повертали голови до моря, милуючись щоглами та бугшпритом свого судна, і обмінювались думками про його долю.

Коли ж, нарешті, уся ця крига розтане? — питав юнга.

До серпня має розтанути. А коли до серпня не розтане, значить, справу треба буде відкласти на той рік.

— А скоро вона танути почне?

Через місяць-півтора. Та коли зірветься добрячий штормовий вітер, то враз усе розтрощить і розвіє... Погано, що між тими айсбергами зупинились. В морі кригу поламає, а тут вона ще довго може вистояти.

— А як же тоді?

— В таких випадках стараються скористатись крижаним якорем, розбивають кригу ломами і пішнями [Дерев'яний дрюк із залізним наконечником]. А як це не допомагає, тоді рвуть кригу, коли є чим рвати і вміють це робити. Не допоможуть вибухи — чекають криголама або залишаються в кризі до наступного літа.

— На криголам нам, мабуть, сподіватися нема чого.

— Ясна річ! Німий пароплав. Хто про нас знає? Я вже думав: треба б заборонити радистам залишати пароплав під час арктичних рейсів, коли на пароплаві більше ніхто на радіо не розуміється.

— А я думаю, що треба всіх штурманів навчити радіосправи. Нехай передають хоч повільно, аби вміли передавати. Трапилось яке нещастя з радистом, штурман може його замінити.

Так розмовляючи, перейшли наволок, тобто великий високий мис, і завернули за горб. Пароплав зник з очей. Берег острова круто завернув на північ. Вздовж західного узбережжя завиднілося кілька чималих ополонок.

— Звідки тут стільки ополонок? — здивувався Лейте. — Ще не час їм так густо серед криги з'являтись. А може, весна скоро?

Лейте взявся розпитувати норвежця, чи далеко до табору, але той відповів знаками, мовляв, "нічого не розумію".

Через деякий час почали зустрічатись сліди лижників, та пішоходів. Моряки прийняли це як знак, що норвезький табір недалеко.

Але коли раптом зустрівся зовсім свіжий слід, норвежець зупинився і кілька хвилин щось роздумував, оглядаючись на всі боки.

— Шукає чогось, догадувався Стьопа.

— Ага, я думаю, он за тим горбом має бути їхній табір, сказав Лейте, — принаймні звідти мусимо його побачити.

Ландрупп несподівано звернув убік, запрошуючи за собою супутників. Тепер він ішов не по сліду, а пробивався глибоким снігом, залишаючи берег осторонь і йдучи в обхід горба.

Тим часом сонце почало спускатися за крижаний обрій.

Надходив вечір. Ночі треба було сподіватись ясної, бо на зовсім безхмарному небі вже сходив місяць.

— Як то нам сьогодні ночуватиметься в гостях? — мугикнув собі під ніс Лейте.

— Що ви кажете? — спитав юнга. Але Лейте не відповів.

Ландрупп повів їх у яр, вкритий, очевидно, водою під час відлиги. Яр, звиваючись, завертав за горб, за яким старий моряк сподівався побачити норвезький табір.

Хвилин за сорок Ландрупп вивів їх із яру і повів далі схилом горба. Потім вони вийшли на другий бік, де побачили кілька великих скель, що виступали з землі.

— Що за чортівня? — дратувався Лейте, але слухняно йшов за норвежцем.

Підійшовши до скель, побачили, нарешті, табір екіпажу "Ісбьорн". За три чверті кілометра від них, ближче до моря, стояв цей табір, напівзахований за схилом горба. Два намети і півхижі дивилися звідти: другу половину хижі затуляла скеля.

Фу-у! — зрадів Лейте.

Ландрупп спинився. Він показував на табір і щось довго говорив. Руками норвежець робив жести, мовляв, не треба виходити з-за скель.

Гав-гав-гав! Гав-гав-гав! — гавкав він і, роблячи при цьому страшне обличчя, грізно клацав зубами.

— Собаки люті? — спитав Лейте. — То пусте. Ми їх прикладами розженемо. — І показав, як буде бити собак прикладом.

Але норвежець з рішучим виразом заперечливо покрутив головою.

— Ну, а що ж?

Ландрупп показав, що вони мусять посидіти тут за скелями, поки він піде в табір, поприв'язує там собак і тоді повернеться за ними.

— Ну й морока! — розсердився старий моряк. — Невже такі кляті собачиська? Хм... Нічого не поробиш. Валяй!

Норвежець зрозумів, що з ним погодились, і, лишивши радянських моряків за скелями, поспішив до свого табору.

Змівши сніг з одного плескатого каменя, делегати "Лахтака" розташувалися на ньому.

— Мені вже їсти схотілось, — звернувся юнга до Лейте.

— Рано, рано... Був би з нами механік, він би почав запевняти, що замолоду цілими тижнями міг нічого не їсти, а тепер...

— А тепер його шлунок вимагає якнайчастіше, — закінчив юнга, і обидва розсміялись.

— Ну, то давайте повечеряємо, а то хтозна, як нас ці господарі частуватимуть.

Дістали "першу порцію", яку тримали за пазухою, щоб не замерзла; це були сухарі і тристаграмова бляшанка м'ясних консервів.

Доки їли, зайшов вечір. Мороз ставав кусючим Яскраво засвітив місяць.

Норвежець щось довго не повертався.

— Що вони там, собак ловлять? —дивувався Лейте. — Цікаво, що то за собаки? На скількох островах бував, ніде особливо злючих собак не бачив. Може, в них люди, як собаки? — філософствував боцман.

РОЗДІЛ XIV

Моряки почули позад себе шурхотіння лиж. Обернувшись, побачили шість чи сім чоловік, що один по одному наближались до них. Передній був не далі як за п'ятнадцять кроків.

Лейте і Стьопа попідводилися й мовчки чекали.

На камені лежали залишки їхньої вечері, і тут же стояли рушниці.

Норвежці підходили мовчки, не починаючи розмови. І Лейте і Стьопа відчули якусь настороженість у цих людей, що з'явитись так незвичайно, ніби скрадаючись. Норвежці оточили їх. Нарешті, старий моряк не витримав і, намагаючись бути спокійним, як класичний англієць, порушив мовчанку.

— Привіт, друзі! Хто з вас володіє англійською мовою? Норвежці, нічого не відповідаючи, підступили ще ближче. Юнга відчув хвилювання. Він озирнувся і побачив, як один з прибулих обома руками забрав їхні рушниці. В цій мовчанці, в суворих обличчях і нахабному забиранні рушниць відчувалося щось грізне.

— Го! — сказав один норвежець і показав рукою, наказуючи йти.

— В чому річ? — обурився Лейте. — Ми радянські моряки. Розумієте? Чекаємо Ландруппа. Ландруппа! Нам треба капітана Ларсена. Капітана Ларсена!

— Го! — грізно насуплюючись, гримнув норвежець. Решта лижників натиснула, і делегати змушені були скоритись. їх повели до норвезького табору.

— Що за напасть? — бурмотів Лейте. — Де їхній дурнючий капітан? Що за фокуси-покуси?

Стьопа, зовсім розгубившись, тиснувся ближче до старого боцмана. Думка посилено працювала над розгадкою, чим викликано цей напад.

— У мене є лише одне пояснення, — сказав юнга, звертаючись до Лейте. — Мабуть, норвежці між собою пересварились і у них щось подібне до війни. Підозріла поведінка Ландруппа тепер ясна: він боявся зустріти ворогів. Капітан Ларсен не запрошував нас до себе, треба думати, тому, що не хотів розповідати про ворожнечу. До того ж він, мабуть, і сам не без гріха. Чи не готуються ці лижники напасти на табір?

— Щось не схоже, — відповів боцман. — Вони йдуть ніби додому.

Справді, норвежці йшли купкою, голосно розмовляли і не дотримувалися ніяких правил військової науки про напад.

Підійшли до табору. Кілька чоловік вийшли назустріч, але серед них не було ні капітана Ларсена, ні Ландруппа. Прибулих зустріли радісними вигуками, З делегатами ж поводились, як з злочинцями: їм зв'язали руки і поставили коло них трьох озброєних людей.

— Де ж той капітан і його крижаний лоцман? буркнув Лейте.

— Боюсь, відповів юнга серйозно, — що вони в такому ж стані, як і ми, коли не в гіршому.

Лейте починав схилятися до думки свого юного друга.

Аж ось із маленької хижки вийшов чоловік і щось сказав вартовим. Потім він звернувся до полонених і, показуючи рукою на двері, знов вимовив уже знайоме їм:

— Го!

Стурбованих делегатів повели в хижу. Перше, що впало їм у вічі, це — низька стеля, нари, багато людей і залізна, до червоного розжарена піч.

Боцмана й юнгу проштовхали вперед. За столом на дерев'яному оцупку, що заміняв стілець, сидів капітан Ларсен. Підвівшись, він сердито глянув на обох і запитав по-англійському: — Хто ви?

— Радянські моряки. Представники з пароплава "Лахтак", — відповів Лейте. — Я думаю, ви прекрасно мене пізнаєте, капітане Ларсен! Мене дуже дивує ваше поводження. Я вимагаю негайно нас розв'язати, перепросити, пояснити, що це за непорозуміння, і покарати винних.

Капітан Ларсен скривився, наче від нетерплячки, і сказав, щоб Лейте говорив коротше.

Лейте замовк.

— Ви — нахаба і бандит! — заявив тоді Ларсен. Скажіть, чому ви нападаєте на моїх людей? Ви напали на Ландруппа, ви тримаєте під арештом Олаунсена і Карсе-на. Ви готували напад на наш табір. Чи посмієте ви виправдуватись?

Почувши такі жахливі обвинувачення, Лейте відчув, як від люті кров ударила йому в голову і напружилися м'язи. Він шукав очима Ландруппа, але того в хаті не було.

— Де цей падлюка Ландрупп?! — крикнув старий моряк.

— Він лежить після ваших побоїв, — відповів Ларсен.

— Отаке він вам розповів? — запитав Лейте.

— Так.

— І ви йому вірите?

— Вірю. Він дав незаперечні докази.

— Які докази? Скажіть, хто з вас негідник і падлюка? Чи ви всі?

— Бандит! Розбишака! — розсердився норвежець. Він ще сміє лаятись!

Парсен звернувся до матросів, що насторожено стояли навколо. Він віддав їм наказ. Ту ж хвилину делегатів "Лахтака" схопили і витягли з хижі. — Ми передамо вас до рук правосуддя, — крикнув услід Ларсен.

Юнга, що нічого не зрозумів з розмови між Ларсеном і Лейте, відчув страх. Несподіваний полон, лайка, грубе поводження, — його тягли за руки й за ноги просто по снігу, — все це нагнало думку про можливість звірячої розправи.

У боцмана теж промайнула така думка.

Надворі стояла ніч. Кругловидий місяць освітлював темно-сине небо і синьо-білі снігові простори. Дошкуляв мороз.

Обох полонених затягли в намет. У наметі, переділеному парусиною надвоє, було тепло. Їх кинули на ведмежу шкуру, зв'язали і залишили самих.

Хто був у другій половині намету, вони не знали. Але часом звідти долітали голоси кількох людей. На жаль, говорили вони по-норвезькому, і ні Лейте, ні юнга нічого не зрозуміли.

— Я думав, нас поб'ють! — звернувся юнга до боцмана після довгої мовчанки.

— Ну й типи! — проскрипів крізь зуби боцман. Ще хвилину полежали мовчки.

— Тут щось дуже підозріле, — сказав, нарешті, боцман. — Між іншим, я певен, що там у хаті ніхто, крім капітана, мене не зрозумів. З них ніхто англійської мови не тямить. Вони можуть повірити чому завгодно...

РОЗДІЛ XV

Час спливав надзвичайно повільно. В таких випадках хвилини розтягуються, ніби вони гумові. Від міцної зав'язі терпли руки й ноги. Намет ледве освітлювався ліхтариком, в якому горів гніт, опущений у якийсь лій. Від ліхтарика відгонило неприємним духом.

Лейте думав, скільки це все може тривати. Завтра на "Лахтаку" стурбуються, що їх досі немає. Мабуть, пошлють Вершомета на розвідку — довідатись, у чім справа. Ну, а коли мисливця захоплять так само несподівано, як і їх? — І думка знову верталась до нерозв'язаного питання: "Для чого це норвежцям? Яка користь? Невже, справді, Ландрупп такого набрехав? Але, що ж він, божевільний?"

Думки боцмана заходили в глухий кут. Він перевертався з спини на бік і вголос лаявся.

Юнга не задумувався над причинами обурливої поведінки острів'ян. Його мозок працював в іншому напрямі. Він одразу ж почав обдумувати

способи втечі. Але що можна придумати, коли лежиш із зв'язаними руками і ногами і коли за парусиновою перегородкою варта, а надворі мороз і північна пустиня?

— Якби не забрали у нас ножі, тоді можна було б узяти ніж у зуби і перерізати мотузки... Але зрештою мусять же колись розв'язати... тоді можна буде щось спробувати. Пароплав не так далеко. Можна викрасти лижі, а в крайньому разі і без лиж... Обдурити варту... Може, вдасться прорвати намет. .

Стьопа підкотився до краю і спробував головою, чи міцний намет. Йому здалося, ніби під парусиною був камінь.

— Що ти пробуєш? — спокійним голосом запитав Лейте. — Стіну мацаєш? Навколо намету камінь, щоб вітер не зірвав. Потім снігом присипано. Товстий шар. А тут, бач, стеля зроблена подвійна. На тій половині, мабуть, пічка. Тому й тепло.

— Тепло-то тепло, але я цікавлюсь, як би його... — І присунувшись до боцмана, хлопець шепнув: — Втекти звідси.

— А чого ти шепочеш? Нас же ніхто не розуміє.

— А може, хто й розуміє? Може, навмисно посадили когось підслухувати.

— Може, тільки навряд.

Обидва замовкли і заглибились у свої думки. За перегородкою теж панувала тиша.

Минув якийсь час. Боцман почув за стіною кроки. Рипів сніг. Наблизившись до самого намету, кроки стихли. Хтось збирався зайти до них. Ось заговорили по-англійському. Розмовляли двоє. Один з них

безперечно капітан Ларсен. Голос другого видався боцманові дуже знайомим, але він не міг сказати, хто це. Напруживши слух, розібрав, про що говорять.

— Один наган, одна рушниця. Я знаю... (далі боцман не розібрав слова). Вони задраять кубрик... (знову не розібрав) палубі... і двоє. Один наш... (не розібрав). — Це говорив той, чий голос видався боцманові знайомим. Треба поспішати, — відказував капітан Ларсен. — Матроси мені вірять... (нерозбірливо) ...щастя, що Ельгар там.

Тепер ми матимемо пароплав. Але головне — поспішати. Негайно рушати. Тут залишимо вартових. Все робитиметься так, як умовились.

Співрозмовники ввійшли у намет, де їх привітали короткими вигуками Тепер розмова пішла по-норвезькому.

Лейте стало ясно, в чому справа Серце його похолонуло. "Піратський маневр, — подумав він — Капітан Ларсен хоче захопити "Лахтак" Його двоє матросів, що користуються довір'ям і увагою команди "Лахтак", — на борту пароплава. І один. Хто цей, що до нього стосувались слова — "один наш"? Боцманові пригадалась підозріла поведінка кочегара Павлюка.

"Невже?" — думав старий моряк. Йому не хотілося вірити, що Павлюк здатний зрадити. Але хіба сьогодні вранці він міг припустити, що норвезький капітан — пірат?

Лейте лежав мовчки, нічого не кажучи Стьопі. Він вагався, чи ділитися з юнгою своїм відкриттям. Нарешті, вирішив: краще, коли Стьопа знатиме, яка небезпека загрожує їхнім товаришам.

Раптом до половини, де вони лежали, увійшов Ландрупп. Він засміявся і щось сказав по-норвезькому. Лейте відразу пізнав голос людини, що розмовляла з капітаном Ларсеном по-англійському

— Падлюка! — крикнув йому Лейте. — Отака ваша вдячність! Пірати!

— Жалійтеся самі на себе, — відказав Ландрупп, не криючись, що знає англійську мову — Ви самі нав'язались іти зі мною. А для чого вам нападати на мене? — нахабно глузував крижаний лоцман.. — Для чого ви затримуєте наших матросів? Тепер вам нудно? Нічого, скоро буде весело. Ха-ха-ха!.. Прощайте!

Ландрупп вийшов.

— Що він сказав? — спитав Стьопа

Лейте розповів юнзі про розмову, яку підслухав, і передав останні слова Ландруппа. Хлопець жахнувся, але заразом відчув якусь полегкість, бо тепер стало все зрозумілим.

Навряд чи захоплять вони пароплав! Навіть коли замкнуть наших у кубрику, так там же на палубі ще буде Павлюк. Він сам їх усіх переламає.

— Павлюк? — боцман плюнув крізь зуби.

— Авжеж, він...

— Ша! — перебив Лейте свого друга і розповів йому про всі підозри, що впали на кочегара з часу пожежі, і про те, чого раніше не сказав, а саме, що у норвежців на пароплаві є один свій.

Стьопа ще раніше чув від товаришів підозрілі натяки на Павлюка, але навіть зараз ніяк не міг повірити, що його кращий на пароплаві товариш здатний зрадити.

— Ні. цього не може бути! — сказав він Лейте. — Я з вами не погоджуюсь. Це хто завгодно, тільки не Павлюк.

Знову запанувала мовчанка. Вони почули, як з намету вийшли люди. Знадвору долітав шум багатьох голосів.

Незабаром гамір стих. Полонені зрозуміли, що норвежці вирушили в похід. Після півночі вони зроблять напад. Саме тоді, коли на пароплаві всі, крім вахтового, сплять. Але ж вахтового приберуть Карсен і Елыар...

— Ельгар? —уголос мовив Стьопа, наче запитуючи. — Ні, ні!

Юнга не міг повірити в нечесність цього норвезького моряка, який йому так подобався. Ще хвилину тривало мовчання.

— Лейте, прошепотів юнак, — переверніться обличчям до землі. Я спробую розгризти мотузок, яким зв'язано ваші руки.

Лейте з надією підставив йому свою спину. РОЗДІЛ XVI

РОЗДІЛ XVI

— Ну, ну, там! — боцман штовхнув юнгу плечем. — Ти тільки не кусайся.

Незважаючи на трагічне становище, Стьопа приснув сміхом.

— То я ненароком.

Слова боцмана свідчили про те, що юнга розгризав мотузок з азартом. Він відчував, як волокнина за волокниною піддавалася його зубам. В роті було неприємно від брудного мотузка, та він радів своїй перемозі. Він намагався захопити мотузок усім ротом, щоб дати

відпочити переднім зубам. Перетираючи кутніми, він ненароком і зачепив руку Лейте передніми зубами.

Хвилин через п'ятнадцять руки боцмана стали вільні. Але довелося лежати ще хвилин з десять, доки він зміг ними ворухнути, так вони затерпли. Стьопа тим часом безперервно спльовував, очищаючи рот і зуби. Коли б не півтемрява, він би побачив, що плювки його були закривавлені. Перегризаючи мотузок, він пошкодив собі ясна.

Боцман узявся розв'язувати мотузки на руках юнги. Норвежці міцно зашморгнули його і, здавалося, без ножа нічого не вдієш. Але не було таких вузлів, яких не міг би розв'язати старий моряк. За кілька хвилин Стьопині руки були вільні. Залишалося звільнити ноги. Лейте швидко розв'язав собі ноги, але юнга нічого не міг вдіяти. Боцман прийшов йому на допомогу. Робили все це вони надзвичайно тихо, бо за перегородкою хтось був. Щоб не викликати підозри, боцман час від часу роздратовано лаявся або починав спокійним голосом розмову.

Покінчивши з мотузками, полежали кілька хвилин. Прислухалися. Скільки людей було за перегородкою — не знали. Звідти чути було хропіння лише одного. Аж ось почулися кроки і хтось вийшов з намету. Хропіння не змовкало. Там могло бути і більше, ніж один сонний. Проте Лейте вирішив рискнути. Він підвівся і зазирнув у другу половину намету. Там горіла піч, а за кілька кроків від печі на ведмежій шкурі спав чоловік. Тут же таки лежали дві рушниці. Кожну секунду можна було сподіватись, що повернеться той, хто перед тим вийшов. Діяти треба швидко і рішуче. Лейте, захопивши мотузки, якими їх зв'язали норвежці, махнув рукою Стьопі йти за ним.

Старий боцман, як тигр, кинувся на сонного вартового. Раніше ніж той отямився, рот його було заткнуто кляпом. Норвежець спробував боронитись, але руки йому були вже зв'язані вузлом значно справнішим, ніж той, який розв'язав Лейте у Стьопи. Норвежець почав брикатись, але знайшовся мотузок і на ноги. Лейте стояв навколішки й кінчав зв'язувати переможеного ворога, коли знадвору повернувся другий

норвежець. Побачивши таку картину, він, не вагаючись, плигнув на старого моряка. Але юнга теж не гаяв часу. Схопивши з долівки рушницю, він стиснув її за дуло і, звівши вгору, вдарив норвежця прикладом по голові. Норвежець мав міцну голову. Перший удар на нього не вплинув. Тільки після другого удару він випустив із своїх цупких рук боцмана. Ту ж хвилину Лейте заходився в'язати напасника.

Старий моряк та його юний друг забрали рушниці вишли з намету. Вони були на волі. В таборі не чути було жодного звуку. Цілковита тиша. Очевидно, крім них да двох вартових, що лежали тепер зв'язані, не залишилось тут нікого.

— Треба поспішати, — сказав Лейте. — Там, у наметі, помітив дві пари лиж. Давай їх візьмемо і — рушаймо, Повертаючись у намет, Стьопа захопив снігу і поклав його на голову непритомного. Лейте витяг кляп з рота першого вартового.

— Нехай поговорять, коли другий прочухається, сказав боцман. Після цього погасив у пічці вогонь і додав: — Щоб часом не погоріли. А замерзнути, не замерзнуть. — І прикрив норвежців ведмежою шкурою.

Забравши лижі, моряки вийшли з намету і, не затримуючись, рушили в дорогу.

Ми запізнюємось майже на годину проти норвежців, — сказав Лейте, — але ми мусимо їх наздогнати й випередити. Тут годин зо дві ходи. Навряд, щоб вони дуже квапились. Ми зможемо їх випередити. Аби не потрапити їм до рук.

Вирішили йти не понад берегом, як ішли сюди і, як видно по слідах, пішли до пароплава норвежці, а навпростець. Для цього треба було пройти через горби.

Місяць стояв ще досить високо, і це надавало певності, що вони не заблудять і не потраплять у лапи напасників.

Коли підіймались на гору, Лейте порадив іти повільно.

— Щоб не задихатись і не захлянути передчасно, — сказав він.

— Зате з гори помчимо, — відповів Стьопа.

— Ага! Хоч я й не ходок на лижах, але... треба.

— Тільки, дивіться, не поламайте.

Хоч Лейте і радив підійматись на гору поволі, але коли вони нарешті зійшли, то відчули, що спини у них мокрі, а серця так і колотяться.

На вершині горба трохи затримались, оглядаючись навколо, чи не видно де норвежців. Але навкруги все було спокійно. З правого боку вдалині лисніло море, прямо і з лівого боку за вузькими долинами здіймалися невисокі пагорби. Ніде жодного руху. Тільки місяць повільно плив по небу між хмарками.

Юнга перший рушив з гори.

— Не знаючи фарватера, не давай судну повний хід, — сказав боцман, — бо наскочиш на мілину або на риф.

— Гальмуйте палками! — тільки й устиг крикнути у відповідь Стьопа.

Лижі несли його з шаленою швидкістю. Присівши, він вдивлявся, чи немає попереду каменя або ями. Тільки майже внизу, закінчуючи спуск, помітив камінь, невеликий, але достатній для серйозної катастрофи.

Стьопа вдарив палками у сніг. Стрибок вийшов чудовий. Раніш такі стрибки юнзі доводилося бачити тільки на екрані. в кіно. Він пронісся понад двадцять метрів у повітрі, аж поки торкнувся снігового настилу. Далі з-під снігу визирало каміння і виднівся рівчак. Стьопа почав гальмувати. Зробив невеличке півколо і зупинився. Його непокоїло, як спуститься боцман. Оглянувшись, він побачив, що з гори вільним поковзом мчить лижа, за нею котиться людина, а за людиною таким самим манером. — друга лижа. Проте боцман докотився живий і цілий. Лижі його теж були цілі. Виявилося, що Лейте упав посеред гори, бо у нього ноги роз'їхалися в різні боки.

Вони сходили на вершину горба, звідки вдень могли б побачити "Лахтак". Тривога їх зростала: норвежців вони не помічали. Місяць схилився до обрію й незабаром заховався. В темряві тихо, обережно спускались вони з цього горба до берега. Незважаючи на темряву, пізнали те місце берега, проти якого стояв "Лахтак". Ніде нікого і нічого не видно, не чути. На хвилину спинилися відпочити.

Раптом удалині в темряві щось блиснуло, і через кілька секунд долинули звуки рушничних пострілів. Так тривало кілька хвилин. Потім один залп і — тиша. Це міг бути залп перемоги.

— Ельгар! Ельгар! — у розпачі вигукнув юнга. Тепер він повірив у зрадливість людини.

— Лисяча порода! — повний досади й злості, копнув ногою сніг боцман.

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА

ПОРАЗКА СТАРОГО БРАКОНЬЄРА

РОЗДІЛ І

Кар лежав на ліжку і читав "Історію полярних досліджень". Він перечитував оповідання каноніка Адама Бременського про першу німецьку полярну експедицію 1040 року.

"Архієпископ Адальберт, блаженної пам'яті, розповідав мені, що за часів його попередника кілька найзнатніших фризів [Німецька народність, що тисяча років тому заселяла узбережжя Північно-Німецького моря. Зараз залишилось кілька тисяч в Німеччині та Голландії.] попливли на північ, щоб дослідити море, бо в народі казали: на північ від гирла Везеру немає землі, а є лише море Лібер, тобто згусле. Щоб задовольнити свою цікавість, вони, об'єднавшись у компанію, з піснями рушили від берегів Фрісландії в море.

Проминувши з одного боку Данію, а з другого — Британію, вони прибули до Аркадських островів; поминувши їх і залишивши Нормандію праворуч, вони, після довгочасного переїзду, дісталися холодної Ісландії. Пройшовши по морю

далі, до крайнього полюса, вони відважну свою справу і дальшу путь доручили всемогутньому богові та святому Віллегаду і несподівано потрапили в густий, що його ледве око прозирало, туман застиглого океану. Враз морська хвиля неспокійна від припливів та відпливів, що лине до свого невідомого початку, втягнула в цей хаос нещасливих мореплавців, які втратили надію на порятунок.

Це була, як переказують, відкрита паща безодні, куди, за словами старовинного переказу, вливаються всі моря і де виникають припливи та відпливи. Коли вони звернулися з молінням до божого милосердя, щоб воно врятувало їхні душі, то поривом моря, що рушило назад, ухопило кілька суден Так врятувала їх своєчасна божа допомога, і стало можливим, наполігши на весла, вибратися з хвиль.

Віддалившися від небезпечного місця, вони несподівано підійшли до якогось острова, схожого, — бо береги його оточували високі скелі, — на

місто-фортецю. Щоб ознайомитися з тим островом, вони зійшли на суходіл і знайшли там людей, які жили у підземних печерах. Перед входами в печери лежала велика кількість посуду, золотого та з інших подібних металів, що вартість мають високу. Взявши з собою цих дорогоцінностей стільки, скільки донести можна, люди радісно побігли назад до своїх суден.

Раптом вони побачили за собою погоню — їх наздоганяли дивно великі люди, яких у нас називають циклопами. А попереду циклопів бігли собаки, надзвичайно великі. Собаки наздогнали одного з моряків і враз його розірвали.

Решта щасливо дістались до суден. Лише крики велетнів їх переслідували. Зазнавши стількох небезпек, фризькі мандрівники повернулися до Бремена, де, як і годиться, розповіли все архієпископові Адальберту і потім подякували ласкавому Христу та його послідовникові Віллегаду."

"Веселі брехуни в старовину були", — подумав усміхаючись штурман Кар, підвівся з ліжка і вийшов до їдальні прочитати ці казки товаришам. Там щойно кінчили вечірній чай, який пили без цукру (цукру було дуже мало, і його берегли на випадок, коли б хто захворів), а заїдали тоненько порізаною ведмежою шинкою, — і готувались іти спати. Всі слухали чергове оповідання механіка. Лише норвежці сиділи мовчки в кутку пересуваючи на шахівниці пішаки та фігури.

Кар уголос прочитав хроніку Адама Бременського. Коли він дочитував до найнеймовірніших нісенітниць, його перекривали голосним сміхом.

— Можливо, можливо, — з удаваною серйозністю сказав Торба, коли Кар скінчив, — і навіть припустиме.

— Там серед тих моряків, що таке розповідали, — промовив театральним шепотом Шелемеха, — чи не було одного мого знайомого механіка?

Всі засміялися, розуміючи, на кого натякає кочегар У цей час з палуби повернувся Вершомет. Він відбував штурманську вахту.

— Чого смієтесь? — запитав мисливець. — Щось механік вигадує? Ви б на палубу вийшли Ніч яка гарна!

— Та хай! — махнув рукою Торба. — Треба виспатись, завтра ж гостей з острова сподіваємось

— Ну, навряд, щоб уже завтра. — недовірливо сказав Зорін.

— А може. — Механік устав і пішов до своєї каюти. За ним підвелися інші і рушили до кубрика. В їдальні залишились норвежці за шахівницею та Вершомет за кухлем чаю. Кар одягся і вийшов на палубу.

Ніч справді чарувала своєю красою. Синім склом неба, схиляючись до моря, плив місяць. Віддалік від нього блідо миготіли зорі. Таємничі тіні від щогл та надбудов лягали на палубу; на освітлених місцях по снігу блискотіли ніжні світляні іскорки. Заледеніле море лежало нерухомо. Ледве помітною громадиною темнів острів Місячної Ночі. Карові здалося, наче там блимає слабенький вогник. "Можливо, норвежці заночували, — подумав він. — Мабуть, там і наші делегати".

Тишу, що панувала навколо, порушували часом лише кроки вахтового на капітанському містку. Вахту стояв Ковягін. Кар зазирнув до нього, сказав кілька слів, спустився по трапу вниз і, пройшовшись по спардеку, зупинився на кормі. Тут він стояв довго, милуючись з льодового пейзажу, чекаючи, доки на заході сховається місяць. Його думки попливли в історію найвидатніших полярних подорожей, зимівель серед плавучої криги.

Потім думки відірвались від давніх часів, перейшли на історію свого пароплава, і вийшло так, що він сунув руку в кишеню й витяг ту норвезьку люльку, яку знайшли після пожежі. Котрий уже раз і тепер знов, глибоко замисливши, розглядав він її. Його задуму порушили слова, промовлені по-англійському:

— Вибачте, капітане! Дозвольте потурбувати вас. На якийсь момент Кар завмер, вслухаючись у ці слова, потім з блискавичною швидкістю обернувся. Перед ним стояв Ельгар. Кар метнув очима по сторонах, шукаючи — хто звернувся до нього по-англійському. Але, крім норвезького матроса, не побачив нікого.

Матрос злегка похилив голову і повторив по-англійському:

— Вибачте, капітане! Я маю сказати вам щось дуже важливе.

Жодним рухом не виявив Кар свого здивування з того, що норвежець знає англійську мову. Стоячи так само вільно, він відповів по-англійському ж:

— Я вас слухаю.

Здавалося, норвежець мовчки схвалював цю витриманість і зовнішній спокій радянського моряка.

— Капітане, я мушу вам сказати, що шкіпер Ларсен з своїми людьми готує напад на ваш пароплав. Напад має відбутись цієї ночі. Час нападу — по заході місяця. Сигнал, що стверджує це вирішення, — отой ледве помітний вогник на березі.

— Звідки це вам відомо?

— Я і Карсен мусили взяти участь у цьому нападі. Наше завдання — зручного моменту замкнути двері з кубрика на палубу. Потім нападаємо

на вахтового і зв'язуємо його. Але... ми передумали і не хочемо допомагати авантюрі шкіпера Ларсена.

— Що ж ви радите?

— Боронитись. Але так, щоб, по можливості, не вчинити шкоди команді "Ісбьорна". Команда обдурена Ларсеном і Ландруппом.

— Дякую вам! — сказав Кар і простяг руку Ельгарові. Вони міцно потиснули руки один одному.

— Ви добре володієте англійською мовою, — зробив Кар комплімент норвежцеві.

— Десять років плавав гарпунником на англійських китобоях, — відповів той і додав: — Але вам слід поспішати.

— Ходімо, — запропонував Кар, — треба попередити товаришів.

— Вахтовий! — крикнув штурман: — Бути уважним! — Єсть! — долетіла відповідь Ковягіна. Кар спускався в кубрик. За ним ішов Ельгар. У лівій руці капітан все ще стискав таємничу люльку. В їдальні їх зустрів блідний і схвильований Карсен. Вершомет спокійно латав совик.

РОЗДІЛ II

— Боцмане, — звернувся Кар до Вершомета, — покликати сюди всіх людей. Швидко!

Мисливець любив, коли його йменували новим для нього званням.

— Єсть! — відповів він, негайно підводячись з-за стола. Відкрив двері до кубрика, гукнув: — Підводься! Всі до їдальні! Швидко!

Прощаючись з першим сном, заметушилися моряки. Вершомет стукав у каюту Запари й Торби.

— Карсен, ви знаєте англійську мову? — звернувся Кар до другого норвежця.

— Ні, не знає, — відповів за нього Ельгар.

Блідий Карсен підійшов до Кара і щось із запалом заговорив.

— Він віддає себе у ваше розпорядження, — переклав Ельгар.

Кар потиснув норвезькому матросові руку В їдальні вже зібралася вся команда, за винятком Ковягіна і Павлюка.

Штурман Кар говорив коротко. Він сказав:

— Товариші, мене повідомив норвезький моряг Ерік Олаунсен, він же Ельгар, що шкіпер Ларсен з групою своїх людей готує на нас напад, щоб захопити "Лахтак". Напад має відбутись сьогодні після заходу місяця. Ми мусимо оборонити наш пароплав. Отже, оголошую на пароплаві воєнний стан. Командир — я! Боцманові Вершомету негайно озброїти всіх людей сокирами та лопатами і виставити вартових. Старшому машиністові приготувати насоси, щоб в разі атаки поливати ворогів.

Відповідальним за носову частину пароплава призначаю Запару, за корму — Шелемеху, за лівий борт — Вершомета, за правий — Соломіна.

Решта людей — у резерві, перебувають на нижньому капітанському містку. Начальник резерву — старший помічник. Товариші, ми фактично без вогнепальної зброї. Проте у нас є всі можливості оборонити пароплав, відтиснути ворога й вирвати тих наших товаришів, що, очевидно, потрапили в полон до шкіпера Ларсена. Пам'ятайте, що, за

словами Еріка Олаунсена норвезькі моряки спровоковані на цей напад шкіпером Ларсеном і лоцманом Ландруппом. Всі на свої місця!

Швидко, один за одним, моряки виходили на палубу. Там Вершомет роздавав сокири й лопати. Самому ж мисливцеві Торба з словами пробачення передав дрібнокаліберку.

В їдальні залишилися Кар і обидва норвежці. Штурман лише тепер помітив, що він досі стискає в лівій руці люльку. Розтиснув кулак, глянув на неї і кинув на стіл. Ельгар нахилився над столом і підняв люльку. Уважно її розглянувши, наче чомусь здивувався.

— Капітане, звідки у вас ця люлька? — спитав гарпунник.

— А ви її знаєте? — Так. Це моя люлька.

— Ваша? — здивувався Кар.

— Безперечно! Її загубив шкіпер Ларсен, полюючи в полярну ніч. Це трапилось за кілька днів до того, як я попав на "Лахтак".

— Цікаво! Її знайдено у нас на палубі... теж за кілька день перед вашим прибуттям. Проте ми ще поговоримо на цю тему, а зараз ходімо на палубу.

— Капітане Кар, — заговорив Ельгар, ідучи трапом слідом за штурманом, — я думаю вступити в переговори з матросами "Ісбьорна". Із слів Карсена мені відомо, що Ларсен запевняв свою команду, ніби я у вас під арештом.

— Вітаю вашу пропозицію, але ми мусимо бути обережними. Ви знаєте, що ми фактично беззбройні. У шкіпера Ларсена багато зброї?

— Рушниць у нього більше, ніж людей. Патронів теж досить.

Коли вийшли на палубу, місяць уже торкнувся нижнім краєм обрію. Наближався час темряви, коли з неба світитимуть лише зорі. Вогник на острові згас. Очевидно, напасники зійшли на кригу і наближалися до пароплава.

Метрів за сто від пароплава темніли постаті Вершомета і Котовая. Зорін, приладновуючи пожежний насос, пояснив Карові, чого там ходять мисливець і матрос.

— Вони натягають канат. На кінці каната тліє гніт, а під ним клоччя, змочене в бензині; коли хто за канат потягне, вогонь попаде на клоччя — і бензин спалахне.

Кар з норвежцями пройшов на капітанський місток, де мусив бути Торба з резервом. Він застав механіка самого.

— Де ваш резерв?

— Котовай допомагає Вершометові, а Ковягіна я послав за Павлюком. Я тут, от і всі. Місяць сховався, і густо-синя темрява зоряної ночі обступила їх.

До Торби підбіг Ковягін.

— Павлюк не хоче виходити з каюти, — доповів кочегар.

— Як то не хоче?

— Дверей не відчиняє. Каже: "Приходь за годину, тоді поговоримо".

— Ти йому про воєнний стан сказав? — розгнівався механік.

— Так! Сказав, що його розстріляють за непослух.

— То ж то! Він і вирішив, що ти жартуєш. Що він відповів?

— Нічого. Мовчить.

— Андрію Васильовичу, — звернувся тоном наказу Кар до Торби. — Підіть самі до Павлюка і викличте його. Коли він не схоче відкрити каюту, ламайте двері. Візьміть з собою Ковягіна, а там на допомогу покличте Шелемеху. Я буду тут. Поспішайте.

"Треба кінчати з таємницями", — подумав Кар.

Торба побіг, скільки йому дозволяли комплекція й ревматичні ноги. За ним слідом поспішав Ковягін.

Двері рубки вони знайшли зачиненими. На стук механіка ніхто не відповідав.

— Павлюк! — крикнув Торба. — Синок! Мовчання.

Механік припав вухом до дверей. Йому почулося якесь шарудіння.

— Відчиняй двері, — сердито крикнув Торба, — а то зараз ламатимемо!

Знову мовчання.

— Ковягін, клич Шелемеху! — сказав механік, вирішивши виконати наказ капітана.

Кочегар побіг по товариша, що на цей час кудись одійшов. Торба сперся плечем на двері і знов прислухався. Раптом він почув металічні

звуки, схожі на дзижчання якогось інструмента. Це дзижчання почули Кар, Соломін і Запара. Вони пізнали ті дивні звуки, що стільки часу тривожили їх. Механік відступив від дверей і випростався. — Це ж радіо! — сказав він. — У нас радист? Підняв руку, щоб ще раз стукнути в двері радіорубки Але несподівано відсвіт полум'я спалахнув з другого боку пароплава.

Через дві секунди розітнувся постріл. "Нападають!" — промайнула думка у механіка, і він побіг до капітана.

Дзижчання у радіорубці не припинялося.

РОЗДІЛ III

Ключча, змочене бензином, спалахнуло несподівано швидко.

Норвежців, очевидно, вразило це полум'я і постаті людей на борту. При світлі вогню вони помітили Вершомета, Котовая, Зоріна і, мабуть, ще когось. Не гаючи часу на розмови, хтось із них одразу вистрілив. Цей постріл був ніби сигналом. Затріскотіли рушниці Але ж після першого пострілу радянські моряки попадали на палубу і тим врятували себе від влучних куль норвезьких звіробоїв.

— Здавайтесь! — почувся вигук англійською мовою. Кар і Ельгар пізнали голос шкіпера Ларсена. Полум'я, що враз спалахнуло, так само раптово й згасло. Бензин згорів. На снігу ледве помітно жевріло ключча. Норвежці продовжували обстрілювати пароплав. Кулі свистіли, вдарялись об залізний борт і дерев'яні надбудови.

Вершомет прицілився з своєї дрібнокаліберки в невиразну постать біля погаслого вогнища і вистрілив. Залунав вигук болю й лайки. "Влучив", — усміхнувся мисливець і знов зарядив рушницю маленькою кулькою.

Торба вибіг на капітанський місток, де з наганом у руці стояв Кар, вдивляючись у темряву За механіком з'явився Ковягін, і зараз же за ним приповз Котовай.

— Радіо працює, — сказав механік, — до каюти не добулись. Поспішили сюди.

Хоч штурмана і вразила ця новина, але зараз було не до того. Тим більше, що невдовзі по тому, як почалася стрілянина, робота радіопередатчика припинилась.

— Пошліть Ковягіна на корму, — наказав Кар, — нехай тримає зв'язок між Соломіним, Шелемехою і Вершометом.

Кар вичікував, коли визначиться, де саме центр нападу, щоб самому кинутись туди. Він раз у раз позирав на ніс, де самотньо вартував гідролог. Чорною плямою лежав Запара на палубі, притиснувшись до поручнів фальшборту. Очевидно, він виглядав ворогів. Кар хотів послати йому на допомогу Павлюка, але кочегар не приходив.

Норвежці підступали все ближче. Про це свідчили вогники пострілів та темні постаті, що раптом з'являлись пробігши кілька кроків, зникали, падаючи на кригу. Зорін націлився трубкою від шланга на одну таку постать, що близько підійшла до пароплава, і пустив струмінь води. Він, мабуть, влучив, бо норвежець кинувся навтіч, пославши в пароплав кілька пострілів.

Вершомет, спостерігаючи цс голосно засміявся.

— Тепер він наплачеться! За дві хвилини льодом укриється.

Справді, мороз стояв не менше як двадцять градусів, обмокнути в таку погоду річ мало приємна.

Увагу Кара притягла інша подія. На носу, де лежав Запара, з'явилося над фальшбортом щось темне. Безперечно, що ліз хтось із норвежців. Кар згадав, що саме там із крижин і снігу Лейте зробив приступку, щоб вилазити на ніс без трапа. Штурман напружено чекав, що зробить гідролог. Йому здалося, ніби той трохи підвівся. Постать зникла. Лише якийсь брязкіт слабо долинув звідти. Що саме зробив гідролог, залишилось для штурмана незрозумілим.

По трапу щось важко загупало. На місток збігла велетенська постать. Вона несла на руках людину.

— Капітане, — почувся голос Павлюка, — пробачте мені, я не зразу зрозумів, у чім справа. Ось я приволік одного норвежця.

— Звідки?

— Ліз на борт. Ми з Шелемехою його й помітили. У цей час з новою силою затріскотіли постріли. Норвежці починали атаку. Це було значно серйозніше.

Ельгар і Карсен, що похмуро стояли біля Кара, захвилювалися.

— Капітане Кар, — сказав гарпунник, — дозвольте крикнути кілька слів товаришам.

— Давайте, давайте! Тільки щоб вас не підстрелили. Ельгар перехилився з капітанського містка і щось

закричав по-норвезькому. Біля нього стукнула куля, але він, не звертаючи на те уваги, продовжував кричати. Очевидно, його почули, бо стрілянина стихла. Лише хтось уперто раз у раз стріляв, і кулі лягали біля Ельгара. Гарпунник, наче відповідаючи на ті постріли, крикнув по-англійському, — мабуть, він хотів, щоб його зрозумів Кар: Ландрупп, не

псуй патрони! Всі знають, що ти за Два кроки від свого носа не влучиш в моржа.

Певне, хтось примусив Ландруппа припинити стрілянину. На пароплаві і навколо пароплава запанувала мовчанка. Всі слухали Ельгара, хоч і розуміли його лише Норвежці. Та от з боку норвежців залунали обурені вигуки. Карові здалося, ніби в тих вигуках було не тільки обурення, але й недовір'я.

Закінчивши, Ельгар звернувся до Кара:

— Я і Карсен зійдемо на кригу і доведемо товаришам, що ми не заарештовані і що радянські моряки кращі наші друзі.

Обидва норвежці зійшли з містка і плигнули з палуби на кригу. Почулися привітання й здивовані вигуки. Ельгар голосно щось розповідав. Норвежці підійшли ближче до "Лахтака".

Кар шепнув Торбі, щоб люди на всякий випадок були напоготові.

Хтось устряв з Ельгаром у суперечку і, скільки Кар міг зрозуміти з інтонації, лаяв його. Штурманові здалося, що то голос шкіпера Ларсена. Та ось його підтримав другий голос. Почулися ще голоси; хтось виступав на захист Ельгара і Карсена. Суперечка, очевидно, розгорялася. Лайка гострішала. Раптом бухнув постріл. Хтось застогнав і впав. Залунали крики: — Ельгар! Ельгар! — Ще бухнуло кілька пострілів, і кілька чоловік побігли геть від пароплава.

"Посварились", — подумав Кар і швидко зійшов з містка, крикнувши Торбі:

— Ви заступаєте мене на пароплаві! Ухопившись руками за планшир, штурман плигнув на кригу і підійшов до норвежців. Три постаті стояли осторонь, а дві нахилилися над людиною, що сиділа на кризі.

— Здорово, друзі! — сказав Кар.

Перед ним розступилися. Хтось ухопив його за руку, і він пізнав Карсена.

— Ельгар! — сказав матрос і показав на того, що сидів.

— Усе кінчилось гаразд, — промовив гарпунник, стараючись, з допомогою товаришів, підвестися з криги.

— Я ж казав, що він не вміє стріляти, — додав Ельгар, коли йому вдалося стати на ноги.

РОЗДІЛ IV

"Білуха" прийшла в Мурманський порт пізно ввечері. На рейді кинули якір. Кривцов звелів спустити шлюпку і поїхав на берег.

Повернувся він опівночі.

Старший помічник зустрів капітана словами:

— Радист приймає якісь дивні радіограми.

— А що саме? — добродушно запитав Кривцов.

— Ніби з "Лахтака".

— Ну?!

— Ось перша. Я її взяв. Решта в нього. Кривцов схопив папірця і при світлі електричної лампочки прочитав: "Говорить "Лахтак" крп Острів

Місячної Ночі крп Море Лаптєвих крп Затерті кригою крп Відгукніться, хто нас чує крп Кочегар Павлюк крп Пароплав "Лахтак".

— Чудна, справді, радіограма. Може, містифікація? — У нього ще кілька радіограм прийнятих. Радіорубки він не залишає.

— Ходімо подивимось.

Кривцов швидкими кроками пройшов до радіорубки. Від капітана не відставав помічник. Вони застали радиста біля апарата. Той сидів у навушниках і щось записував на папері. Побачивши капітана, радист, не припиняючи писати, взяв лівою рукою купку папірців і простягнув їх Кривцову. Це були радіограми з "Лахтака". Капітан почав їх переглядати.

Знову починалось з того самого:

"Говорить "Лахтак" крп Море Лаптєвих крп Острів Місячної Ночі крп. Перервав роботу через одне непорозуміння крп Хто мене чує крп Переходжу на прийом крп Пароплав "Лахтак" крп Переходжу на прийом крп Кочегар Павлюк".

За нею друга радіограма:

"Пароплав "Лахтак" крп Хочу говорити крп Маю сказати важливе крп Переходжу на прийом крп Кочегар Павлюк".

Інші радіограми повторювали той же зміст.

— Він хоче зв'язатись, а йому ніхто не відповідає? — спитав Кривцов Валю.

Радист, не знімаючи навушників, мовчки кивнув головою. Чекаючи, доки він закінчить прийом, Кривцов підсунув собі стільця і мовчки, повівши очима, запропонував зробити те саме своєму помічникові.

Радист кинув олівець, шарпонув вимикач, бризнув електричними іскрами і переключився на передачу. Через півхвилини — знов на прийом і потім знов на передачу.

Нарешті, радіорозмова припинилась.

— Дмитре Прокоповичу, — обертаючись усім корпусом до капітана, заговорив радист, — зв'язався з "Лахтаком". Поки що він чує лише мене, хоч з ним намагаються зв'язатись кілька радіостанцій.

— Це справді "Лахтак"? Не містифікація?

— Мені здається, що це "Лахтак".

— Чому з ним не можуть зв'язатись інші радіостанції? — Тому, що це не радист, а, мабуть, якийсь радіоаматор. Він передає приблизно по двадцять, а приймає, мабуть, не більше як по десять знаків на хвилину. Вони ж шпарять йому по сімдесят-вісімдесят, а Йоканга, мабуть, і всі сто знаків на хвилину.

— Що це за острів?

— Я питався. Він сказав, що їх придрейфувало разом із кригою до острова, якого немає на карті, і вони назвали його островом Місячної Ночі. Вони загубили капітана і половину екіпажу. Там є якісь норвежці. Цього вже я не розумію. З ними штурман Кар. Я сказав йому, що говоритиму через двадцять хвилин.

У цей час зацокотів апарат. Радист послухав і сказав:

— Нас кличуть.

Виявилось, що начальник порту викликав Кривцова до радіотелефону.

— Кривцов біля телефону, — сказав капітан "Білухи"

— З вами говорить начальник порту Мурманськ.

— Слухаю Вас.

— Кілька радіостанцій чули "Лахтака". Зараз про це нас сповістив Архангельський порт. Але ніхто не може з "Лахтаком" зв'язатись. Є підозріння, що це містифікація. Архангельськ пропонує виявити місцеперебування тієї станції з допомогою радіопеленгування. Один радіопеленг візьме Архангельськ, другий — у нас. Тоді зможемо сказати, чи то "Лахтак", чи ні. Пропоную це зробити вашому радистові. Ви чуєте мене?

— Так, так. Я мушу вам сказати, що мій радист зв'язався з "Лахтаком". Але думаю, що зробити те, що пропонує Архангельськ, буде не зайвим. Через двадцять хвилин мій радист говоритиме з "Лахтаком" і скористається з нагоди, щоб узяти пеленг. За годину, не пізніше, я повідомлю про наслідки. Ви чуєте мене?

— Так. Чую. Нетерпляче чекаю наслідків. На все краще!

— До побачення! — відповів Кривцов, і розмова закінчилась.

Кривцов переказав свою розмову і наказав радистові взяти радіопеленг від радіостанції "Лахтак".

— Візьмемо ми, і візьме Архангельськ. Хоч на великій віддалі радіопеленг і дає неточний напрям, але орієнтовно ми будемо знати, де ця радіостанція.

Потім Кривцов написав радіограму, яку радист мав передати на "Лахтак" для штурмана Кара:

"Радий дізнатись, що живі, здорові. Повідомте ваші координати, стан пароплава, стан криги, здоров'я членів екіпажу, запаси харчів, палива. Чи триває дрейф? Характер дрейфу. Передайте привіт команді "Лахтака" від команди "Білухи". Кривцов" Рівно через годину капітан Кривцов говорив радіотелефоном з начальником порту.

— Мій радист прийняв радіограму від штурмана Кара.

— Я вже знаю її зміст, — відповів начальник порту, — наші радисти теж записали її. А чи взяли ви радіопеленг?

— Так.

— Ну і що?

— Напрям 27°20' на ост. Що в Архангельську, не знаєте?

— Знаю: 23°50' на ост. Зараз вираховуватимемо місцеперебування "Лахтака".

— Вам не відомо, яких заходів передбачається вжити?

— Архангельськ уже запитав Наркомвод. Завтра, мабуть, буде відповідь. У вас ще є що сказати?

— Я хотів би взяти участь в експедиції на допомогу "Лахтакові"

— Зв'яжіться з Архангельськом. На добраніч!

— На добраніч!

Розмова закінчилася. Капітан Кривцов пройшов до штурманської рубки, витяг карту Льодовитого океану і в присутності вахтового штурмана, з допомогою циркуля, транспортира та двох відомих йому цифр провів на карті дві лінії: одну від Мурманська, а другу від Архангельська в напрямі на північний схід. В місці, де ці лінії перетиналися, поставив крапку і написав: "Лахтак". Це було на білій плямі під 81° північної широти.

РОЗДІЛ V

В кают-компанії "Лахтака" одразу стало тісно. З приходом норвежців кількість людей на пароплаві подвоїлася.

Запара зробив Ельгарові перев'язку, і гарпунник сів за стіл у центрі норвезької групи. Куля сковзнула йому по ребру і пробила лише м'язи.

— Дрібничка, — констатував гідролог.

Екіпаж "Ісбьорна" знайомився з екіпажем "Лахтака". Ельгар перекладав своїм товаришам з англійської на норвезьку статтю із стінгазети про дружбу та спілку. Тим часом автор статті в кубрику переодягав і поїв спиртом того бідолаху, що потрапив під струмінь води з шланга. Вершомет намагався порозумітися з норвежцем, якому

Запара тільки-но перев'язав руку. Це був єдиний поранений в бою з радянськими моряками. Коли норвежець привітно посміхнувся, мисливець схопив його за плечі і затермосив, голосно сміючись.

Тут же сиділи двоє норвезьких матросів-мисливців, які обурені поведінкою свого капітана та його льодового лоцмана, намагались були їх переслідувати, коли ті втікали.

Ельгар скінчив перекладати статтю Зоріна. Останні слова вкрилися схвальним гомоном голосів. У цей час відчинилися двері і з верхньої палуби спустилися Кар і Торба.

Штурман підняв руку, вимагаючи тиші.

— Товариші, — сказав він, — встановлено радіозв'язок з шхуною "Білуха". Вона стоїть на рейді у Мурманську. Хто хоче послати на суходіл радіограму, пишіть, але поки що не більше як десять слів.

Це була така радісна новина, що моряки навіть не хотіли вірити. Кар переказав Ельгарові, щоб той сповістив своїх товаришів, що й вони мають таку саму можливість.

— Нехай пишуть радіограми, — сказав він гарпунникові, — ви їх перекладете на англійську мову, а я на російську, і тоді наш радист передасть їх на "Білуху", а звідти вони підуть у Норвегію. Тільки кожна радіограма — не більше як десять слів.

— Звідки ж у нас радист? — з цікавістю спитав Зорін.

— Товариші, у нас радистом Павлюк. Виявляється, всю зиму він вивчав радіо. І, нарешті, подолав таємницю радіопередачі. Робив це потайки, готуючи нам сюрприз.

Запара схопився з свого місця і підбіг до Кара й Торби.

— Я ж вам казав, я ж вам казав! — кричав він. — Павлюк чесний хлопець. Треба було одразу його запитати. Я ж вам казав!

Запара тріумфував, мабуть, чи не більше, ніж Павлюк, що в цей час прів біля радіоапарата. Норвежці одразу попросили паперу й олівців. За кілька хвилин кают-компанія, як казав потім Торба, обернулася на поштамт: хто писав радіограму, хто стояв у черзі по олівець і допомагав товаришеві скласти радіограму.

Десяти слів було надто мало, але Кар рішуче заборонив писати більше: він бачив, з яким великим напруженням справлявся Павлюк із щойно освоєною ним справою радіопередачі та радіоприймання.

Доки всі писали, Кар почав розмову з Ельгаром. — Олаунсен, я посилаю рапорт своєму начальству про становище "Лахтака". Мені здається, що не слід

повідомляти про непорозуміння, яке сталося між радянськими і норвезькими моряками. Я повідомлю про загибель "Ісбьорна" і про врятування команди. Але я хотів би, щоб ви допомогли мені, повідомивши, де Лейте і юнга Стьопа, що залишили вчора "Лахтак" разом із Ландруппом, і хто буде тепер за старшого серед команди "Ісбьорна"?

— Мені сказали товариші, що старий моряк і юнга зараз лежать зв'язані в нашому таборі під охороною штурмана і одного матроса. До речі, штурман Бентсен — людина порядна. Очевидно, тому шкіпер Ларсен і лишив його вартувати табір, а не взяв сюди.

— В такому разі я гадаю, що ранком ми відрядимо людей до вашого табору визволяти наших делегатів. Чи зможете ви піти з цією експедицією?

— Так, я думаю, що норвежці могли б повернутись до свого табору з тим, щоб перенести його на цей берег, ближче до "Лахтака".

— А чи не краще було б не переносити табору, а перебратись усім на пароплав?

— Коли ви це дозволите, то ми будемо лише глибоко вдячні.

— Тоді ми спільно поміркуємо, як вирватися з криги. Між іншим, я сподіваюсь, що нам на допомогу вийде криголам.

Ельгар помовчав, подивився в підлогу, наче щось обмірковуючи, і сказав:

— Але тепер нам треба побоюватись одного спільного ворога. Шкіпер Ларсен — людина лиха й енергійна. З ним Ландрупп. Хоч це людина мало небезпечна, бо не вміє добре стріляти і невитримана, але Ларсену вона може стати в пригоді.

— Будемо обережні. Між іншим, мене цікавить, чи все У вас було так, як розповідав мені Ларсен?

— Майже... — Ельгар нахмурився, — я, власне, не чув, Що саме він вам розповідав, і знаю це із слів Ландруппа. Але він, мабуть, дещо затаїв. Він, безумовно, не сказав вам, що він — шкіпер Ларсен — старий браконьєр і що, крім полювання на морського звіра, грабував так звані авральні пункти з запасом харчів, одягу та зброї, що лишаються на полярних островах на випадок нещастя з якимись мандрівниками.

Пограбувавши один з таких пунктів на Землі Франца-Йосифа, він пішов у Карське море, щоб дістатися протоки Шокальського, бо мав відомості, що там на березі острова Жовтневої Революції є теж такий пункт.

Але крига затерла "Ісбьорн", занесла до цього острова і тут розчавила. Радіо ми не мали. На цьому острові Ландрупп знайшов багаті поклади золота. Шкіпер Ларсен не сказав команді, де саме ці поклади, і

взагалі не говорив про золото до останнього часу, поки не приготувався до нападу на Лахтак".

Коли я розбився і мене принесли сюди, тут же опинився і Ларсен. Побачивши, що я опритомнів, він наказав мені не признаватись, що я знаю англійську мову. Після того Ларсен замість себе послав сюди Ландруппа, який теж удавав, ніби не розуміє англійської мови. Передостаннього разу Ландрупп прийшов сюди с Карсеном, який поголився на пропозицію Ларсена взяти участь у нападі на "Лахтак".

Мені сказали, що вся команда вимагає від мене, щоб я підтримав їх. Що далі було, ви знаєте. Лейте врятував Карсена.

Я почував вдячність за те, що мене знайшли й вилікували. Разом з Карсеном ми спостерігали життя на "Лахтаку", симпатії наші до команди зростали. Нарешті, коли вийшла газета і я прочитав статтю про спілку і дружбу, наші наміри остаточно похитнулись. Після останніх відвідин Ландруппа, — він сказав нам про час нападу, —ми вирішили повідомити вас про це.

Кар потиснув руку гарпунникові й спитав:

— Скажіть, що збирався зробити Ларсен, захопивши "Лахтак"?

— Він вважав, що з допомогою динаміту й амоналу зможе вивести пароплав із криги. У нього був план навантажити пароплав золотою рудою і, покинувши вас на острові, плисти в Норвегію. Там він думав вивантажити золото, вивести "Лахтак" у море, записати в журнал, де ви знаходитесь, і пустити пароплав напризволяще десь біля Мурманська. Так принаймні говорив нам Ландрупп.

— Я вам щиро вдячний! — ще раз подякував Кар.

РОЗДІЛ VI

— Як тобі, Павлюк, не соромно? — напався Зорін на Павлюка. — Чого ти крився від нас?

Павлюк посміхнувся:

— Щоб не глузували.

— Я боюся, — лукаво примружуючись, втрутився в розмову Торба, — що ти з нас глузуєш. Ми ж у радіо нічого не тямимо. А ти поцвірінькаєш там радіоключем і кажеш: "передав". Подержиш навушники і кажеш: "прийняв".

— Добре. Я вашої радіограми не передаватиму, — відповів Павлюк.

— Та ні... я ж тебе знаю. Ти людина порядна... А я це так, пожартував, — виправдувався механік. — Знаєш, усякі радисти є. От, наприклад, історія. Плавав я на пароплаві "Три погибелі"...

Всі всміхнулися, почувши таку назву пароплава, і приготувалися слухати механіка.

— Був у нас радист Проша. П'янюга непросипний. Розгорнули ми культроботу. Вирішили випускати бюлетень останніх новин. Звичайно, в такій справі багато залежить від радиста. Він же мусить приймати по радіо різну інформацію. Прийшли до нього й просимо: "Прошо, будь ласка, візьми громадське навантаження". — "З охотою", — каже. Другого ранку приносить аркуш списаного паперу. "Прийняв, — каже, — інформацію".

Там повідомлення про загальний страйк у Парижі, про повстання в Єгипті, про з'їзд лікарів у Москві, про будівництво нової фабрики. Все наче як слід. Ми радіємо: Прошу до громадської роботи втягли. Другого дня Проша прийняв інформацію, що завалився Панамський канал, Австрія оголосила війну Аргентіні, помер президент в Індії, винайдено

підводний човен, який може спускатись на дно в найглибшому місці океану.

На пароплаві тільки й розмов, що про це. Третю ніч випало так, що мені довелося стояти на вахті з вечора до ранку.

Думаю: зазирну до Проші, дізнаюся, що він нового почув. Приходжу раз — Проша спить. Приходжу вдруге — Проша спить, втретє — спить. Ну, думаю, будемо сьогодні без інформації. Коли вдень Проша приносить здоровенний аркуш, увесь пописаний, і каже:"Цілу ніч не спав, усе слухав".

І написано в тому аркуші, що в Японії землетрус — потонув острів Фудзіяма, в Нью-Йорку згорів палац президента, в Алжірі повідь і загинуло місто Малакатура, ескадра швейцарського флоту робить маневри в Індійському океані, в Одесі впав метеорит з написом "вітаємо земляків" — і ще багато неймовірних, вигаданих повідомлень.

Я розповів хлопцям, як тричі заходив уночі до Проші і він все спав. Тоді Проша каже: "Пфф! Я їм таку газету робив, як ні один редактор у світі, а вони ще хотіли, щоб я по радіо слухав".

До кают-компанії ввійшов Кар.

— Вершомет і Ельгар, — сказав він, — повернулись з табору норвежців. Лейте і Стьопу не знайшли. Взагалі нікого там не застали. Всю зброю звідти забрано.

По слідах видно, що четверо лижників подалися вздовж берега на північ, а двоє пішли через горби вглиб острова.

Усі стривожено підвелися з своїх місць. Слідом за Каром до каюти ввійшли Вершомет, Ельгар і кілька норвежців, які ранком ходили до

табору, щоб знайти старого боцмана та юнгу, а також повідомити про події тих двох норвежців, які лишалися вартувати табір

Поки Котовай і Ковягін, які чергували того дня по камбузу, готували на столі обід, тут же відбувалася нарада між Каром, Ельгаром і рештою присутніх.

Вирішили організувати два загони з витривалих моряків з тим, щоб вони знов повернулись до норвезького табору, там поділились та рушили по слідах двох і чотирьох лижників. Ельгар вважав, що Ларсен і Ландрупп, повернувшись до табору, мабуть, залякали штурмана й матроса, і ті до них пристали; вони поділилися на дві групи: двоє повели полонених на північ, а двоє, мабуть, зійшли на горби, щоб стежити за пароплавом.

— Найголовніше, — сказав Кар, — вирвати наших делегатів з рук Ларсена і Ландруппа раніш, ніж ті встигнуть вчинити їм якусь шкоду. Непогано дізнатися, де шкіпер та його лоцман, і пильнувати, щоб нам вони теж не вчинили якоїсь неприємності. Загалом же я певен, що, кінець кінцем, вони обидва вернуться до нас і проситимуть миру, бо їм нікуди дітися.

Охочих іти визволяти Лейте і Стьопу знайшлося багато. Кар відпустив Вершомета, Соломіна і Шелемеху. З норвежців пішли Ельгар, Карсен і двоє матросів. Умовилися, що Вершомет і Карсен підуть по слідах тих, яких мали за розвідників, а решта, під керівництвом Ельгара, доганятимуть чотирьох, що відступили на північ.

Відпочивши по обіді з годину, експедиція вирушила на острів. Намітили того дня дійти до норвезького табору з тим, щоб там переночувати. На ранок мусили розпочати наступ.

— Скажіть, а який завбільшки острів? — спитав Кар Ельгара.

— Острів невеликий, але точних його розмірів я не знаю. Північно-східну частину Ларсен відвідував кілька разів із Ландруппом. Нам же ходити туди заборонялося. Там десь Ландрупп знайшов золото. Грудки золотої руди він показував у таборі вже під час мого перебування на вашому пароплаві. Особисто я їх не бачив. Але Карсен і інші моряки стверджують, що Ландрупп приніс у табір чимало золота.

Мені відомо, що шкіпер Ларсен проходив від табору до північно-східного краю острова за шість годин. Увесь острів, як він казав, можна обійти менше ніж за добу.

Семеро озброєних лижників (Вершомет, Шелемеха і Соломін взяли рушниці тих норвежців, які залишились на пароплаві) зійшли на кригу і вишикувались.

— Щасливої дороги, — крикнув їм Кар. — Удачі і швидкого повернення!

— Рушаймо! — скомандував Вершомет, і лижі сковзнули по сніговій ковдрі, що вкривала крижане поле.

Лижники йшли поволі. Вершомет і Ельгар вирішили зберегти сили загону на наступний день.

Кар дивився їм услід, і в пам'яті його проходили пригоди, що їх довелося зазнати екіпажеві "Лахтака" біля берегів цього невідомого досі географам острова.

Перед обідом Павлюк прийняв радіограму, адресовану капітанові. Радіограма з Архангельського порту повідомляла, що на початку липня на допомогу "Лахтаку" вийде криголам "Хатанга". Капітаном криголама призначено Кривцова.

До Кара підійшов гідролог:

— Отто Рудольфовичу, я хотів вас просити дозволити мені приєднатися до експедиції на острів. Хоч на геології я майже не розуміюся, проте зміг би зібрати якусь колекцію і з'ясувати орографію острова.

— Експедиція ж уже вирушила. Чому ви раніше не сказали?

— Кінчав записувати спостереження. Але я їх наздожену.

— Гаразд. Спробуйте. Але якщо до острова не наздоженете, вертайтеся назад.

— Єсть!

— Одну хвилинку! — затримав його Кар. — Скажіть, що ви зробили з тим норвежцем, який ліз минулої ночі до вас на полубак?

— Мм... Я пошкодував бити його сокирою і накрив поплавцем Мітчеля. Він розгубився і перекинувся на кригу.

— Ага! Ну, поспішайте, а то не доженете.

РОЗДІЛ VII

Вночі випала пороша й притрусила усі сліди. День прокидався похмуро, небо виглядало невмитим. Проте Запара віщував погоду, а після полудня — навіть сонце.

Хоч сліди зникли, але Вершомет і Ельгар вирішили не змінювати своїх маршрутів. Гідролог висловив бажання приєднатися до Вершомета й Карсена. Мисливець скривився, знаючи Запару як не дуже спритного лижника, але погодився. Ельгар із своїм загоном вийшов на кілька хвилин раніше. Вершомета затримував Запара: вночі у нього зник

геологічний молоток, і він тепер його розшукував. Нарешті молоток знайшовся під ведмежою шкурою, на якій спав гідролог.

Троє розвідників рушили вглиб острова. Вони пройшли скелі, за якими взято було в полон найстаршого і наймолодшого з їх товаришів, пройшли яром і незабаром зійшли на перший горб. Запара визначив, що висота його — триста п'ятдесят — чотириста футів над рівнем моря. Поряд здіймалося кілька значно вищих горбів. Вершини їх нагадували зрізані піраміди. Звідси побачили групу Ельгара. Ельгар із своїми товаришами йшов понад самим берегом і незабаром зник за горбуватим мисом, що, наче розігнавшись, круто спинився над морем.

Вершомет пропонував неухильно посуватися в центр острова. Пройшовши заглибину між двома горбами, розвідники почали підійматись на одну із зрізаних пірамід. Раптом вони почули кілька пострілів. Стріляли десь далеко, ніби за горбом, на який вони сходили.

Біля самої вершини гори Вершомет зупинив своїх супутників і далі поповз сам. Діставшись до площадки на вершині, він обережно висунув голову, але нічого не помітив. Треба було перейти площадку і зазирнути звідти, бо, очевидно, гора уривалася там досить круто. Мисливець, поманивши рукою Карсена і Запару до себе, поповз далі. Скоро він побачив під собою урвище заввишки метрів із п'ятнадцять, а далі — досить положистий схил, що спадав у глибину долини. Де-не-де по тому схилу з-під снігу виступали скелі.

За ними ховалися люди з рушницями. Шестеро людей. Четверо — ліворуч від Вершомета, двоє — праворуч.

Мисливець стояв ніби на вершині високого трикутника, а дві групи озброєних людей займали місця на кутах біля основи трикутника. Вершометові стало ясно, що ті люди між собою перестрілювалися. Придивившись, він з радістю пізнав у тих двох, що лежали за камінням

праворуч. Лейте і Стьопу. Значить, вони вирвалися з полону і навіть із зброєю.

До Вершомета приєдналися Карсен і Запара. Всі троє спостерігали нерівний бій між чотирма і двома. Постріли звучали рідко, і поки що жодна сторона не піддавалась. Але треба було припинити цю небезпечну перестрілку. Вершомет запропонував усім трьом дати кілька залпів угору. Карсен зрозумів мисливця і показав жестами свою згоду. Усі разом підняли рушниці і по команді Вершомета вистрілили тричі вряд. Після цього глянули вниз і разом засміялися: обидві ворожі партії камінням покотилися в глибину долини.

Очевидно, кожна група сприйняла їхні постріли як прибуття підмоги ворогові. Не гаючи часу, Вершомет і Карсен підвелися на весь зріст і почали гукати кожен до своїх земляків. Але ні норвежці, ні радянські моряки не звертали уваги на ті вигуки.

Вони, не зупиняючись, котилися в долину, рятуючи себе від пострілів згори. Опинившись унизу, кинулися в різні боки: норвежці — на північ, а Лейте із Стьопою — на південний схід.

— Будемо наздоганяти? — спитав Запара.

— Щоб бува не постріляли, а втім... — не закінчив мисливець.

— Давайте білий прапор викинемо, — запропонував гідролог і, не чекаючи відповіді, витягнув кишенькову хустку і прив'язав її до шомпола.

Вирішили доганяти Лейте й Стьопу.

— З Ларсеном зустрінеться Ельгар, — сказав Вершомет Карсенові, і той, очевидно, зрозумів мисливця. Справді, Ларсен і його група подалися туди, де напевне мусили зустрітися з Ельгаром.

Умовившись, усі троє перекинули через плече гвинтівки і, прив'язавши до них білі хустки, почали спускатися з гори, щоб наздогнати Лейте й Стьопу. Спускатись було нелегко. Мусили зробити чималий гак, щоб обійти урвище, яким закінчувалася гора. Коли опинилися в долині, то ті, кого вони доганяли, були вже на вершині другого горба. Не спиняючись ні на хвилину, всі троє почали сходити на цей другий горб. Над їх головами маяли білі хустки, що мусили свідчити про відсутність лихих намірів.

Час від часу Вершомет зупинявся і, набравши повні легені повітря, кричав:

— Стьоо-о-о-о-по-о-о!

Та, очевидно, голос його так і не долетів до юнги. Обидва втікачі зійшли на гору й зникли. Проте Вершомет не підупадав духом: Лейте і Стьопа, певно, так натомилися за попередні дні, що куди там їм утекти.

Коли троє розвідників наблизилися до вершини гори, з-за каміння раптом залунав крик:

— Дядьку Юрій! Юнга пізнав Вершомета. Через кілька хвилин товариші тиснули один одному руки. Лише Карсенові Лейте простяг руку з недовір'ям з якимсь ніби побоюванням.

— Так ви врятувалися? — спитав старий боцман свого заступника.

— Тому, що ви не стріляли, — відповів Вершомет.

— Я не про те. Скажіть, як ви врятувалися з пароплава і чому з вами цей норвежець?

Лейте був певен, що норвежці захопили "Лахтак" і що Вершомет і Запара врятувалися приблизно так, як і вони з Стьопою.

Коли Вершомет зрозумів, у чому річ, він голосно зареготав і покликав Запару.

— Дмитре Петровичу! Ви чуєте?

Але Запара не чув. Він стояв, вражений виглядом вершини цієї гори. Воронка у кілька десятків метрів завглибшки і понад сто метрів діаметром нагадувала кратер вулкана. Почувши, нарешті, своє ім'я, він обернувся й сказав:

— Хай я не буду Запара, коли це не згаслий вулкан. Але вулкан не зацікавив ні Лейте, ні Стьопу. Вони

слухали оповідання Вершомета про події позаминулої ночі. Коли мисливець скінчив, обидва моряки обернулися до Карсена. Лейте поплескав норвежця по плечу, а юнга міцно потиснув йому руку.

— Лейте, а ви наклепували на Павлюка, — докірливо промовив Стьопа.

— Каюсь, — відповів той.

— А тепер, — запропонував мисливець, — ходімо слідом за Ларсеном. Ми, мабуть, зустрінемо Ельгара і, думаю, станемо йому в пригоді.

РОЗДІЛ VIII

Лейте й Стьопа розповіли про свої пригоди.

Почувши стрілянину біля пароплава, вони впевнились у перемозі норвежців, бо не уявляли, як можна без вогнепальної зброї захистити пароплав від великого загону, озброєного рушницями, та ще зважаючи

на несподіваність нападу; до того ж на пароплаві, вони знали, є зрадник. Коли стрілянина вщухла, вони подумали, що все скінчено і що "Лахтак" перейшов до рук шкіпера Ларсена.

Маючи рушниці і запас патронів, вони вирішили поки що переховуватись на острові, а потім послідовною парти-занською війною, а то й несподіваним наскоком на пароплав відбити "Лахтак". Пішли вглиб острова, шукаючи затишного місця. Плекали також надію, що, може, хтось із товаришів втік з пароплава і так само, як вони, блукає серед цих горбів. Сьогодні ранком, помітивши віддаля чотирьох чоловік, почали обережно до них скрадатися. Ці люди їх також помітили і почали стріляти. Моряки зрозуміли, що зустрілися з ворогами, і мусили одстрілюватися.

І ті, й другі весь час ховалися за камінням, а тому жодна сторона жертв не мала. Але коли вони почули постріли у себе над головою, то подумали, як і догадався тоді Вершомет, що до ворогів прибула підмога і зайняла дуже вигідну позицію. Тоді Лейте крикнув Стьопі бігти в долину.

— І ми, — пояснив юнга, — ретирувались. Слід Ларсена повів долиною між горбами. Тут лежав глибокий сніг, укритий настом. Наст був неміцний, і без лиж вони глибоко загрузали б у сніг. Небо, як казав уранці Запара, почало вияснюватись. Незабаром над засніженими горбами та долинами засвітило сонце.

Минуло годин зо дві, відколи загін Вершомета, що складався тепер з п'ятьох чоловік, рушив по слідах чотирьох норвежців. Вони пройшли долину, кілька горбів і стали наближатися до моря, коли здалеку почули постріли. За кілометр від них на горбі стояв чоловік і стріляв. Мисливець попросив у гідролога бінокль. Чоловік стріляв угору. Що мали означати ці постріли? Заклик підійти ближче чи пересторогу — не підходити зовсім. Аж ось коло стрільця з'явилось ще кілька чоловік. Мисливець налічив п'ятьох, крім того, який стріляв.

Це не могла бути група Ларсена, бо вона складалася лише з чотирьох чоловік, ні група Ельгара, що налічувала п'ятьох. Вершомет з товаришами рушили просто на цих людей. Двоє з тих, які стояли біля стрільця, побігли їм назустріч. Коли вони наблизились, то пізнали Шелемеху і одного норвезького матроса з загону Ельгара. Зраділий кочегар гаряче привітався із Стьопою та Лейте.

Звідки у вас людей побільшало? — спитав мисливець.

Двоє норвежців пристали. Ми ж з їхнім шкіпером зустрілися. Обмінялися кількома пострілами. Мені кулею шапку пробило. Соломіну ногу дряпнуло. Ельгар Ландруппа підстрелив. — Убив?

— Ні, поранив. Потім поговорив із ними, і двоє перейшли до нас, а клятий шкіпер утік. Обидва загони з'єдналися.

Завдання своє експедиція виконала. Ельгар познайомив моряків "Лахтака" із штурманом Бентсеном і матросом Гансеном. з якими кілька годин тому довелося перестрілюватися. Лейте і Стьопа пізнали в Бентсені того, кого вони зв'язали сонним, а в Гансені матроса-велетня, якого Стьопа бив прикладом по голові.

Як з'ясувалося за допомогою двох перекладачів, тобто Ельгара й Лейте, штурман Бентсен не поділяв авантюристичних поглядів шкіпера, а тому той і не взяв його для участі в нападі на пароплав. Саме ж тому штурман так швидко й кинув свого начальника, коли побачив Ельгара на чолі загону.

Але тут же з'ясувалося, що система подвійного перекладу потрібна не для всіх. Стьопа і Ельгар майже вільно розмовляли між собою за допомогою покалічених норвезьких і російських слів, перейнятих один в одного і часто зрозумілих лише їм. Штурман Бентсен знав французьку мову, і тільки-но Запара заговорив з ним по-французькому, він засипав гідролога цілим рядом запитань. Потім він розказав, що між ним і

шкіпером Л арсеном взаємини весь час були загострені. Бувши безробітним, він мусив найнятися на "Ісбьорн", хоч і знав Ларсена як браконьєра.

Але він не вважав за великий злочин полювання в північних водах біля Землі Франца-Йосифа, Нової Землі і Північної Землі, хоч і чув про декрет радянського уряду від 15 квітня 1926 року [Цим декретом оголошено власністю СРСР всі землі й острови від берегів радянського суходолу до полюса.]. Та коли він побачив, що Ларсен не лише браконьєрствує, але й грабує авральні склади на полярних островах, він глибоко обурився і заявив шкіперові свій протест.

Ларсен звелів йому мовчати. Штурман навіть побоювався, що йому не доведеться повернутися до Норвегії живим. Правда, в останній момент він повірив Ларсенові і Ландруппові, що радянські моряки заарештували норвезьких матросів. Адже їх мусили розглядати як браконьєрів. Нападати на радянський пароплав він одмовився. Його залишили вартувати полонених. Із своїм завданням він не справився. Коли в табір повернулися Ларсен і Ландрупп, то застали вартових зв'язаними.

Вони звільнили їх і повідомили, ще Ельгар зрадив, що напад не вдався, кількох матросів убито, а решту заарештовано, і запропонували тікати й шукати притулку далі від радянського пароплава. Що було далі, Запара знав сам.

На снігу скоцюрбився поранений Ландрупп. Куля Ельгара пробила йому ногу. Бентсен зробив норвежцеві перев'язку, і тепер він сидів похмурий, сумний і наляканий.

— Ти мав рацію, лоцмане, — сказав Лейте, підійшовши до Ландруппа, — коли казав, що ми нападемо на тебе і що нам скоро буде весело.

Ландрупп мовчки дивився в землю.

Увагу Лейте привернули кілька блискучих камінців, розсипаних по снігу біля пораненого. Одні з них були завбільшки з горошину, а інші — з лісовий горіх.

— Що це таке? — спитав він Ельгара.

— Золота руда, — відповів той. — Ландрупп розсипав її з свого мішка.

Боцман підняв кілька камінців і простяг Запарі. Гідролог глянув на камінці, зважив їх на руці, потер пальцем і відповів.

— Ні. Це — пірити. З цих камінців в Іспанії добувають сірку.

Лейте переклав слова гідролога Ельгарові. Гарпунник недовірливо подивився на Запару, посміхнувся і сказав щось своїм товаришам. Норвежці з таким же недовір'ям, як перед тим Ельгар, подивилися на Запару. Тоді гідролог пояснив свої слова штурманові. Бентсен зрозумів його. Навіть більше: він сам пригадав, що бачив подібні камінці в якійсь геологічній колекції. Через хвилину норвезькі матроси, голосно регочучи, накидали коло Ландруппа цілу купу його "золотої руди", — вони набили нею кишені після того, як Ландрупп розсипав її з свого мішка.

Лоцман кусав губи і щось шепотів.

— Він каже: трагічна помилка, — сказав Бентсен Запарі по-французькому.

РОЗДІЛ IX

Запара запропонував обійти острів довкола. — Повинні ж ми знати розміри цього острова і те, як виглядають його північний та східний береги. Чи, може, залишити це таємницею шкіпера Ларсена? — спитав гідролог.

Вирішили поділитися на дві групи. Більшість разом з Ельгаром і Лейте мали повернутися назад тим же шляхом, яким ішли сюди — через норвезький табір; до табору

вони нестимуть Ландруппа на руках, а звідти повезуть його на нартах. Друга група складалася з Запари, Вершомета, Стьопи і Бентсена. Вони мали йти на північний схід з тим, щоб замкнути коло, обійшовши острів. Бентсен охоче приєднався до Запари, щоб краще познайомитися з радянськими моряками, не користуючись подвійним перекладом через Ельгара і Лейте.

Попрощавшись, обидві партії рушили кожна в свій бік.

Четверо дослідників пішли понад морем. Запару дивувала велика кількість ополонок уздовж західного берега. Юнга згадав, що він з Лейте вже звертали увагу на це явище.

— Невже й вам не доводилося бувати далі вздовж цього берега? — спитав Запара Бентсена.

— Ні, — відповів штурман, — я фактично був під домашнім арештом у таборі "Ісбьорна". Скрізь ходити Ларсен дозволяв лише своїй правій руні — Ландруппові. Навіть Ельгар, цей кращий між нами стрілець і мисливець, мав право полювати лише в південній частині острова. Я розумію, що ця заборона на північну частину острова була викликана знахідками Ландруппа. Ми довго не знали про золото, а коли дізнались, то нам його не показували. Сьогодні я вперше побачив цю "золоту руду", хоч дехто з моїх товаришів бачили її ще напередодні нападу на ваш пароплав. Я знав про другу реальну знахідку: Карсен і Ландрупп

знайшли тут нафту. Вони навіть привозили її кілька разів на нартах У бочці. Коли зник Ельгар і ми ходили його розшукувати, то брали з собою нафту, щоб палити вогонь. Ми й палили ці вогні тієї ночі, коли вперше дізналися, що біля острова стоїть пароплав.

— А ми дивувалися, — сказав Запара, — звідки такі ясні вогнища.

Берег круто повернув на захід. У море вибігав гостроносий горбатий мис. Щоб не гаяти часу, вирішили йти навпростець через горб. Він був невисокий, — метрів із шістдесят, але досить крутий. Довелося зняти лижі і нести їх у руках. На горі відчули наче подих теплого вітру. Під ними лежала невеличка бухточка, оточена крутими горбами з облізлим сніговим настилом. У бухті не побачили жодної крижини. Дослідники здивовано оглядалися. З води долітав легкий шум. Посередині бухти вода хвилювалась і шумувала, ніби нагазована. На воді біля берега блищали під сонцем сині розводи. Заледеніле море далеко відступало від бухти.

Моряки мовчки спостерігали дивне явище. Час від часу над шумуючою водою злітало каміння й шматки грязюки. Якась підводна сила вирувала в центрі бухти.

Запара перший порушив мовчанку.

Гейзер. Підводний гейзер, — сказав він. — Друга

Ісландія. А може... справжній підводний вулкан.

Гейзер, що викидає нафту, — зауважив Бентсен.

Вони спустилися вниз. Вершомет умочив руку в воду.

Тепла. Можна б скупатися, якби не мороз.

Справді, вода мала високу температуру, і Запара лаяв себе неймовірно за те, що не захопив з пароплава термометра. Спересердя він навіть хотів кинути в бухту свій геологічний молоток, бо він здавався йому ні для чого не придатним. Юнга із сміхом одібрав у гідролога цей інструмент.

— Ну, ходімо далі! — кликав Вершомет товаришів.

Ніяких інструментів, щоб робити спостереження, у Запари не було. Проте він вирішив набрати з бухти води, щоб потім провести над нею лабораторне дослідження. Але в що її набрати? Погляд гідролога зупинився на термосі. Після того почав по годиннику стежити за підводним вулканом, відзначаючи посилення та послаблення його діяльності.

Бентсен, орієнтуючись по компасу, накреслив у своєму блокноті план бухти.

— Пропоную назву для цієї бухти, — порушив мовчанку Стьопа.

— Яку?

— Бухта браконьєрів.

Вершомет скривився, а Запара визнав, що вона поетична і відповідає історичній правді. Проте мисливець запропонував іншу назву: "Бухта переможених браконьєрів". Стьопа обстоював свою назву як коротшу, і нарешті мисливець з ним погодився.

Вже обійшовши бухту і підіймаючись на круту берегову терасу, вони раптом почули, що шум стих. Обернувшися, побачили, що вода в бухті заспокоїлася. Тільки ледве помітно хвилювалися широкі сині плями, розплившись на поверхні.

— Гейзер. Безперечно, — підтвердив Запара свій перший здогад. — Тепер я, здається, знайшов розгадку таємничої теплої течії біля південного берега острова. Існування її, очевидно, зумовлюється плутонічними силами, що діють у глибині острова, а в тому числі й бухти.

Проминувши бухту, вони незабаром побачили за кілька сот метрів від моря невелике нафтове озеро. На найближчому від нього горбі час від часу починали бити невеличкі джерела, викидаючи нафту, яка стікала тоненькими струмками до озера.

— Цим джерелам, — сказав Запара, — я дав би назву мікрогейзери. Вони ще більше переконують мене в активності підземних сил і до деякої міри нагадують Ісландію. Різниця лише в тому, що там гейзери хоч і значно сильніші, але вони викидають тільки грязюку, а тут ми маємо один з найцінніших продуктів для промисловості й транспорту.

— Ви думаєте — цей острів може мати майбутнє? — спитав Бентсен.

— Безперечно! Нафта — це кров сучасної індустрії. Автомобіль, трактор, тепловоз, теплоплав, літак вимагають нафти й її продуктів для себе на паливо. З нафти виробляють різні олії, починаючи від мастильної і кінчаючи олією для консервів. Мило, асфальт, парафін, вазелін, сахарин. Для пароплавів, що плавають Великим північним морським шляхом, тут може бути паливна база.

Біля нафтових джерел вони затримались, і, коли рушили далі, сонце вже стояло над самим обрієм.

— Доведеться ночувати на снігу, — сказав мисливець.

— А коли скоро підемо, встигнемо дійти? — спитав Стьопа.

— Ні, пізно. Треба шукати місце для ночівлі. Ходімо дал і.

Звертаючи на південь, берег уривався в море високими скелями. Вони блищали тисячами вкраплених у них золотих блискіток. То були пірити.

— Теж корисна річ, — сказав Бентсенові Запара, показуючи на ці блискітки.

Вершомет запропонував улаштуватись тут на нічліг Товариші погодилися. В одному місці скелі зімкнулися так, що утворювали ніби грот. Тут же з-під снігу визирав плавник, невідомо як сюди занесений. Розгорнувши сніг, побачили попіл і вугілля — сліди вогнища. Очевидно, плавник було занесено сюди людьми.

Вершомет і Бентсен мали спальні хутряні мішки. В цих мішках влаштувалися на нічліг по двоє. Зважаючи на те, що вночі міг прийти білий ведмідь, вирішили по черзі вартувати. Першим на варту став Запара. Він спокійно провіз дві години, думаючи про Ленінград і свою родину.

РОЗДІЛ X

Стьопа змінив Запару.

Хлопцеві було холодно і хотілося спати. Позіхаючи, посидів він на камені, потім, щоб не заснути, встав і пішов повз ті скелі, між якими спали товариші. Оглянув щілини між скелями, подивився на небо, спостерігаючи зорі Кілька років тому Стьопа мріяв стати астрономом. Він мав карту зоряного неба і театральний бінокль. Ночами вивчав по тій карті зорі.

Тепер він швидко знайшов знайомі сузір'я Великої і Малої Ведмедиць, Плеяди, Андромеду, Пегаса, Волосся Вероніки. Знайшов Венеру — цю найбільшу зорю неба, червонуватого Марса, Юпітера і Сатурна, які так помітно відрізняються від зір, що мерехтіли навколо

них. Він знав напам'ять цифри про відстань між Землею й Сонцем, Землею й Місяцем, планетами та окремими зорями. Його захоплювало й лякало, що Сонце своїми розмірами в півтора мільйона разів більше за земну кулю; що найближча зоря Альфа Центавра, якої він ніколи не бачив, знаходиться від землі на відстані три з половиною світлових роки. А світловий рік — як це багато! За секунду промінь світла пробігає 300 тисяч кілометрів. Скільки ж кілометрів пробігає він за три з половиною роки?

Але споглядання зір не задовольняло Стьопу. Його цікавили зорі, оскільки вони були об'єктом мрій про міжпланетну, а може, й міжзоряну подорож. Стьопу потягло мандрувати по земній кулі. Скінчивши семирічку, він з товаришами вирядився в екскурсію до Москви і Ленінграда, а повернувшись назад в Архангельськ, улаштувався працювати учнем у порту. Незабаром комсомольський осередок виділив кількох комсомольців для посилки юнгами на пароплав. Стьопа упросився в число відряджуваних і потрапив на "Лахтак". Тут спочатку він проходив практику у кока в камбузі, де чистив та мив каструлі. Потім його перевели в днювальні. Він прибирав кубрики матросів та кочегарів і носив їм у їдальню сніданки, обіди й вечері.

Тепер Стьопа задивився на Полярну зорю. Чи вдасться, думав він, побачити колись цю зорю в зеніті, тобто над самою головою? Для цього треба попасти на Північний полюс: Полярна зоря стоїть майже над полюсом.

Відчувши холод, Стьопа рушив далі вздовж скель. Думки перенесли його на південь. Він мріяв побувати на екваторі й у південній частині земної кулі. Там йому хотілось глянути на сузір'я Південного Хреста, що про нього він стільки читав. Він хотів би побачити Канопус — найблискучішу зорю Півдня. "А як би знайти сузір'я п'ятикутної зорі", — подумав Стьопа і знову підвів голову до неба, шукаючи зірок, так розташованих, що нагадували б емблему Червоної Армії.

Раптом позаду, серед каміння, почулося шарудіння. Юнга здригнувся і обернувся всім корпусом. У темряві між скелями він не побачив нічого, але ясно чув, що хтось наближається. Стиснув рушницю і став прислухатись. "Звір, ведмідь?" Але шарудіння нагадувало кроки людини. "Хто б це міг уночі тут ходити?" Стьопа хотів крикнути, але стримався. Треба було вияснити, що це: людина чи звір. Коли звір, то він стрілятиме, — у нього ж у руках прекрасна краг-іоргенсен. Коли це людина, то треба її гукнути. Кроки наближаються, і Стьопа догадується, що це людина. Він відчуває хвилювання. Хто цей невідомий? Може, це хтось із групи Ельгара? А може... і страшний здогад спливає в мозку хлопця. Це ж може бути шкіпер Ларсен. Ось він уже зовсім близько. В темряві вимальовується постать людини.

— Хто там? — кричить юнга. — Хто йде? Постать зупиняється.

— Хто такий? вимагає юнга відповіді і зводить рушницю.

У відповідь — короткий блиск пострілу. Щось ударило в груди, у вухах грім — і хлопець падає на сніг. Він не бачить другого вогника, не чує другого пострілу і не відчуває, як друга куля обсмалює його плече: шкіпер Ларсен ще раз вистрілив у лежачого. Лише конвульсивно двічі набрав грудьми повітря і більше нічого не чув, не розумів, не відчував.

Ларсен на секунду зупинився, прислухався і ступнув крок до хлопця. За камінням почулися кроки. Шкіпер повернувся і кинувся тікати між скелями.

Бентсен спав дуже чуло і прокинувся після першого ж пострілу. Він вискочив з мішка в ту саму мить, коли розітнувся другий постріл. Збудив Запару й Вершомета.

— Ведмідь? — спитав мисливець, хапаючи рушницю.

Норвезький штурман не зрозумів, що сказав Вершомет, але він був певен, що Стьопа стріляв у звіра.

Всі троє з криками вискочили із скелястого грота.

Мисливець гукнув юнгу, але той не озвався. За десять кроків від них щось чорніло на снігу. Зрозуміли, що то юнга. Ведмедя ніде не було видно. Він, мабуть, утік, почувши їх, і перед тим встиг ударити хлопця.

"А може, нещасний випадок?" — промайнуло в голові Запари.

Всі троє нахилилися над хлопцем. Мисливець, провівши рукою по тілу юнги, відчув кров.

— Поранений! — скрикнув він. — Не дихає! — В голосі його звучав жах.

Бентсен витяг змочену в нафті хустинку і запалив її як факел. При світлі цього факела гідролог почав оглядати юнгу. Він побачив, що куля пробила йому груди наскрізь. Але звідки рана в плечі? Потім він вислухав пульс.

— Він ще живий! — сказав гідролог. Сльози, скочуючись по його щоках, замерзли маленькими крижинками.

— Але як дві кулі могли влучити в нього? Запара був певен, що це нещасний випадок. Бентсен передав Вершометові факел і взяв рушницю, яка лежала біля хлопця. Він відкрив замок, заглянув туди і розрядив рушницю.

— П'ять, — сказав Вершомет, перелічивши патрони. — Він не стріляв з неї.

Всі троє перезирнулися.

— Шкіпер Ларсен, — твердо сказав Бентсен. — Він може нас усіх перестріляти. Будьмо обережні.

Запара переклав Вершометові слова норвежця. Вершомет оглянувся навколо і знов опустився на коліна перед тілом юнги. Гідролог перев'язував рани.

— Треба негайно на пароплав, — сказав він. — Може, там нам удасться його врятувати.

— Ходімо! — сказав Вершомет, підводячись на ноги. Приплив енергії охопив усіх. З рушниць і хутряного мішка зробили ноші. В мішок поклали нерухоме тіло і, не гаючись ні хвилини, рушили в дорогу.

Бентсен не радив іти через гори. Там їх можуть затримати скелі та кручі. Краще йти берегом, адже шкіпер Ларсен казав, що острів можна обійти за двадцять чотири години, а вони більше як половину вже пройшли. Мисливець і гідролог погодилися з штурманом.

Іти було нелегко. В темряві вони раз у раз спотикались. Двоє несли ноші, а один ішов попереду, показуючи дорогу. Обминали розколини й провалля. Переходили глибокі рівчаки, що спускалися до моря.

Ішли мовчки. Час минав надзвичайно повільно. Б стривожених головах снувалися сумні думки. Боялися заглянути в ноші... і не побачити живим того, хто в них лежав. Часом, стомлені, вони починали йти повільніше. Тоді Вершомет стиха гукав:

— Швидше! Швидше!

Минали години. Спочатку темряву розсіювало лише мерехтіння зір. Аж ось над заледенілим морем заяснів обрій, і незабаром сплив місяць.

Він уставився ріжками вниз — на негоду, байдуже дивився на трьох людей, що, вибиваючись із сил, посувалися вперед. Тепер іти стало легше, — краще вирізнялася біла смуга понад скелями острова. Мовчки змінювали один одного і несли вперед дорогоцінну ношу. Запара відчував, як дзвенить в нього у скронях, але жодним рухом не виявляв своєї втоми.

Холодний світанок застав цих людей — із стисненими щелепами, сірими обличчями — в дорозі. Вони не зменшували кроку.

Удалині серед криги зачорнів пароплав.

РОЗДІЛ XI

З півдня пролетіли кайри [Невеликий чорний птах з родини чайок, живе у великій кількості на полярних островах.] й засвідчили переможнії наступ весни. В морі тріскалась крига, на острові темнів і осідав сніг. За кайрами з'явилися гаги, гагарки, казарки, снігова чайка, примітна на снігу лише темними лапками та чорним дзьобом, трипала чайка з чорними крилами і рідкий птах — рожева чайка.

Одного дня сонце зійшло над обрієм і більше не зайшло. Воно кружляло по небу і, наближаючись до півночі, все нижче схилялося до обрію. Над полюсом воно стояло найнижче, а потім після двадцять четвертої години рушало на східну сторону неба, підіймаючись угору, і через дванадцять годин займало найвищу точку. Але та найвища точка була так низько, що тінь пароплава втроє перевищувала його висоту.

З капітанського містка можна було спостерігати рух криги і великі ополонки, що з'являлися там і тут. Але в тому місці, де стояв "Лахтак", крига залишалась нерухомою. Крижане море, зміцнене стамухами [Велика крижина, що стоїть на місці.] та айсбергами, зупиненими мілиною, вперлося в берег острова і не піддавалося ні морським течіям, ні сонцю.

Проте життя на пароплаві змінилося. З наказу Кара норвежців зарахували до складу команди. Бентсен зайняв місце третього штурмана, а Запару звільнили від штурманських обов'язків. Норвежець-боцман став на допомогу Лейте, а Вершомет захопився полюванням. З повною командою Кар нетерпляче чекав, коли сонце подолає нарешті крижане поле, яке полонило пароплав, і можна буде розігрівати паровики. Торба цілі дні проводив у машинному відділі, чекаючи того урочистого моменту. Спільність інтересів і спрацьованість панували на пароплаві. Міцніли товариські взаємини між норвезькими й радянськими моряками. Взаємні симпатії особливо зросли після поранення Стьопи.

Два тижні боялися моряки за життя хлопця. Він лежав у безнадійному стані. Величезна втрата крові, важка рана поблизу серця, висока температура викликали великі побоювання. Два тижні лежав він без пам'яті. Лише на третій тиждень стало ясно, що Стьопа житиме. Через місяць він уже сидів на своїм ліжку дуже блідий, ще слабий, але говіркий, з веселими очима й величезним апетитом, який задовольняв котлетами з свіжої ведмежатини. Вершомет дбав, щоб ведмежатина регулярно надходила до камбуза, де тепер порядкував кок-норвежець.

Всі, хто був на пароплаві, щодня одвідували юнгу. Лише один Ландрупп, шкутильгаючи на милицях, тримався віддалік і ніколи не підходив до Стьопи. Браконьєр відчував, що всі стежили за ним і не довіряли йому. Правда, він не чув, як Лейте колись сказав Карові:

— Вигнати б його на острів, і хай шкандибає до свого шкіпера, — блукатимуть удвох по острову до самої смерті. А то, гляди, пароплав спалить.

Але Кар на це не погодився. — Він там помре раніше, ніж ти думаєш, — відповів штурман. — А ми відповідаємо За нього. Острів же наш, радянський, і ми тут репрезентуємо Радянську владу!

Саме після цієї розмови з'явилась якось у Кара думка підняти над островом червоний прапор і тим остаточно закріпити острів за Радянським Союзом.

Довідавшись про це, Стьопа почав просити відкласти свято встановлення прапора, поки він одужає, бо йому дуже хотілося взяти участь у цій церемонії.

Тим часом матроси зробили міцний і високий флагшток, оббитий бляхою, і пошили велике червоне полотнище, на якому Ковягін намалював серп та молот і літери "СРСР".

З дня на день Стьопа відчував, як поверталося до нього здоров'я. Минуло небагато часу, і він уже зміг виходити на палубу. Його вразили приємні фарби й тони полярної весни, ясний день, блискуча крига, свіже повітря, що значно потеплішало, порівнюючи з зимою, птахи, які пролітали з острова на море, а потім вверталися назад.

— Милуйся, друже, весною, — повчально сказав Запара, — бо скоро прийде смутне полярне літо.

— Як то смутне? — не зрозумів юнга.

Влітку над кригою майже завжди висять тумани. Цілий день сонце на небі, але його за туманом не видно. Влітку Арктика — країна туманів. Рідко-рідко розганяє вітер туман, і лише тоді блищать море, крига й острови в своїй повній красі.

Стьопа прогулювався по палубі, чекаючи Вершомета та Ельгара, що полювали десь уздовж острівного побережжя.

Для мисливців настало роздолля: в ополонках чимраз, частіше зустрічалися нерпи та моржі, по кризі й берегу острова ходили ведмеді, на скелях гніздилися тисячі птахів.

Аж ось прийшли мисливці. Сьогодні їхня здобич становила десяток качок-морянок.

— Скоро, Стьопа, на полювання підемо? — питав Ельгар.

Він уже добре ознайомився з російською мовою і тепер демонстрував свої успіхи.

— Йей фолер мей свак. Йей хобер де скаль снарт го овер [Я почуваю кволість. Я сподіваюсь — це минеться.] — відповів Стьопа, показуючи, що він теж дечого навчився від норвежця.

— Ото б заговорив ти по-норвезькому з шкіпером Ларсеном тієї ночі, — пожартував Вершомет, — він би в тебе й не стріляв. До речі, сьогодні ми бачили його сліди. Він спускався з горбів і підходив майже до прибережних скель, що біля нашого пароплава.

— Злодіїв і розбишак завжди тягне до того місця, де вони... розбійничали, — втрутився в розмову Торба.

— Хай тільки посміє підійти... — насуплюючись, погрозився Вершомет.

— Ні, побоїться! — впевнено додав він. Ларсеном на пароплаві цікавилися мало, і лише Лейте наказував вахтовим, щоб пильнували, чи не з'явиться десь поблизу пароплава браконьєр.

30 квітня Кар сповістив екіпаж, що наступного дня над островом Місячної Ночі буде піднято радянський прапор.

Перше травня екіпаж "Лахтака" святкував урочисто. Кольорові прапорці квітчали щогли пароплава. За міжнародним кодом це означало "Хай живе Перше Травня". Цілу добу Торба, Шелемеха і Ковягін вовтузились у кочегарці та в машинному відділі, наводячи там порядок.

Уперше за цілу зиму всі по-справжньому, як слід постриглись і поголились. На палубі вивісили стінгазету.

Після смачного сніданку всі, за винятком вахтових, зійшли на кригу і вишикувались. Павлюк поклав на плече довжелезний флагшток. Зорін тримав у руках червоне полотнище. Вся команда готувалася до походу на острів. Уперше сходив на берег Кар. Десь у глибині він приховував тривогу, але не міг не взяти особисто участі у встановленні радянського прапора над островом. На превелике здивування майже цілого екіпажу, механік Торба відмовився йти на берег. Він посилався на свої ревматичні ноги і запевняв, ніби почуває в них біль. Його хотіли повезти на нартах, як то зробили для Стьопи, але він рішуче відкинув цю пропозицію.

— Я розумію — везти хлопчика, але таке старе опудало, як я... До того ж мене берег зовсім не цікавить.

— А мені здавалося навпаки, — здивовано сказав гідролог, — що ви маєте велику охоту відвідати острів.

Механік подивився собі під ноги, знизав плечима і нічого не відповів.

Моряки по три в ряд стали в колону і подалися на острів. За колоною їхали нарти, в яких сидів Стьопа. Матроси по черзі тягли нарти. Хоч юнга й протестував проти того, що його везуть, кілька разів хотів вилізти на кригу, щоб іти разом з усіма, але йому рішуче забороняли.

На острові, зійшовши на найближчий горб, Кар звелів кріпити флагшток. Він вирішив не відходити далеко від пароплава.

Назбиравши каміння, моряки виклали з нього високу піраміду і зверху встановили флагшток.

Після того Кар став на високий камінь, як на трибуну, і сказав:

— Острів Місячної Ночі оголошується територією Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Лейте потягнув за лінь, і червоний прапор поплив угору. Моряки голосно загукали "ура", і, коли прапор зупинився наверху флагштока, прогриміли один за одним п'ять залпів з рушниць. Після першого ж залпу Зорін і Шелемеха мовчки, ніби чогось чекаючи, обернулися обличчям до пароплава. Коли стихли постріли, моряки почули гудок. Цей гудок був не дуже голосний, але він надзвичайно всіх схвилював. Всі здивовано і запитливо подивилися один на одного, нічого не розуміючи.

— Для цього Торба лишився на пароплаві, — пояснив Зорін.

— А ми працювали цілу добу в машинному, — додав Шелемеха.

РОЗДІЛ XII

Другого дня над островом промчала остання зимова завірюха. А ще через день Вершомет і Ельгар вибрались у черговий мисливський похід.

Тим часом на "Лахтаку" почався справжній ремонт. Лагодили каюти і камбуз, наводили порядок в машинному відділі та в кочегарці. Кар перевів команду з зимового стану на літній, тобто розселив моряків по каютах, бо в твіндеку [Внутрішнє приміщення пароплава над трюмом.], де вони зимували, було вже надто тісно й темно. Для цього переселення, крім усього іншого, треба було налагодити парове опалення. Коли Торба потер якось пальцем носа на знак того, що мало палива, Карові спала на думку така ідея: взяти запас палива з острова Місячної Ночі. На острові були нафта і плавник. Плавник, обіллятий нафтою і наполовину змішаний з вугіллям, міг би задовольнити потребу "Лахтака" в паливі.

Але коли з великими труднощами можна б доставити плавник, який лежав не далі, як за милю від пароплава, то доставити нафту через увесь острів здавалося абсолютно неможливим. Кар вирішив, підготовляючи каюти й машинний відділ, не поспішати з переходом нагору. Проте Торба догадувався, що капітан щось надумав, тільки ні з ким про це не ділився.

Обидва мисливці вернулися несподівано швидко і до того ж без жодної здобичі. В очах Вершомета палали гнів і обурення. Нікому нічого не кажучи, він пройшов просто до Кара. Витяг з кишені обірваний шматок чорної матерії й кинув її на підлогу.

— Що сталося? — спитав Кар.

— Та падлюка, яку ми, на жаль, залишили на острові живою, зірвала червоний прапор і начепила оцю ганчірку.

В очах Кара спалахнули зловісні вогники.

— Зробити нове червоне полотнище! — наказав він. Лейте, довідавшись про хуліганство Ларсена, пообіцяв

поламати йому всі ребра, коли він йому попадеться, а вже потім спустити через клюз на якірному ланцюгу в море і втопити.

Всі кипіли від обурення. Просили Кара послати їх на лови бандита. Але Кар коротко відповів:

— Не треба. Він сам прийде сюди.

— Краще нехай не приходить, — сказав Котовай, і вираз його обличчя був при цьому такий, що всі засміялись.

— Чому не приходить? — спитав Торба.

— Бо я не ручусь, що тут з ним добре поведуться, — з таким же спокоєм відповів матрос. — Між ним і мною може бути інцидент...

Наступного дня Кар поділив команду на групи. Одна мала порядкувати на пароплаві, а друга — перевозити плавник з берега. Вершомет і Ельгар теж зійшли на берег і знову підняли над островом червоний прапор.

Команда "Лахтака" одноголосно ухвалила тримати біля флагштока вартового. Вартувати мусили по черзі — кожен дванадцять годин. Кар ствердив цю ухвалу з тим, щоб найближчого часу вжити рішучих заходів проти нахабного браконьєра.

Тим часом почалася нелегка робота по перевезенню плавнику на пароплав. Моряки вишикували деревини, які можна було розрубати, або кругляки, що могли б котитись по льоду. Зробили крижану дорогу й сани. Це забрало багато часу, але між торосами удалося-таки прокласти дорогу. Сани збили з дощок і почали возити плавник. Робота посувалася поволі, але все-таки щодня перевозили по три-чотири тонни. Майже місяць возили плавник, поки сонце остаточно попсувало крижану дорогу так, що зникла всяка можливість далі користуватися нею.

Зате тепер уся команда перебралася наверх у каюти.

Хоч шлях до острова й погіршав, бо на кризі з'явилось багато калюж прісної води, проте мисливці й вартові коло прапора регулярно відвідували острів.

Якось Ельгар сам на сам зустрівся з шкіпером Ларсеном.

Браконьєр не напав на мисливця, не став стріляти в нього. Він помахав хусткою, що мала означати білий прапор, хоч була чорна, мов

та ганчірка, якою Ларсен хотів замінити радянський прапор. Шкіпер крикнув, що хоче поговорити.

— Кинь рушницю! — відповів Ельгар.

Браконьєр кинув рушницю на сніг. Те саме зробив і гарпунник. Вони зійшлися беззбройні. Ларсен простяг Ельгарові руку, але той наче не помітив її.

— Олаунсен, — сказав шкіпер, — ти зрадив мене.

— Я не хотів ставати піратом і платити чорною невдячністю тим, хто врятував мені життя.

— Ти забув про ті блискучі перспективи, які відкривалися перед нами, коли б ми захопили пароплав. Ти, Карсен і Бентсен продали мене, Ландруппа і таємницю золота.

Ельгар посміхнувся. Очевидно, Ларсен і досі не знав, що являла собою його "золота руда".

— У росіян я навчився одного прислів'я, — сказав мисливець. — Вони кажуть "не все те золото, що блищить". Те, що ви з Ландруппом знайшли, — не золото. Ландрупп про те вже знає.

Ельгар розповів про пірити все, що чув від Запари. Мисливець дивився на шкіпера, і йому здавалося, що шкіпер спітнів. Ельгар усміхнувся і спитав:

— Як же тобі, шкіпере, живеться? Шкіпер, не відповівши на запитання, спитав:

— Скажи, там, мабуть, думають, що то я поранив одного з радянських моряків?

Ельгар нахмурився і різко відповів: — А ти, шкіпере, маєш нахабство заперечувати, що то зробив ти?

— Я боронився.

— І для цього вистрілив вдруге в лежачого? Шкіпер знов помовчав.

— Він залишився живий?

— Чому ти так думаєш? — поцікавився Ельгар.

— Тому, що я ніде не бачив могили.

— Так, він залишився живий і користується великою симпатією всіх норвежців. Це — юнга.

— Скажи, як вони гадають звідси вибратись?

— Одному з радянських моряків удалось встановити радіозв'язок, і наприкінці літа сюди прийде криголам.

— Криголам? Сюди?

Ельгар ствердив свої слова, хитнувши головою. — А скажи, будь ласка, коли б я з'явився на пароплав, що б зі мною зробили?

— Я гадаю — вони вчинять по закону.

— Розстріляють?

— Ні, віддадуть під суд.

— Слухай, — звернувся до Ельгара Ларсен, — поговори з Каром. Скажи, що я відступаю йому всі права на острів, золото і нафту. Адже я перший їх відкрив і тому маю на них право. Крім того, я сплачу йому десять тисяч крон, коли він візьме мене на свій пароплав і висадить у першому залюдненому пункті, не повідомляючи владу про мої вчинки.

— Мабуть, з того нічого не вийде, — роздумливо промовив Ельгар. — Капітан Кар вважає острів радянською територією, а за їхніми законами усі корисні копалини, хоч ким би були вони знайдені, належать державі. Твої ж крони навряд чи зацікавлять його.

— У мене в банку в Осло є двадцять п'ять тисяч, віддам їх Карові. Коли він згоден, хай підійме над цим

горбом білий прапор.

— Гаразд. Я перекажу. Це сума солідна, — погодився Ельгар. — Прощай, мені треба йти.

Гарпунник повернувся, але ступив лише два кроки, як його покликав Ларсен.

— Що таке? — спитав Ельгар. Ларсен витяг з кишені револьвер.

— Бачиш, — сказав він, — я озброєний. — Ну то що? — запитав Ельгар.

— Я не роблю тобі ніякої шкоди, — пояснив шкіпер і сховав револьвер у кишеню.

Гарпунник розсміявся і сказав:

— А коли б ти мене застрелив, то хто б переказав твої слова капітанові Кару? — Він підійшов до своєї рушниці, підняв її і, не обертаючись, пішов геть.

Того ж дня він розповів Карові про свою зустріч і розмову з Ларсеном.

Кар, почувши про двадцять п'ять тисяч крон, звів брови й з докором зауважив:

— Ви повинні були сказати йому, що радянські моряки не продаються і ні за які гроші не потурають злочинцям.

— О! — радісно скрикнув норвежець, який ще більше переконався в правильності своїх думок і припущень.

РОЗДІЛ XIII

Приблизно за кілометр віт пароплава виднілось вільне від криги море. Якби "Лахтак" був там, Кар міг би наказати розвести пари й привести в рух машину. Але крижані затиски під островом не випускали пароплав.

Б кормовому трюмі лежало 100 кілограмів амоналу і 30 кілограмів динаміту. На них покладав надії Кар, коли думав вивести "Лахтак" на чисту воду.

Він вичікував моменту, коли край криги підійде до пароплава найближче. В середині червня цей момент, на його думку, настав. Бентсен, довідавшись про плани Кара, запропонував свої послуги як підривник. Він, плаваючи біля Гренландії та Шпіцбергену, вже не раз визволяв шхуни і пароплави з криги з допомогою пороху та динаміту. Правда, з амоналом він не працював, але знав, що ця речовина в кризі ще краща, ніж динаміт. Формулу ж, як виготовляти заряд амоналу для

вибуху, йому сказав Кар. Це дуже проста формула: С = 0,183. С — означає розмір заряду в кілограмах, а 0,183 — глибину закладання заряду, рахуючи від поверхні криги.

Виміряли довжину крижаного поля від пароплава до краю його. Вона становила 793 метри. Посередині, — за чотириста метрів від пароплава, — вирішили закласти перший фугас. За шістдесят метрів у напрямі до краю заклали другий. Так, дотримуючи шістдесятиметрового інтервалу, заклали шість фугасів. Два, крайні до води, зробили динамітні, а решту з амоналу. Товщина криги була від двох до трьох метрів, збільшуючись в напрямі до пароплава. Для фугасів з амоналу пробивали дірки на півтора метра, клали туди заряд у 5 кілограмів і заливали водою. Для динаміту пробивали кригу наскрізь і заряди вагою по 12 кілограмів спускали під кригу.

Пробивати дірки було нелегко. Доводилось не лише бити ломами та пішнями, але й спалювати патрони з вибуховими речовинами. Поки виготували шість фугасів, минуло кілька днів. Бентсен провів електричні запали віч фугасів до пароплава. Тут разом із Торбою приладнав проводи до акумуляторної батареї з таким розрахунком, що, коли буде включено струм, фугаси почнуть вибухати один по одному з інтервалом близько півсекунди. Перши ми мали вибухнути динамітові фугаси, а потім амоналові.

Коли всю підготовну роботу закінчили, Бентсен відіслав усіх своїх помічників на пароплав. Востаннє сам перевірив фугаси, запали та проводи і теж повернувся на "Лахтак". Це були хвилини напруженої уваги. Від успіху чи неуспіху вибухів залежало, як скоро моряки повернуться в свої порти. Побоювались також, щоб вибухи не завдали шкоди пароплавові. Чотириста метрів мусили гарантувати повну безпеку, а, проте, в декого ворушилась тривожна думка.

Кар звелів усім поховатися в приміщення. Він побоювався, щоб, часом, уламки криги, залетівши від вибуху на пароплав, не вдарили когось.

В каюті радиста під доглядом Бентсена Стьопа включив струм... В ту ж мить гримнув перший вибух, піднявши вдалечині край крижаного поля, стовп води й крижаних уламків. Майже одночасно поряд піднявся другий такий самий стовп, за ним третій, четвертий, п'ятий, шостий. Протягом трьох, чотирьох секунд гриміла канонада. З останнім вибухом здригнулась палуба і задеренчав у каютах посуд. Град крижаного дріб'язку посипався на палубу та пароплавні надбудови.

Одночасно з стуком цих градин повідчинялися двері з кают, і зацікавлені моряки висунули обличчя, чекаючи на удар пароплавного дзвону, що мав правити за сигнал до закінчення вибухів.

Вахтовий повільно вибив цей сигнал. Тоді всі кинулись до трапа, щоб зійти на кригу і подивитись на наслідки роботи амоналу та динаміту. Але Бентсен дозволив лише двом зійти разом з ним. Решта цікавих могла стежити на віддалі приблизно ста метрів. За триста метрів від пароплава Бентсен побачив, що в тих місцях, де були фугаси, тепер у вибоїнах діаметром 5—6 метрів плавала дрібно покришена крига. Бід кожного такого місця простягалося п'ять-шість розколин. В напрямі до моря розколини від одних вибухів перехрещувались з розколинами від вибуху інших фугасів. Край крижаного поля метрів на сто зовсім розвалився і на очах штурмана легенько розповзався від подувів вітру з північного сходу.

Але, коли б "Лахтак" і був там, де вибухнув крайній до нього фугас, то навіть звідти не міг би ще вибратися власними силами. Бентсен бачив, що в тих місцях, де крига тріскалась, потрібен був би ще ряд вибухів, щоб пароплав міг вийти на чисту воду. Крім того, ще залишилось майже чотириста метрів нерушеної криги. Для цього потрібно було ще вибухових речовин. Кар і Бентсен розрахували, що коли економно витрачати ці речовини, то їх вистачить, щоб визволити "Лахтак" з криги.

Ще кілька днів присвятили пробиванню дірок у кризі. Тепер їх зробили в кілька разів більше ніж треба. Почалась нова серія вибухів.

Тепер Бентсен робив вибухи по одному. Перевіривши наслідки вибуху, він вишукував найдоцільніше місце для закладання нового фугасу. Коли там не було заздалегідь виготовленої дірки, то доводилось її пробивати.

Кар дав розпорядження розводити пари, щоб бути готовими скористатись з першої нагоди й вискочити з крижаної пастки.

Торба, укомплектувавши свою кочегарсько-машинну команду норвежцями, серед яких знайшлися мотористи, поспішив виконати наказ капітана.

Стьопа, що вже ходив без сторонньої допомоги, активно втручався в усі справи на пароплаві. Йому ще не дозволяли працювати, але він допомагав у різних дрібницях матросам, лазив у машину та кочегарку, де не обходилось без його порад і різних послуг кочегарам та машиністам, спускався на кригу і спостерігав, як там виготовляли фугаси.

Всі раділи думці про давно сподівану плавбу. Після кожного вибуху ближчав шлях до води і зміцнювалась радісна надія.

З останнім вибухом, від якого задрижав корпус судна, уламки криги засипали корму і правий борт, а крижані затиски, що в них сидів пароплав, розступилися широкою щілиною. Коло борту виступила вода.

Довго і протяжно гув гудок. Гув повною силою своїх парових легенів. Він сповіщав, що пароплав готується вийти в море, і кликав останнього вартового біля червоного прапора. Останню варту стояв Котовай.

Кар і Бентсен в бінокль шукали його. Вони бачили, як з острова на крижане поле зійшли не один, а двоє людей, і, обминаючи широкі проталини, перелізаючи через тороси, поспішали до пароплава. За кілька хвилин усі, крім машинної команди, стежили за тими двома.

— Хто це? Хто це? — запитували один одного. Та скоро всі догадалися, що другий був шкіпер Ларсен.

Ось обидва пішоходи наблизились до борту.

Вперше після довгої мовчанки задзвенів дзвінок машинного телеграфу, і в машинному відділі увагу Торби притягла стрілка, що показувала на сектор: "Готуйтесь".

— Пару, пару підіймайте! — крикнув Зорін у кочегарку.

Механік кожну хвилину чекав нового дзвінка, який пересуне стрілки на сектор: "Малий вперед". І ось дзвінок

продзвенів. Тремтячими руками механік дав пару. Повільно рушили поршні, рушили мотилі, засновигали куліси, і заворушився дейдвудний вал. За кормою під лопастями гвинта завирувала вода.

РОЗДІЛ XIV

— Мені капітана! — сказав шкіпер Ларсен, зійшовши разом з Котоваєм на палубу "Лахтака".

— Ходім зо мною, — відповів Лейте і повів Ларсена на капітанський місток.

— Де ти його захопив? — питали матроси, обступивши Котов а я.

Ельгар, що вже добре розумів російську мову, переклав норвежцям слова Котовая.

— Сам здався. Підходить, хусткою махає. Я насторожився. Він кинув рушницю і підходить ближче. Я згадав, як він з Ельгаром розмовляв, і

показую руками: "викинь револьвер". Витяг його з кишені й жбурнув мені під ноги. Підходить ще ближче, щось говорить, на пароплав показує. А було це вже після гудка, коли я зійшов до самого берега. Часто ім'я нашого капітана називає. Ну, я й зрозумів: почув, що пароплав острів залишає, і страх на нього напав. На пароплав хоче. Я його й забрав.

Тим часом Ларсен піднявся на капітанський місток. Кар зустрів його суворим запитливим поглядом.

— Капітане Кар, — звернувся до нього Ларсен, — я прийшов сказати, що я здаюсь і звіряю своє життя вам.

Кар відповів йому холодно, стисло і твердо:

— Як злочинця я заарештовую вас, шкіпер Ларсен, і передам владі. Товаришу Лейте, посадіть цю людину в окрему каюту і поставте коло неї варту.

— Єсть! — відповів Лейте і, повернувшись до шкіпера, сказав: — Ходім!

Кар повернувся, підійшов до машинного телеграфу і перевів ручку на сектор: "Малий вперед".

Соломін закрутив ручками штурвала, і пароплав, натискаючи кормою на кригу, почав розвертатись. Штовхнувши носом кілька крижин, користуючись з кожного розводдя та розколин, рушив уперед. Був момент, коли, вскочивши у вузьку розколину, він зупинився. Пароплав тиснув на кригу, але розколина не розходилась. Тоді Кар подзвонив: "повний вперед", і, натиснувши з усієї сили, "Лахтак" розсунув стіни розколини. За годину пароплав вийшов на чисту воду.

Кар викликав до себе Павлюка:

— Повідомте Архангельськ, що "Лахтак" власними силами вирвався з криги і йде чистою водою.

— Товаришу капітан, — сумно відповів велетень, — зводьте перейти мені працювати в кочегарку.

— А що таке?

— Наша радіостанція попсувалась, і я ніяк не доберу, в чім справа.

— Погано. Ти пробував радитись із Запарою й Торбою?

— Радився. Вони теж оглядали, але, в чім справа, не знають.

Кар нахмурився. Ясно — серед усієї команди ніхто, крім Павлюка, на радіо не розумівся. Знов доведеться бути німим пароплавом.

— Що ж, — сказав він Павлюкові, — спробуй ще, коли нічого не вийде, валяй в кочегарку.

"Лахтак" ішов на захід. Кар знав, що Запара, Лейте і Вершомет ще на початку весни спостерігали там чимало ополонок, які, очевидно, утворилися під впливом теплої течії. Він хотів скористатися з тих теплих вод, щоб пройти до північного берега острова, оглянути таємничу бухту з підводним гейзером і спробувати набрати з озера нафти.

Справді, обходячи острів із заходу, "Лахтак" не зустрів криги. Вузька крижана смуга вздовж берега швидко тоншала і, нарешті, зникла зовсім. Лише на півночі, над обрієм білявилось небо, свідчачи про присутність там криги. Очевидно, там починався район постійної заледенілості.

"Лахтак" підійшов до бухти Браконьєрів. Так само, як і взимку, посеред бухти шумувала окропом вода, а навколо розпливались сині нафтові плями. Гідролог набрав "зразків" води для дослідження.

Кар не одважився заходити в цю невивчену і невиміряну бухту. Проминувши її, "Лахтак" підійшов до того місця, звідки було видно нафтове озеро.

На розвідку поїхали на шлюпці Торба, Запара, Бентсен і Стьопа. Вони повернулись і ствердили те, що вже було відомо про цю нафту.

Набрати нафти на пароплав було не такою вже складною справою. За це взявся Лейте.

Між півбаком і спардеком лежав догори дном чималий баркас. Ним користалися ще на Новій Землі під час вивантажування будівельних матеріалів. Тепер його спустили на воду, поклали в нього ручну помпу і всі, які були на "Лахтаку", шланги Шлюпка відбуксувала баркас до берега. На нафтовому озері встановили помпу і шланги провели до моря. З озера накачували нафту в баркас. Накачавши, відбуксовували до пароплава і там перекачували в цистерну.

Два дні тривала важка робота. Всі страшенно потомились, зате цистерна заповнилася нафтою.

Нарешті, прийшов час прощатися з островом Місячної Ночі.

Команда вийшла на плабу, озброєна рушницями. Підняли якір. Загув третій прощальний гудок. Вершомет скомандував: "Плі!"

Відгримів рушничний салют, і на палубі запанувала тиша. Чути було лише, як дрижить машина та ледве чутно хлюпоче вода за бортом. У декого з норвежців на очах виступили сльози: їм пригадалися важкі дні, проведені на острові. Взагалі на пароплаві не було людини, яка не

відчувала б хвилювання. Правда, різні думки і почуття викликало розставання з островом. Одні пригадували часи небезпеки й тривог, пережитих тут, інші мріяли про скоре повернення додому і зустріч з близькими людьми; похмурі Ларсен і Ландрупп сумували за втраченими надіями й перспективами. Стьопа, обіпершись на фальшборт біля Павлюка, говорив:

— Ми ще повернемось на цей острів, Павлюк! Недаремно над ним майорить червоний прапор. Тут будуть заводи переробляти нафту. В цій бухті буде порт. На березі виростуть будинки науково-дослідної станції.

Кочегар потиснув руку своєму юному другові.

Пароплав одходив все далі й далі. Ось зник уже берег острова, і натомість над морем зачорніла велика скеля, покраплена білими сніговими плямами. Сонце нахилилось над північним обрієм, забарвивши море червоним кольором. Повітря не ворушилося, воду хвилював лише Рух "Лахтака". Одночасно відчулося похолодання. Запара міряв температуру моря і підозріло хитав головою. Через кожні кілька миль температура спадала. Гідролог боявся зустрічі з кригою.

Кар наказав стерновому змінити західний курс на південно-західний. Спочатку штурман хотів спробувати обійти Північну Землю з півночі, пригадуючи вдалий похід "Сибірякова" в 1932 році. Тоді капітан Воронін і професор Шмідт, скориставшись із винятково теплого літа в Арктиці, пройшли повз мис, не зустрівши криги. Тепер же, Дізставши пересторогу від гідролога, Кар змінив курс, щоб пройти до протоки, через яку пройшов минулої осені "Лахтак" і дезертирували троє людей з його команди.

"Де то ці дурні? — подумав штурман. — Чи залишились живі?" Він ніяк не розумів, на що розраховувати Шор, Попов і Аксенюк, покидаючи пароплав.

Карові захотілося випити чаю, і він пішов до кают-компанії. По дорозі зустрів шкіпера Ларсена. Той гуляв у супроводі вартового. Кар згадав одне нерозв'язане питання і звернувся до Ларсена.

Скажіть, шкіпер, чим пояснити, що на палубі "Лахтака" знайшли люльку Ельгара за кілька день до того, як ми зустрілися з вами?

— Це я загубив її, — відповів Ларсен, і в очах його зажевріла якась надія. — Я врятував тоді ваш пароплав, — додав він, — бо, помітивши огонь, вдарив у дзвін.

— То це ви були... — протягнув Кар, але закінчив свою фразу швидко: — Ви ж із цією люлькою, безперечно, буди й причиною пожежі.

Кивнувши головою, штурман пройшов далі.

РОЗДІЛ XV

"Лахтак" увійшов у протоку Шокальського. Проминувши мис Анучина, взяли курс на острів Арнгольда. Цей острівець лежить у північно-західній частині протоки. Його відкрила експедиція Вількіцького і назвала іменем лікаря з криголама "Вайгач".

Наближаючись до цього острівця, пароплав ішов правим бортом повз острів Жовтневої Революції. Вдалині на фоні величезного глетчера здіймалася гора Бик.

Запара кидав відро в море, спритно набирав ним води і, витягнувши за шкертик на палубу, міряв температуру. Незабаром він прийшов до висновку, що, чимдалі заглиблюється пароплав у протоку, тим холоднішою стає вода. Справді, за островом Арнгольда щораз частіше попадались крижини. Більшість з них були айсберги й дрібні уламки глетчерної криги, але часом траплялись і звичайні, з морської води, що не встигли ще розтанути. Наближаючись до фіорду Марті, "Лахтак"

потрапив у семибальну кригу. Кар наказав стерновому повернути на схід. Він хотів підійти до мису і спробувати вийти через протоку, тримаючись берега острова Більшовик. Від мису до глетчера Партизанського заледенілість була три-чотири бали. Але далі вже шість десятих видимої поверхні протоки вкривала крига.

"Лахтак" просувався вперед надзвичайно обережно. Іноді він подовгу стояв, вибираючи шлях між крижинами, які пливли то в один, то в другий бік під впливом місцевих припливно-відпливних течій.

Через три дні "Лахтак" зупинився перед товстим шаром криги, яка починалася за фіордом Тельмана.

Вершомет зійшов на кригу і вбив білого ведмедя. Поки кок смажив ведмежатину, Кар скликав на нараду своїх помічників. Нарада мусила вирішити, чи повертати в море Лаптєвих і спробувати пройти в Карське море через протоку Вількіцького, чи стояти тут і чекати, поки скресне крига, чи ж шукати іншого виходу.

На нараду прийшли Торба, Бентсен, Лейте, Запара, Вершомет, Ельгар, Зорін і Павлюк. Але не встиг Кар висловити своєї думки, як прибіг вахтовий Соломін.

— Криголам, — крикнув він, — іде нам назустріч! Всі поспішили на капітанський місток.

Від протилежного берега протоки наближався пароплав. Очевидно, це був потужний криголам, бо він швидко просувався через кригу. Незабаром долетів могутній бас гудка. Бентсен сіпнув за шкертик, і "Лахтак" загув у відповідь. До них підійшов криголам "Хатанга" під командою капітана Кривцова.

Обидва пароплави одразу зацвіли прапорами.

— Вітаємо з поверненням! — прокричав у рупор Кривцов.

— Дякуємо! — відповів Кар.

Екіпажі обох суден віталися, розмахуючи шапками й хустинками, вигукуючи "ура".

"Хатанга", обламавши навколо "Лахтака" кригу, стала борт до борту. Боцман криголама перекинув з свого високого борту на "Лахтак" трап. Перший зійшов тим трапом Кривцов. За ним рушили всі вільні від вахти, щоб потиснути руки морякам "Лахтака". Після перших гарячих привітань капітани перейшли до ділової розмови.

Я йшов визволяти вас, — сказав Кривцов. — Нас хвилювала відсутність повідомлень з "Лахтака". Тепер "Хатанга" виведе "Лахтак" у Карське море і, очевидно, далі ви зможете йти самі. До Діксону криги немає, а там ви приєднаєтесь до Об-Єнісейського каравану. Ми дамо вам вугілля і, якщо потрібно невеликий поточний ремонт, допоможемо.

Кар, подякувавши, розповів про всі пригоди "Лахтака" і його екіпажу.

— А куди йде "Хатанга"? — спитав він, закінчивши.

— Туди, звідки йдете ви. Веземо на ваш острів експедицію. Будуватимемо науково-дослідну станцію. Тому до вас просьба передати всі матеріали про цей острів. Мене цікавить гідрографія, а членів експедиції — все інше. Переходьте на годину до нас, і ми влаштуємо в кают-компанії вашу лекцію.

Кар погодився.

— Я візьму з собою нашого вченого гідролога Запару і норвезького штурмана Бентсена. Вони знають про самий острів більше, ніж я.

— Прошу, прошу! — гостинно відповів Кривцов і додав: — Між іншим, я передам вам трьох хворих пасажирів, щоб ви їх одвезли в Архангельськ.

— Хто такі?

— Північноземельці — Аксенюк, Шор і Попов. Знаєте таких?

— Ви їх знайшли?

— Хворими на цингу в хатині на мисі. Вони мені розповіли, що ви їх висадили силоміць. Але я їм сказав, що в мене є ваш докладний звіт, переказаний по радіо. Тоді вони признались, що втекли самі, сподіваючись добути хутра і побоюючись зимівлі в морі Лаптєвих. Ці дезертири між собою пересварились, ледарюючи, майже нічого не вполювали і весною похворіли на цингу. Ми застали їх в дуже важкому стані.

За чверть години на "Хатанзі" науковий склад експедиції слухав інформації Кара, Бентсена і Запари про острів Місячної Ночі. Загін дослідників складався з двох геологів, метеоролога, географа, біолога і гідрографа. Вони гадали пробути на острові цілий рік і докладно його вивчити. З ними їхав також радист.

Коли закінчилася розмова і Кар вийшов на палубу, до нього підійшли Стьопа і Павлюк. Обличчя в них були одночасно і серйозні, і зніяковілі.

— Капітане Кар, — почав юнга, — ми з Павлюком хочемо вас просити, щоб ви дозволили нам перейти на "Хатангу" і повернутись на острів Місячної Ночі.

— Так, так... — підтвердив Павлюк.

— Звідки таке бажання? — здивувався Кар.

У цей час до них наблизився геолог — начальник науково-дослідної станції на острові Місячної Ночі. Він уважно прислухався до розмови.

— Ми трохи знаємо острів, — провадив юнга далі, — і зможемо науково-дослідній станції допомогти. До того ж у нас велике бажання повернутися назад.

— Чи не знайшли ви там золото, про яке не хочете нікому казати? — пожартував Кар.

— Ні, ми хочемо взяти участь в освоєнні цього острова.

— У вас чудова ідея, друзі! — втрутився в розмову геолог. — Я вітаю вас і з охотою приймаю до складу своєї експедиції.

Ну, а я рішуче заперечую, — сказав Кар. — Стьопі треба поправитись після хвороби і вчитись. Павлюкові теж треба добре відпочити після холодної зими, яку він провів на палубі.

Юнга й кочегар, підтримувані геологом, намагались умовити Кара, посилаючись на те, що почувають себе цілком здоровими, але той сказав рішуче:

— Павлюк — людина доросла. Він — як хоче, а юнгу я не пущу, а одвезу в Архангельськ і здам у морський технікум.

Тоді кочегар махнув рукою і заявив:

— Ну, без Стьопи я теж не поїду. Почекаю, коли він стане штурманом, а я тим часом — механіком або хоч радистом.

Геолог засміявся, а Кар стиснув губи, щоб приховати усмішку.

З "Хатанги" на "Лахтак" перенесли трьох хворих цинготників. Потім туди ж перейшов кваліфікований радист, якого Кривцов з цією метою взяв з собою спеціально для "Лахтака". Криголам дав гудок і рушив через крижані поля, прокладаючи шлях для пароплава.

РОЗДІЛ XVI

Протока Шокальського залишилась за кормою. За Червонофлотськими островами простелився чистий водний простір. Лише де-не-де підносився над водою айсберг або тала крижина.

Пароплави обмінялися прощальними гудками і кожний пішов своїм курсом.

Раніше ніж іти в бухту острова Діксон, Кар вирішив завернути на острів Уєдінєнія. Він хотів розшукати п'ятьох чоловік з екіпажу "Лахтака", які залишились там під час того страшного шторму, що потопив шлюпку і заніс пароплав у кригу.

Наступного дня "Лахтак" підходив до острова Уєдінєнія. Моряки пізнали його непривітні береги. З напруженою увагою вдивлялися в горби й скелі, шукаючи знаку, що свідчив би про присутність на острові живих людей.

Наблизившись до острова, пароплав пішов вздовж берега, безперестанно даючи гудок за гудком. Але людей ніхто не бачив. Де ж вони? Чи загинули? Що було причиною їх загибелі? Голод? Чи, може, зимою рушили по кризі пішки сподіваючись дістати суходолу, і в дорозі загинули?

Пароплав проминув східний та північний береги острова і став наближатись до того місця, де минулого разу "Лахтак" зірвало з якоря.

Стояла напрочуд тиха погода.

Раптом Кар, що не одривав бінокля від очей, стрепенувся. На березі він помітив людей. Одночасно з берега долетів звук пострілу. За ним другий. Але більше не стріляли...

Пароплав повільним ходом рушив до берега.

На палубі панувало величезне хвилювання. Біноклі були лише на капітанському містку, і ті, хто стояв на палубі, не могли ясно роздивитись, скільки людей на березі, але гострозорі запевняли, що їх більше ніж п'ять.

Кар раз у раз протирав скельця бінокля, але й він ясно бачив на острові вісім або дев'ять чоловік.

Матроси швидко спустили шлюпку. Лейте взяв з собою Соломіна і трьох норвежців; до них приєднався Запара. Четверо весел плюснули в воду, і шлюпка стрілою помчала до острова.

Кар не одривав бінокля від очей. Він бачив, що група людей на березі збільшувалась. Йому здавалося, що їх уже дванадцятеро. Це було більше, ніж усі ті, що залишились на острові й що загинули в шлюпці.

Але ось шлюпка наблизилась до "Лахтака", і Кар пізнав на носі постать...

— Не може бути! — скрикнув він, побачивши на носі шлюпки капітана Гагіна і тих дев'ятьох "небіжчиків" , що їх записано потонулими. Отже, вся команда "Лахтака" була жива, здорова.

Ті, що прибули з острова, відчували таке хвилювання, що спершу неспроможні були вимовити ні слова. Тепер ніхто не обмежувався лише потискуванням рук: моряки обіймались і цілувались. Друзі, що ніколи не сподівались зустрітись, стояли разом на палубі свого пароплава.

Кар збіг з містка, поцілувався з капітаном Гагіним і з усіма товаришами. Ще ніколи команда не бачила свого старшого штурмана в такому настрої. Він кричав "ура", і всі підхопили його вигук. Норвежці, що досі стояли мовчки, і собі загукали щосили.

Але все це не можна навіть і порівняти з тим, що сталося, коли мимоволі робінзони побачили перед собою Веошомета, який вискочив на палубу з рушницею в руках і почав стріляти. Адже мисливець був десятим з тієї шлюпки, яку перекинула хвиля і з якої дев'ять чоловік допливли до берега і вирішили, що він потонув.

Острів'яни мовчки дивились на Вершомета. У декого розкрився рот, а інші потяглись руками до потилиць. їм здавалося, що це їм сниться.

Нарешті капітан Гагін повернувся до своїх товаришів і спитав:

— Хто ж був у шлюпці десятий?

— Я, я, капітане! — прогримів Вершомет, розставляючи руки для обіймів.

— Дозвольте ж мені запитати, — сказав Кар, — хто в нашій команді був двадцять дев'ятий і тридцятий? — і він подивився на двох людей, з якими встиг обнятись і поцілуватись, але яких, безперечно, бачив уперше.

— Льотчик Бариль, — одрекомендувався один з них.

— Бортмеханік Зеленець, — сказав другий.

Радист послав "блискавкою" радісне повідомлення в Архангельськ.

Штурман Кар пройшов із Гагіним у капітанську каюту. Там він розповів про пригоди "Лахтака". Потім штурман Кар слухав оповідання капітана Гагіна.

Після того, як шторм перекинув шлюпку, вони всі схопились за неї. Їх напівживих викинуло на берег. Зібравшись разом із тими, що залишилися на острові, вони провели перші дні в надії, що "Лахтак" врятується від шторму й повернеться. Але незабаром крига оточила острів, і надія на це зникла. Довелося влаштовуватись на зиму. З каміння, моху та шкур збудували житло. Заготували м'яса. Полювали обережно, заощаджуючи патрони. Останні випустили в повітря, коли побачили "Лахтак". Пізньої осені несподівано над островом з'явився літак. Був туман і вітер. Льотчик повів літак на посадку, але, коли машина приземлялась, сталась аварія. Льотчик і бортмеханік розповіли їм про зникнення "Лахтака" і про "Білуху", що пішла на розшуки пароплава та його екіпажу. На літаку був запас патронів, дещо з одежі, консерви, шоколад та трохи бензину. Все це стало робінзонам у великій пригоді. Разом з льотчиками вони вперто боролись за життя, пристосовуючись до суворої арктичної природи. Дякуючи своїй енергії, залишились усі живі і здорові.

Коли Гагін закінчив, штурман Кар сказав:

— Капітане, я тимчасово взяв на себе командування судном. У зв'язку з відсутністю багатьох членів команди зробив ряд переміщень і поповнив екіпаж норвезькими моряками з шхуни "Ісбьорн". Тепер ви повернулись і...

— Любий Кар, — перебив штурмана капітан Гагін, — ви, власне, мусили б і далі командувати "Лахтаком", а мене одвезти на берег і віддати судовій владі, разом із шкіпером Ларсеном.

— Ну, капітане, ви вигадуєте! Ви мали цілковите право залишити пароплав, щоб одвідати острів. Море ж було абсолютно спокійне. Крім

того, ми всі певні, що завдяки вашій енергії ті, хто залишився на острові, змогли перебути там сувору полярну зиму. Старший штурман слухає вас, капітане!

"Лахтак" залишив острів Уєдінєнія, взявши курс на острів Діксон, що в гирлі Єнісею.

***

Через три тижні "Лахтак" повернувся в Архангельськ.

Через півтора місяця криголам "Хатанга", збудувавши на острові Місячної Ночі науково-дослідну станцію, вирушив назад.

Капітан Гагін дістав призначення на другий пароплав. Разом з ним туди перейшов механік Торба. Кара було призначено капітаном "Лахтака". Стьопа вступив до морського технікуму. Павлюк пішов учитись на курси машиністів і одночасно продовжував вивчати радіо. Запара опрацьовував матеріали своїх наукових досліджень, готуючись наступного року виїхати на острів Місячної Ночі.

Решта екіпажу лишилася на "Лахтаку". Крім того, на "Лахтаку" лишились штурман Бентсен і матрос Ерік Олаунсен. Інші норвежці повернулися додому.

Вершомет виїхав полювати на Землю Франца-Йосифа. Ларсен і Ландрупп сіли на лаву підсудних. Першого покарано десятьма, а другого — п'ятьма роками ув'язнення.

Минав час. Іноді в Архангельському порту зустрічалися два старих капітани: Іван Федорович Шеболдаєв і Федір Іванович Мамуєв.

— Пригадуєте, — казав Федір Іванович, — як я казав, що "Лахтак" не могло віднести на північ уздовж берега Нової Землі?

— А пригадуєте, — відповідав Іван Федорович, — як я казав, що "Лахтак" не могло віднести на південь уздовж берега Нової Землі?